

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Demografie

Bc. Kateřina Rešová

Struktury obyvatelstva města Rakovník na počátku 20. století

Structures of population in Rakovník town at the beginning of the 20th century

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc.

Praha, 2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 21. 4. 2017

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. RNDr. Ludmile Fialové, CSc. za odborné vedení této diplomové práce, její rady a cenné připomínky k následujícímu textu. Mé poděkování patří také Luboši Smitkovi ze Státního okresního archivu v Rakovníku za jeho ochotu a trpělivost při poskytování historických materiálů. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině a nejbližším za podporu, kterou mi projevovali nejen během psaní této práce, ale v průběhu celého mého studia.

Struktury obyvatelstva města Rakovník na počátku 20. století

Abstrakt

Cílem této práce je analýza a popis struktur obyvatelstva, rodin a domácností středočeského města Rakovníka na počátku 20. století. Celá práce je založena na datech z let 1910 a 1921 získaných excerpce ze sčítacích archů uložených ve Státním okresním archivu v Rakovníku. Práce je rozdělena do 10 kapitol a věnuje se demografickým, sociálním, etnickým a ekonomickým charakteristikám obyvatelstva tohoto města. Analyzováno je rovněž místo narození osob a detailněji je studována také struktura rodin a domácností. Výsledky ukazují, jak velký vliv měla na obyvatele města 1. světová válka. Mezi analyzovanými roky došlo ke změně pohlavně-věkové struktury. Rovněž došlo k zestárnutí populace města, k nárůstu podílu ovdovělých osob či ke změnám v oblasti náboženského vyznání.

Klíčová slova: obyvatelstvo, rodiny, domácnosti, historická demografie, Rakovník

Structures of population in Rakovník town at the beginning of the 20th century

Abstract

The purpose of this thesis is to analyse and describe the structures of population, families and households in the central bohemian town Rakovník at the beginning of the 20th century. The thesis is based on the data from 1910 and 1921 censuses. The data was excerpted from the census sheets. The work is divided into 10 chapters. It focuses on demographic, social, ethnic and economic characteristics of the population. The place of birth is analyzed and the structures of families and households are also studied in detail. The results show how big was the impact of the first world war on people in Rakovník. The sex-age structure was changed between the analyzed years. Also changes like the aging of population and increase of the proportion of widowed persons were registered. Between the years 1910 and 1921 the change in religion of people in town was noticed as well.

Keywords: population, families, households, historic demography, Rakovník

OBSAH

Seznam tabulek.....	7
Seznam obrázků.....	10
Seznam použitých zkratk.....	11
1 Úvod	12
2 Data a metodika práce	14
2.1 Výpočty použitých ukazatelů.....	19
3 Teoretická východiska práce.....	22
3.1 Demografické proměny společnosti v českých zemích během 19. a na počátku 20. století.....	22
3.1.1. Demografická revoluce.....	22
3.1.2. Demografická revoluce a populační vývoj na našem území.....	24
3.2 Historie sčítání lidu na našem území od poloviny 17. století do roku 1921	26
3.3 Dějiny rodiny	28
3.4 Historická demografie.....	30
4 Rakovník.....	32
5 Demografické charakteristiky obyvatelstva	36
5.1 Obyvatelstvo dle pohlaví a věku	36
5.2 Obyvatelstvo dle rodinného stavu	44
5.3 Obyvatelstvo dle druhu pobytu	46
6 Kulturní a etnické charakteristiky obyvatelstva	49
6.1 Obyvatelstvo dle národnosti.....	49
6.2 Obyvatelstvo dle náboženského vyznání	51
6.3 Obyvatelstvo dle vzdělání	53
7 Sociální a ekonomická struktura obyvatelstva.....	59
7.1 Obyvatelstvo dle ekonomické aktivity	59
7.2 Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle věku	62

7.3	Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle oboru povolání.....	64
7.4	Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle sociální struktury	69
8	Obyvatelstvo dle místa narození.....	72
9	Rodiny a domácnosti.....	78
9.1	Domovní a bytový fond	78
9.2	Struktura rodin a domácností	80
9.3	Struktura domácností dle služebnictva.....	83
9.4	Struktura domácností dle podnájemníků.....	86
9.5	Struktura domácností dle počtu dětí.....	87
9.6	Domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě	88
9.7	Struktura domácností dle učňů.....	89
9.8	Postavení osob v domácnosti dle vztahu k osobě stojící v čele	90
10	Závěr	94
	Seznam použité literatury.....	97
	Seznam použitých datových zdrojů.....	103
	Seznam příloh.....	104
	Přílohy.....	105

SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Vývoj počtu obyvatel a domů v Rakovníku v letech 1869–1921	35
Tab. 2: Počet a podíl obyvatel Rakovníka dle hlavních věkových skupin v letech 1910 a 1921	37
Tab. 3: Počet a podíl obyvatel dle věkových skupin v letech 1910 a 1921 v Rakovníku a v Českých zemích	37
Tab. 4: Index stáří, indexy závislosti a index ekonomického zatížení v letech 1910 a 1921 v Rakovníku.....	38
Tab. 5: Věkový medián a modální věk dle pohlaví obyvatel Rakovníka v letech 1910 a 1921..	41
Tab. 6: Počet a podíl obyvatel Rakovníka dle pohlaví v letech 1910 a 1921	41
Tab. 7: Index maskulinity dle věkových skupin v Rakovníku v letech 1910 a 1921	42
Tab. 8: Obyvatelstvo 15+ dle věku a rodinného stavu v Rakovníku v roce 1910 (v %).....	45
Tab. 9: Obyvatelstvo 15+ dle věku a rodinného stavu v Rakovníku v roce 1921 (v %).....	46
Tab. 10: Počet a podíl obyvatel dle druhu pobytu v Rakovníku v roce 1910	47
Tab. 11: Dočasně přítomné obyvatelstvo v Rakovníku dle věku a pohlaví v roce 1910	48
Tab. 12: Dočasně přítomné obyvatelstvo v Rakovníku dle rodinného stavu a pohlaví v roce 1910	48
Tab. 13: Počet a podíl rakovnického obyvatelstva dle obcovací řeči v roce 1910.....	50
Tab. 14: Počet a podíl rakovnického obyvatelstva dle národnosti v roce 1921	50
Tab. 15: Počet a podíl rakovnického obyvatelstva dle náboženského vyznání a pohlaví v roce 1910	52
Tab. 16: Počet a podíl rakovnického obyvatelstva dle náboženského vyznání a pohlaví v roce 1921	52
Tab. 17: Náboženské vyznání rakovnických obyvatel dle věku a pohlaví v roce 1921 (v %)....	53

Tab. 18: Podíl učňů a studentů dle věku a pohlaví v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v % z osob daného věku a pohlaví).....	58
Tab. 19: Počet a podíl obyvatelstva dle ekonomické aktivity v Rakovníku v letech 1910 a 1921	60
Tab. 20: Počet a podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva Rakovníka dle pohlaví v letech 1910 a 1921	60
Tab. 21: Počet a podíl ekonomicky neaktivních osob dle postavení a pohlaví v roce 1910 v Rakovníku.....	61
Tab. 22: Počet a podíl ekonomicky neaktivních osob dle postavení a pohlaví v roce 1921 v Rakovníku.....	62
Tab. 23: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle oboru hlavního povolání v roce 1910 v Rakovníku.....	66
Tab. 24: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle oboru hlavního povolání v roce 1921 v Rakovníku.....	67
Tab. 25: Ekonomicky aktivní muži dle hlavního sektoru povolání a věku v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %).....	68
Tab. 26: Ekonomicky aktivní ženy dle hlavního sektoru povolání a věku v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %).....	69
Tab. 27: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle postavení v povolání v roce 1910 v Rakovníku.	70
Tab. 28: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle postavení v povolání v roce 1921 v Rakovníku	71
Tab. 29: Obyvatelstvo Rakovníku v roce 1910 dle místa narození	72
Tab. 30: Obyvatelstvo Rakovníku v roce 1921 dle místa narození	73
Tab. 31: Obyvatelstvo Rakovníku v roce 1910 dle věku a místa narození (v %).....	75
Tab. 32: Obyvatelstvo Rakovníku v roce 1921 dle věku a místa narození (v %).....	76
Tab. 33: Obyvatelé Rakovníku narození mimo území Čech, Moravy a Slezska	77
Tab. 34: Domy dle počtu bytů v letech 1910 a 1921 v Rakovníku	79
Tab. 35: Byty dle počtu osob v letech 1910 a 1921 v Rakovníku.....	79

Tab. 36: Složení domácností dle Laslettovy typologie s uvažováním služebnictva, učňů a zaměstnanců majitele bytu za součást domácnosti v letech 1910 a 1921 v Rakovníku	81
Tab. 37: Domácnosti dle věku hlavy domácnosti v roce 1910 v Rakovníku (v %).....	82
Tab. 38: Domácnosti dle věku hlavy domácnosti v roce 1921 v Rakovníku (v %).....	82
Tab. 39: Domácnosti dle pohlaví osoby stojící v čele v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %)	83
Tab. 40: Bytové domácnosti dle počtu služebnictva v letech 1910 a 1921 v Rakovníku	84
Tab. 41: Služebnictvo dle typu domácnosti, u které sloužilo v letech 1910 a 1921 v Rakovníku	84
Tab. 42: Náboženské vyznání služebnictva a hlavy domácností, ve kterých sloužilo v roce 1910 v Rakovníku (v %).....	85
Tab. 43: Náboženské vyznání služebnictva a hlavy domácností, ve kterých sloužilo v roce 1921 v Rakovníku (v %).....	85
Tab. 44: Bytové domácnosti dle počtu podnájemníků v letech 1910 a 1921 v Rakovníku	86
Tab. 45: Podnájemníci dle pohlaví v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %).....	86
Tab. 46: Podnájemníci dle typu domácnosti, u které bydleli v letech 1910 a 1921 v Rakovníku	87
Tab. 47: Bytové domácnosti dle počtu dětí v letech 1910 a 1921 v Rakovníku	87
Tab. 48: Počet a podíl dětí v bytových domácnostech dle pohlaví a věku v letech 1910 a 1921 v Rakovníku.....	88
Tab. 49: Domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě dle pohlaví v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %).....	88
Tab. 50: Domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě dle rodinného stavu v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %).....	89
Tab. 51: Domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě dle věku v roce 1910 v Rakovníku (v %)	89
Tab. 52: Učni dle typu domácnosti, u které bydleli v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %)...	90

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Střední stav obyvatelstva českých zemí v letech 1830–1930	26
Obr. 2: Průměrný věk obyvatel Rakovníka v letech 1910 a 1921	40
Obr. 3: Obyvatelstvo dle pohlaví, věkových skupin a rodinného stavu v Rakovníku v roce 1910	43
Obr. 4: Obyvatelstvo dle pohlaví, věkových skupin a rodinného stavu v Rakovníku v roce 1921	43
Obr. 5: Počet studentů dle věku a pohlaví v roce 1910 v Rakovníku	55
Obr. 6: Počet studentů dle věku a pohlaví v roce 1921 v Rakovníku	56
Obr. 7: Počet učňů dle věku a pohlaví v roce 1910 v Rakovníku	57
Obr. 8: Počet učňů dle věku a pohlaví v roce 1921 v Rakovníku	57
Obr. 9: Podíl ekonomicky aktivních osob dle věku a pohlaví v roce 1910 v Rakovníku	63
Obr. 10: Podíl ekonomicky aktivních osob dle věku a pohlaví v roce 1921 v Rakovníku	63
Obr. 11: Obyvatelé Rakovníku v roce 1910 dle okresu narození	74
Obr. 12: Obyvatelé Rakovníku v roce 1921 dle okresu narození	74
Obr. 13: Postavení mužů v domácnostech dle vztahu k osobě stojící v čele a dle věku v roce 1910 v Rakovníku (v %).....	92
Obr. 14: Postavení mužů v domácnostech dle vztahu k osobě stojící v čele a dle věku v roce 1921 v Rakovníku (v %).....	92
Obr. 15: Postavení žen v domácnostech dle vztahu k osobě stojící v čele a dle věku v roce 1910 v Rakovníku (v %).....	93
Obr. 16: Postavení žen v domácnostech dle vztahu k osobě stojící v čele a dle věku v roce 1921 v Rakovníku (v %).....	93

SEZNAM POUŽITYCH ZKRATEK

ČSSR	eskoslovensk socialistick republika
S	esk statistickřad
FS	Federální statistickřad
SOkA	Státní okresní archiv

Kapitola 1

Úvod

Předkládaná práce se zabývá analýzou a popisem struktur obyvatelstva, rodin a domácností ve středočeském městě Rakovník na počátku 20. století s využitím dat ze sčítání obyvatelstva konaných v letech 1910 a 1921. Cílem práce je nejen detailní zkoumání složení obyvatelstva v obou těchto letopočtech, avšak práce se zaměřuje i na postižení změn vyjmenovaných struktur mezi pozorovanými roky. Změny probíhaly v období dynamického společenského, ekonomického a politického vývoje a v neposlední řadě v důsledku dopadů 1. světové války¹. Právě z důvodu velkých proměn vnějšího prostředí je pozornost také vždy zaměřena na širší historický kontext.

Základ práce tvoří databáze, která byla vytvořena excerpcí dat ze sčítacích archů za vybrané roky 1910 a 1921. Původní sčítací archy, ze kterých byla data čerpána, jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Rakovníku. Obě sčítání, na která se práce zaměřuje, jsou rozsáhlým zdrojem informací o demografických, sociálních, etnických a ekonomických znacích obyvatelstva. Z těchto dat lze vyčíst údaje i o geografické mobilitě, neboť obsahují záznam o místě narození jednotlivých osob. Na základě sčítání lze analyzovat i strukturu rodin a domácností. Jedná se tak o historický pramen širokého rozsahu, jenž naskýtá nepřeberné možnosti v oblasti zkoumání.

Předkládaná práce je strukturována do 10 kapitol. První z nich je *Úvod*, jenž přibližuje studované téma a seznamuje se strukturou práce. Druhá kapitola nese název *Data a metodika práce* a zabývá se způsobem zpracování dat. Detailněji se zde rozebírají sčítání 1910 a 1921, na jejichž datech jsou veškeré výpočty a výstupy práce založeny. Je tedy nezbytné tato dvě sčítání podrobně znát pro následnou správnou interpretaci výsledků. Dále jsou v kapitole představeny výpočty základních použitých ukazatelů. Třetí kapitola je nazvaná *Teoretická východiska práce* a věnuje se teoretickému pozadí řešené problematiky. Tato kapitola je rozdělena do čtyř hlavních částí. První podkapitola *Demografické proměny společnosti v českých zemích během 19. a na počátku 20. století* osvětluje demografické změny, ke kterým v uvedeném období docházelo. Je zde vysvětlen pojem demografická revoluce včetně základních informací o jejím průběhu na území České republiky. Druhá podkapitola stručně shrnuje historii sčítání konaných

¹ První světová válka se obvykle datuje od 28. 7. 1914 do 11. 11. 1918 (Haywood, 2001, s. 191).

na území českých zemí od poloviny 17. století do roku 1921, neboť znalost metodiky předešlých sčítání je také přínosná při zpracovávání dat. Třetí podkapitola se věnuje dějinám rodiny. Čtvrtá část přibližuje obor historické demografie a zároveň diskutuje základní literaturu týkající se tématu.

Čtvrtá kapitola předkládané diplomové práce je věnována seznámení s městem Rakovníkem. V kapitole je nastíněna stručná historie tohoto středočeského města. Dále je diskutován rozvoj průmyslu na Rakovnicku od 19. století – představeny jsou největší továrny, výroby a další významní zaměstnavatelé v okolí. Pozornost je věnována výstavbě místní železniční tratě, která nepochybně přispěla k propojení města se širším okolím a tím k jeho dalšímu rozvoji.

Klíčovou část práce tvoří kapitoly pět až devět. V páté kapitole jsou diskutovány demografické charakteristiky obyvatelstva Rakovníka, které byly získány podrobným zpracováním vzorku sčítacích archů ze sčítání lidu konaných v letech 1910 a 1921. Rakovnická populace je zde zkoumána dle věku a pohlaví, podle rodinného stavu či dle druhu pobytu. Další částí práce je kapitola šestá, jež se zabývá kulturními a etnickými znaky obyvatel. Podrobně studovaná je obcovací řeč a národnost rakovnických obyvatel, také jejich náboženské vyznání a vzdělanost. Kapitola sedmá pak prezentuje výsledky rozboru sociálně ekonomické struktury obyvatelstva (skladbu osob dle věku, druhu povolání a postavení v něm). V osmé kapitole je pozornost detailněji zaměřena na místo narození rakovnických obyvatel. Devátá kapitola se věnuje domovnímu a bytovému fondu a struktuře rodin a domácností. Výsledky ve stěžejních kapitolách pět až devět jsou ilustrovány také pomocí tabulek, grafů a map. Výsledná zjištění jsou předložena v poslední, závěrečné kapitole diplomové práce. Práce je doplněna o seznam použité literatury a pramenů.

Kapitola 2

Data a metodika práce

Datová základna této diplomové práce byla vytvořena excerpcí údajů ze sčítacích archů, které byly pořízeny při sčítání obyvatelstva v letech 1910 a 1921 ve městě Rakovníku. Tyto sčítací listy jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Rakovníku. V obou letech bylo město pro účely sčítání obyvatel rozděleno do dvou sčítacích obvodů – centrum a předměstí. Každý sčítací arch obsahuje data za jeden konkrétní dům a osoby žijící v něm. V roce 1910 bylo v Rakovníku sečteno 8394 obyvatel a 848 domů, roku 1921 pak 8805 obyvatel a 1016 domů (FSÚ, 1978, s. 200–201). Údaje o počtu domů v Retrospektivním lexikonu obcí se mírně liší od počtu dochovaných sčítacích archů. V roce 1910 se jedná o rozdíl jednoho domu, v roce 1921 pak o rozdíl 17 domů. Nejpravděpodobnějším důvodem vzniklých rozdílů může být nedochování některých archů.

Cílem práce je analyzovat strukturu obyvatel z různých hledisek jako např. pohlavně-věkové, profesní, náboženské či vzdělanostní. K tomuto účelu byl z celkového počtu obyvatel vybrán vzorek, který reprezentuje celou populaci Rakovníka – tedy z obou sčítacích obvodů. Vybrané domy z centra města jsou všechny ty, jejichž popisná čísla jsou v rozmezí 1–75, tedy jdoucí po sobě. Vzhledem k většímu počtu domů na předměstí byl vždy vybrán každý 10. dům z řady popisných čísel 1–600. Některá popisná čísla z řady však chyběla, a tak bylo v roce 1910 analyzováno celkem 127 domů a roku 1921 pak 130 domů. Vzorek pro rok 1910 obsahuje celkem 1787 osob, pro rok 1921 pak 1522 excerpovaných záznamů o osobách. Vybraný vzorek pro rok 1910 tak představuje 21,3 % z celkové populace města, roku 1921 pak 17,3 %.

Sčítání lidu v roce 1910 se konalo o půlnoci z 31. 12. 1910 na 1. 1. 1911 (Český statistický úřad, 2010a). Ukázka sčítacího listu z roku 1910 je k nahlédnutí v příloze této práce. Ve sčítání byly v tomto pořadí zjišťovány následující údaje o osobách:

- jméno a příjmení osoby (popř. predikát a stupeň šlechtický),
- příbuzenství nebo jiný poměr k majiteli bytu (popř. k přednostovi domácnosti),
- pohlaví,
- datum narození,
- místo narození (obec, okres, země),
- domovské právo (obec, okres, země),

- náboženské vyznání,
- rodinný stav,
- obcovací řeč,
- znalost čtení a psaní (umí číst a psát, umí jen číst),
- tělesné vady (na obě oči slepý, hluchoněmý),
- hlavní povolání (uveden obor povolání, postavení v povolání a závod, ve kterém se povolání vykonáváno ke konci roku 1910),
- obor a postavení povolání koncem roku 1907,
- vedlejší povolání (uveden obor a postavení v povolání, zda se povolání vykonává současně či střídavě s hlavním povoláním),
- vlastnictví nemovitých majetků (rolnické nebo lesnické pozemky, domy a jiný nemovitý majetek, domácí a ozdobné zahrady),
- uvedení přítomnosti či nepřítomnosti k 31. 12. 1910 (u trvale přítomných uveden rok, od kdy se nepřetržitě nacházejí v obci, u nepřítomných je uvedeno místo, kde se zdržují).

Sčítání lidu v roce 1921 se konalo dne 15. února (Český statistický úřad, 2010b). Ukázka sčítacího listu z roku 1921 je k nahlédnutí v příloze této práce. Ve sčítání byly v tomto pořadí zjišťovány o osobách následující údaje:

- příjmení,
- jméno,
- příbuzenství nebo jiný poměr k majiteli bytu (popř. k přednostovi domácnosti),
- pohlaví,
- rodinný stav,
- datum narození,
- místo narození (obec, okres, země),
- počátek pobytu v obci,
- domovská příslušnost (obec, okres, země),
- národnost (mateřský jazyk),
- náboženské vyznání,
- znalost čtení a psaní,
- druh povolání, postavení v povolání a závod, ve kterém je povolání vykonáváno,
- zda osoba pracovala ke dni 16. 7. 1914, jaký druh povolání a postavení povolání vykonávala z důvodu zjišťování změn v povolání v období před válkou a po ní (Pavlík et al., 1986, s. 73).

Jak si lze z výpisu zjišťovaných údajů povšimnout, sčítání se mezi sebou mírně lišila. Zatímco roku 1910 se uváděla obcovací řeč, tedy jazyk, který osoba obvykle či běžně používá, roku 1921 se již dotazovalo na národnost jednotlivce, respektive na mateřský jazyk. Jak sčítání v roce 1910, tak první československé sčítání roku 1921, byla zpracována za obyvatelstvo

přítomné. Při sčítání 1910 se však na sčítací arch zapisovaly osoby nejen v místě přítomné, ale i domácí nepřítomné. V roce 1921 se zapisovaly pouze osoby přítomné.

Ze sčítacích archů pro rok 1910 byly pro účely této práce do vlastní databáze zahrnuty následující údaje: jméno a příjmení, poměr k majiteli bytu, pohlaví, datum narození, okres místa narození, náboženské vyznání, rodinný stav, obcovací řeč, znalost čtení a psaní, obor hlavního povolání, postavení v hlavním povolání, přítomnost a popř. počátek pobytu v obci.

Pro rok 1921 byly ze sčítacích archů excerповány tyto informace: jméno, příjmení, poměr k majiteli bytu, pohlaví, rodinný stav, datum narození, okres místa narození, národnost, náboženské vyznání, znalost čtení a psaní, obor hlavního povolání a postavení v hlavním povolání.

Záznamy z jednotlivých sčítacích archů byly při zpracovávání práce přepisovány doslovně do databáze vytvořené v prostředí Microsoft Excel. Některé údaje, např. druh povolání osob, byly překódovány na shodnou klasifikaci pro následné zpracování. Zápisy ve sčítacích operátech byly ve většině případů čitelné. Obtíží však byla nepřesnost některých údajů, a to především týkajících se právě oboru povolání a postavení v něm. Osoby vyplňující arch často vůbec nerozlišovaly tyto dva pojmy. U žen pak bylo velice často uváděno „vede domácnost“, u dětí pak byly tyto údaje vynechány či bylo vyznačeno „žák/yně“. Snadno excerpovatelné byly informace o náboženském vyznání, obcovací řeči/národnosti a znalosti čtení a psaní. Naskytlo se však i několik případů, kdy bylo zaznamenáno, že novorozené děti již umí číst a psát. Pro zpracování byly tyto záznamy upraveny. Všechny údaje týkající se těchto charakteristik byly jednoznačné a v arších vždy poctivě vyplněné. Rodinný stav byl také zapisován velice spolehlivě. Jen několikrát bylo zaregistrováno, že u malých dětí nebyl údaj zaznamenán, avšak pro zpracování byly tyto osoby v databázi označeny jako svobodné. Jen v několika málo případech byl vyplněn pouze rok narození s vynecháním přesného dne a měsíce. Nejspíše se tak dělo z důvodu neznalosti přesného data narození samotné sčítané osoby. V roce 1910 pak operáty obsahovaly informace týkající se také tělesných vad osob. Práce se tomuto údaji nevěnuje z důvodu zanedbatelného výskytu těchto zápisů. Pouze velmi zřídka bylo uvedeno „nemluví“, „slabomyslný sirotek“ či např. „na obě oči slepá“. Informace o poměru k majiteli bytu byla pečlivě zapisována, stejně tak jako místo narození. Pro potřeby předkládané práce byl vypisován okres dle uvedené obce narození.

Sčítací komisaři si do operátů často dělali vlastní poznámky či informace rozepisovali až překvapivě detailně. U žen ovdovělých např. uváděli postavení zemřelého manžela a v kolonce rodinného stavu tak např. stálo „vdova po knihtiskaři“ či „vdova po vlakvedoucím“. U vážených osob města byl pak u jména vyplněn i jejich titul. Roku 1910 se také u osob trvale přítomných uváděl rok, od kterého se nacházejí v obci. Tento údaj byl zaznamenáván také velice svědomitě. U některých sčítacích archů byl pak přiložen výpis z matrik či další úřední písemnosti týkající se členů dané domácnosti. V jednom z operátů je pak např. založen záznam o neochotě ženy poskytnout informace o své osobě a o ponechání případu policejnímu úřadu.

Základní rozdělení povolání osob je provedeno dle příslušnosti ke čtyřem hlavním sektorům. První sektor představuje zemědělství a lesnictví, druhý pak průmysl a řemesla, třetí sektor zahrnuje služby, obchod, dopravu a nevýrobní živnosti. Poslední sektor je pak představován vojskem. Druhý sektor je dále dělen na jednotlivá výrobní odvětví. Tato odvětví

jsou kromě klasických řemesel obohacena o ta, která odpovídají pracovním příležitostem, jež město poskytovalo (např. sladovnictví, keramický průmysl). Rovněž jsou vydělena ta řemesla, která byla ve vzorku hojně zastoupena. Klasifikace oboru povolání obyvatelstva ze sčítání v letech 1910 a 1921 je v práci provedena dle rozšířené a upravené podoby, jež uvádí Pavlík et al., 1986, s. 431:

- 1 zemědělství a lesnictví
- 2 průmysl a řemesla
 - 2a sladovnictví
 - 2b potravinářství
 - 2c keramický průmysl
 - 2d oděvní průmysl
 - 2e truhlářství, tesařství, klempířství
 - 2f kamnářství
 - 2g stavebnictví
 - 2h těžební průmysl
 - 2i strojírenský průmysl
 - 2j zámečnictví
 - 2k ostatní řemesla
- 3 služby, obchod, doprava a nevýrobní živnosti
 - 3a obchodnictví
 - 3b školství
 - 3c pohostinství, lázeňství, kavárnictví
 - 3d zdravotnictví
 - 3e povoznictví
 - 3f domácí služby
 - 3g obecní a okresní služby
 - 3h státní služba
 - 3i kancelářská činnost
 - 3j umělecká činnost
 - 3k železniční doprava
- 4 vojsko

Nejen obor povolání, ale i postavení osob v něm bylo často velice rozmanité, a proto bylo k analyzování této charakteristiky obyvatelstva rovněž nutné stanovit klasifikaci. Klasifikace postavení obyvatel v povolání ze sčítání 1910 a 1921 má následující (upravenou) podobu dle Pavlíka et al., 1986, s. 434:

- 1 vlastníci živnosti
- 2 úředníci
- 3 mistři
- 4 tovaryši

- 5 dělníci/nádeníci
- 6 pomocníci/příručí/zřízenci
- 7 ostatní zaměstnanci
- 8 ostatní samostatní
- 9 služebnictvo
- 10 vojsko

K popisu struktur domácností byla v deváté kapitole této práce využita Laslettova typologie domácností. Tato typologie má následující (upravenou) podobu a uvádí ji např. Horský, Seligová, 1996, s. 35–36.

- 1 domácnosti jednotlivců
 - 1a ovdovělí
 - 1b svobodní
 - 1c rozvedení
 - 1d ženatí/vdané
- 2 vícečlenné nerodinné domácnosti
 - 2a spolubydlíci sourozenci
 - 2b jinak příbuzní spolubydlíci
 - 2c nepříbuzní spolubydlíci
- 3 jednoduché rodinné domácnosti
 - 3a manželský pár bez dětí
 - 3b manželský pár s dítětem/děťmi
 - 3c otec s dítětem/děťmi
 - 3d matka s dítětem/děťmi
- 4 rozšířené rodinné domácnosti
 - 4a rozšířené rodinné domácnosti ascendentní (nahoru)
 - 4b rozšířené rodinné domácnosti descendentní (dolů)
 - 4c rozšířené rodinné domácnosti kolaterální (stranou)
 - 4d kombinace 4a až 4c
- 5 složené rodinné domácnosti
 - 5a sekundární rodinné jádro je ascendentní
 - 5b sekundární rodinné jádro je descendentní
 - 5c sekundární rodinné jádro je kolaterální
 - 5d sourozenecké rodinné domácnosti (Frèrechés)
 - 5e ostatní složené rodinné domácnosti
- 6 domácnosti s nejasnou strukturou, ale s příbuzenskými vztahy

2.1 Výpočty použitých ukazatelů

Podkapitola se podrobněji věnuje použitým výpočtům a popisu postupů při zpracování dat. Pomocí spočtených ukazatelů bude dále v práci možné charakterizovat obyvatelstvo jak v době obou sčítání, tedy v letech 1910 a 1921, tak poslouží i k porovnání změn, které proběhly právě mezi studovanými lety. Konkrétní popis výsledků ukazatelů je vždy řešen v příslušných kapitolách předkládané práce.

Ukazatel *průměrného věku* obyvatelstva dává základní představu o struktuře studované populace dle věku. Jak uvádí Toušek et al. (2008, s. 58) jedná se o průměr počtu let, které prožili všichni členové sledované populace. Jeho konstrukce není složitá a podoba vzorce je následující (Pavlík et al., 1986, s. 120):

$$\bar{x} = \frac{\sum_{x=0}^{\omega-1} (x + 0,5) \times P_x}{\sum_{x=0}^{\omega-1} P_x}.$$

Údaj x ve vzorci představuje dokončený věk, P_x pak populaci v daném dokončeném věku a ω uvádí nejvyšší věk v populaci, kterého se již nedožila žádná osoba. Při výpočtu jsou použita data věkové struktury, která jsou uvedena v dokončeném věku. „Dokončený věk je celá část hodnoty přesného věku neboli přesný věk v den posledních narozenin“ (Vandeschrick, 2000, s. 29). Ze sčítacích archů bylo vypsáno datum narození, ze kterého byl následně spočten přesný věk osob k okamžiku sčítání a poté dopočten věk dokončený.

Informaci o věkové struktuře obyvatel může poskytnout i *věkový medián*, jehož výpočet je méně pracný než u průměrného věku a má i své výhody (Pavlík et al., 1986, s. 121). Jedná se o střední hodnotu, která dělí studovanou populaci na dvě stejně početné části. Věkový medián tedy představuje takovou hodnotu věku, které dosáhla právě polovina obyvatel. Mezi přednostmi ukazatele patří především menší vliv odlehklých neboli extrémních hodnot, které mohou být zavádějící. Věkový medián má proti věkovému průměru vždy nižší hodnotu, což je dáno pozitivní asymetrickostí věkového rozložení (Toušek et al., 2008, s. 58). Výpočet věkového mediánu je v práci proveden dle postupu, který uvádí Maur (1983, s. 94). Postupným nakumulováním počtu osob v dokončeném věku lze zjistit, kterého dokončeného věku dosahuje právě polovina populace.

Další charakteristikou, která vypovídá o statistickém rozložení obyvatelstva dle věku, je modus neboli *modální věk*. Jedná se o věk, který se ve sledované populaci vyskytuje nejčastěji (Toušek et al., 2008, s. 58).

Pomocí ukazatele, který je nazýván index stárí, lze měřit tzv. demografické stárnutí populace. Index udává poměr mezi postreprodukční (postaktivní, poproduktivní) a dětskou složkou. Postreprodukční složka může být definována různě, může se jednat např. o osoby ve věku 50+, 60+ či 65+ (Pavlík et al., 1986, s. 123). Stejně tak i složka dětská má variabilní definici. Maur (1983, s. 93) uvádí, že složka mladého obyvatelstva je počítána nejčastěji jako 0–14 nebo 0–19 let. V této práci je v čitateli počítáno s osobami staršími 60 let, za dětskou složku je pak uvažováno obyvatelstvo ve věku 0–14 let.

Ukazatel tedy říká, kolik osob ve věku 60+ připadá na 100 osob ve věku 0–14 let a podoba vztahu je pak následující (Pavlík et al., 1986, s. 123):

$$is = \frac{P_{60+}}{P_{0-14}} \times 100.$$

Mezi důležité ukazatele patří indexy závislosti I a II. *Index závislosti I* je dán poměrem dětské a produktivní složky obyvatelstva. V této práci je index závislosti I rovněž označován jako index závislosti 0–14. Tento index tedy říká, kolik osob v dětském věku připadá na 100 osob ve věku aktivním. Základ vzorce (s upravenou symbolikou) pochází od Koschina (2005, s. 105) a ve výpočtech práce je uvažováno této upravené formy vztahu:

$$iz_{0-14} = \frac{P_{0-14}}{P_{15-59}} \times 100.$$

Index závislosti II neboli index závislosti seniorů je poměr osob postaktivní složky ke složce obyvatelstva v produktivním věku. V této práci je index závislosti II také označován jako index závislosti 60+. Základ vzorce (s upravenou symbolikou) je opět převzat od Koschina (2005, s. 105) a vztah je konkrétně definován takto:

$$iz_{60+} = \frac{P_{60+}}{P_{15-59}} \times 100.$$

Následující index znázorňuje celkový počet osob neaktivních ke složce obyvatel aktivních a je nazýván *indexem ekonomického zatížení*. Ukazatel tedy dokáže informovat o tom, kolik osob v neproduktivním věku připadá na 100 osob v produktivním věku. Základ vzorce (s upravenou symbolikou) je dle Koschina (2005, s. 104) následující:

$$iez = \frac{P_{0-14} + P_{60+}}{P_{15-59}} \times 100.$$

Pro studium struktury populace dle pohlaví je v práci využito *indexu maskulinity*, který umožňuje porovnání početního stavu mužů a žen. Index maskulinity lze počítat jak pro celkovou populaci, tak i dle jednotek věku resp. dle věkových skupin. Tento ukazatel tedy vypovídá o tom, kolik mužů připadá na 100 žen. Vzorec pro výpočet indexu maskulinity pro celou populaci v této práci vychází z upravené definice dle Koschina (2005, s. 99):

$$ima = \frac{p^m}{p^{\bar{z}}} \times 100.$$

Index maskulinity pro jednotlivé věky či věkové skupiny vypadá následovně (Pavlík et al., 1986, s. 121):

$$ima_x = \frac{P_x^m}{P_x^{\bar{z}}} \times 100,$$

kde P^m představuje celkový počet mužů studované populace a $P^{\bar{z}}$ vyjadřuje celkový počet žen analyzované populace. Dále pak hodnota P_x^m označuje počet mužů daného věku či věkového intervalu ve studované populaci a $P_x^{\bar{z}}$ je definován jako počet žen daného věku či věkového intervalu v populaci.

Kapitola 3

Teoretická východiska práce

Tato kapitola je rozdělena do čtyř hlavních částí. První podkapitola nese název *Demografické proměny společnosti v českých zemích během 19. a na počátku 20. století* a zabývá se demografickou situací v uvedeném období. Je zde nastíněno pozadí změn především z hlediska demografické revoluce, jejíž podstata je rovněž osvětlena, neboť znalost populačního vývoje již během 19. století je nezbytná k následnému zkoumání situace na počátku 20. století, na které se práce zaměřuje. Druhá podkapitola se zabývá historií sčítání obyvatelstva na našem území od poloviny 17. století do počátku 20. století, jelikož znalost vývoje metodiky sčítání osob v českých zemích je důležitá pro analytickou část práce. Třetí podkapitola se zaměřuje na dějiny rodiny a čtvrtá podkapitola se soustředí na představení oboru historické demografie a uvádí přehled základní literatury, která byla při sepisování práce využita.

3.1 Demografické proměny společnosti v českých zemích během 19. a na počátku 20. století

Pro uvedení práce do historického kontextu je vhodné stručně nastínit i situaci před studovaným obdobím, neboť během 19. a na počátku 20. století došlo v českých zemích k výrazným společenským změnám, které se mimo jiné začaly projevovat i změnou v reprodukčním chování obyvatel (Pavlík et al., 1986, s. 568).

3.1.1. Demografická revoluce

Termínem demografická revoluce jsou označovány převratné změny v demografické reprodukci. Poprvé byla tato teorie publikována roku 1934. Tento historický proces lze charakterizovat jako přeměnu extenzivních forem reprodukce na formy intenzivní (Kalibová, 2002, s. 41). Jinými slovy se jedná o přeměnu reprodukčního režimu s vysokou úrovní plodnosti a úmrtnosti do režimu s nízkou úrovní plodnosti a úmrtnosti. Jak uvádí Fialová (2007, s. 22), došlo ke snížení průměrného počtu dětí, které žena během svého života přivedla na svět, a zároveň se prodloužila délka lidského života. Reprodukční chování obyvatel ovlivňují významné změny vnějších podmínek – urbanizace, změna způsobu života, růst individualismu, rozvoj výrobních sil, modernizace a dynamizace společnosti. Demografická revoluce začíná na určitém stupni vývoje společnosti a na jiném končí. Postupně probíhá u téměř všech populací

světa, kdy počátek a průběh revoluce mohou být značně rozdílné. Faktory ovlivňující časový průběh revoluce jsou mimo jiné velikost populace a její sociální homogenita. K méně snadnému prosazení demografické revoluce dochází u početně velkých a heterogenních populací. U populací početně malých závisí průběh celého procesu na jejich geografické poloze. Nejzřetelnější změny probíhají v úrovni porodnosti a úmrtnosti. Během tohoto procesu dochází k poklesu hrubé míry porodnosti², úhrnné plodnosti³, hrubé míry úmrtnosti⁴ a kojenecké úmrtnosti⁵. Naopak se zvyšuje ukazatel naděje dožití⁶.

Průběh této revoluce se odlišoval v zemích vyspělých a rozvojových. V rozvinutých zemích probíhala přibližně v období 1850–1950 a délka trvání procesu je tedy kolem 100 let. První zemí, kde byl zaznamenán počátek demografické revoluce, byla Francie a to již koncem 18. století. V zemích rozvojových je pak počátek revoluce datován až po 2. světové válce⁷ (Kalibová, 2002, s. 41–42). Obecně lze říci, že čím později demografická revoluce v zemi nastane, tím rychleji pak proběhne.

Kalibová (2002, s. 42) uvádí, že demografická revoluce je součástí tzv. globální revoluce moderní doby, která zahrnuje průmyslovou revoluci, následnou revoluci vědeckotechnickou, proces urbanizace a další revoluce či historické procesy (především rozvoj hygieny, lékařství, emancipace žen).

Mezi zahraniční autory zabývající se tématem demografické revoluce v novější době patří např. Dudley Kirk, který roku 1996 publikoval článek *Demographic Transition Theory* či Jean-Claude Chesnais (1992).

² Hrubá míra porodnosti je vyjádřena jako poměr počtu živě narozených dětí a středního stavu obyvatelstva v daném kalendářním roce. Udává se v promilích (Kalibová, 2002, s. 27).

³ Úhrnná plodnost se rovná součtu měr plodnosti dle věku neboli specifických plodností. Tento syntetický ukazatel plodnosti vyjadřuje počet dětí, které by se narodily ženě během jejího reprodukčního období, kdyby zůstalo zachováno rozložení plodnosti podle věku ve sledovaném kalendářním roce po dobu zhruba 35 let (Pavlík, Kalibová, 2005, s. 96).

⁴ Hrubá míra úmrtnosti je vyjádřena jako poměr počtu zemřelých ke střednímu stavu obyvatel v daném kalendářním roce. Udává se v promilích (Kalibová, 2002, s. 21).

⁵ Kojenecká úmrtnost představuje úmrtnost během prvního roku života dětí, tedy v průběhu prvních 365 dní. Je vyjádřena pomocí kvocientu kojenecké úmrtnosti, jenž je udáván jako poměr počtu zemřelých do jednoho roku k počtu živě narozených dětí v daném kalendářním roce. Udává se v promilích (Kalibová, 2002, s. 21).

⁶ Naděje dožití neboli střední délka života udává průměrný počet let, který zbývá ještě prožít osobě ve věku x (Kalibová, 2002, s. 25).

⁷ Druhá světová válka se datuje v období 1.9.1939–2.9.1945 (Haywood, 2001, s. 200–203).

3.1.2. Demografická revoluce a populační vývoj na našem území

První fáze demografické revoluce byla na našem území započata ve 30. letech 19. století a ukončena na přelomu 19. a 20. století. Během prvního období demografické revoluce došlo k ukončení průmyslové revoluce, jež měla vliv na další procesy, jakými byly např. územní koncentrace obyvatel, intenzifikace zemědělské výroby, rozvoj železniční dopravy či přesun pracovních sil ze sektoru zemědělského do průmyslového. V průběhu první fáze tohoto procesu nedošlo ke zlepšení úmrtnostních poměrů, neboť úroveň kojenecké úmrtnosti a ukazatel naděje dožití se na konci první fáze pohybovaly na velmi podobných hodnotách jako na jejím počátku (Pavlík et al., 1986, s. 569). Fialová (1993, s. 4) píše, že hodnoty kojenecké a dětské úmrtnosti⁸ dosahovaly dokonce abnormálně vysokých hodnot, jelikož ještě na konci 19. století umírala čtvrtina dětí před svými prvními narozeninami. Nejhorší situace z tohoto hlediska panovala ve městech.

V 19. století nastaly změny rovněž ve sňatkovém chování obyvatelstva. V českých zemích docházelo k zvyšování podílu trvale svobodných osob a k odkládání sňatků do vyššího věku. Tyto skutečnosti se však neprojevovaly na hrubé míře sňatečnosti⁹, která během 19. století kolísala jen velmi málo (Pavlík et al., 1986, s. 568). V roce 1850 byl průměrný věk vstupu do prvního manželství téměř 25 let u žen a 29–30 let u mužů (Fialová, 2007, s. 22).

Během druhého období demografické revoluce probíhajícího v českých zemích od přelomu 19. a 20. století přibližně do poloviny 30. let 20. století však došlo ke značnému zlepšení úmrtnostních poměrů. V tomto období poklesla úroveň kojenecké úmrtnosti a zároveň se zvýšila naděje dožití (Pavlík et al., 1986, s. 569–572). Mezi hlavní příčiny zlepšování úmrtnostní situace patřily především významné medicínské objevy v závěru 19. století, které se týkaly původců infekčních onemocnění, jako byly např. neštovice, vzteklna či cholera. Byla rozpoznána podstata šíření přenosných onemocnění a mohla tak být zavedena preventivní opatření ve formě očkování. Také byly výrazně zlepšeny možnosti diagnostiky a léčby nemocí. Docházelo ke zlepšování vyživovací situace obyvatelstva, komunální hygieny a kvality pitné vody. I přes snižování podílu úmrtí na choroby přenosné vodou či z důvodu špatné stravy, byl velmi vysoký podíl zemřelých na tuberkulózu. V českých zemích zapříčinila roku 1910 celou třetinu všech úmrtí (Fialová, 1993, s. 4). Fialová (2007, s. 22) uvádí, že české země patřily v rámci Evropy jak v 19. století, tak na počátku 20. století spíše do okruhu zemí s horšími úmrtnostními poměry.

Při pohledu na úmrtnostní situaci dle pohlaví lze konstatovat, že až do počátku 20. století byla pozorována nadúmrtnost žen. Tato nadúmrtnost je shledána nejen ve věku nejvyšší plodnosti, tedy ve věku s nejvyšším rizikem úmrtí při porodu či během těhotenství, ale i v pubertě, jelikož mladé dívky byly přetěžovány domácími pracemi. Rovněž i pradelny, služby

⁸ Dětská úmrtnost představuje úmrtnost dětí od jednoho roku do pěti let života (Vandeschrick, 2000, s. 126).

⁹ Hrubá míra sňatečnosti udává počet sňatků na 1000 obyvatel středního stavu v daném kalendářním roce (Kalibová, 2002, s. 31).

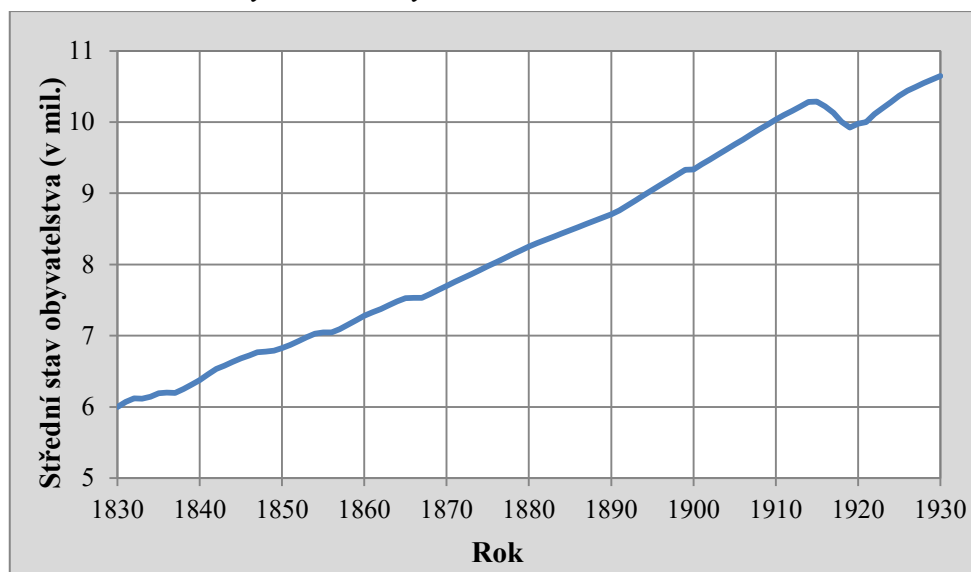
a posluhovačky se živily těžkou prací za malý peněžní obnos. Ženy se často omezovaly ve výživě a v osobní péči ve prospěch svých mužů a dětí (Horská, 1998, s. 207).

V důsledku omezování počtu dětí v rodině se úroveň porodnosti začala snižovat v samém závěru 60. let 19. století nejprve v Praze a také v Liberci. Na celém území Čech pak docházelo ke snižování porodnosti ke konci 19. století, na Moravě pak o něco později. Natalitní vlna, která proběhla po skončení první světové války, nestačila ke kompenzaci „nenarozených“ dětí z důvodu nepřítomnosti mužů v rodinách během války (Fialová, 2007, s. 22).

V tomto přehledu populačního vývoje nelze opomenout vliv emigrace, která již od 30. let 19. století v českých zemích převažovala nad imigrací. Lidé hledali pracovní uplatnění v jiných zemích, neboť trh práce byl nasycen především z důvodu vysokého růstu obyvatel přirozenou měnou (Fialová, 2007, s. 22). Zpočátku lidé odcházeli do ostatních zemí habsburské monarchie. Ze země emigrovali spíše Češi než Němci, jelikož německé pohraniční kraje českých zemí byly více industrializované a naskýtal tak více pracovních příležitostí. Po rozvoji dopravy mezi kontinenty došlo k emigraci českých obyvatel i do zemí jako USA, Kanada, Brazílie (Horská, 1998, s. 219). Fialová (2007, s. 22) uvádí, že mezi lety 1871–1914 odcházelo ze země v průměru 20–30 tisíc osob ročně. Se začátkem první světové války došlo k utlumení emigračního proudu.

Lze tedy shrnout, že začátek první světové války zastihl obyvatele českých zemí v období příznivého poklesu úrovně úmrtnosti, zrychleného poklesu plodnosti, vrcholící emigrace a za existence pravidelného věkového složení jen s velmi mírně se zužující základnou (Kučera, 1994, s. 9).

Na obrázku (obr. 1) lze pozorovat počet obyvatel českých zemí v období 1830–1930, tedy během probíhající demografické revoluce na našem území. Je patrné trvalé zvyšování počtu obyvatel až do roku 1915. Mezi lety 1916–1919 docházelo ke snižování počtu osob (přirozený úbytek obyvatel) v porovnání s předchozím rokem. Srb (1978, s. 291) odhadl válečné ztráty českých zemí za první světové války na 300 tisíc osob, ztráty na „nenarozených“ pak vyčíslil na 550 tisíc. Rovněž odhadl ztráty civilního obyvatelstva z důvodu vyšší úmrtnosti a to na 60 tisíc osob. Přechodně se tak během první světové války pozastavil dlouhodobý proces snižování úmrtnosti, jenž na našem území probíhal přibližně od poslední čtvrtiny 19. století. Také je nutné podotknout, že na situaci z hlediska úmrtnosti měla vliv i epidemie španělské chřipky, která v Evropě vypukla roku 1918 a nevyhnula se ani českým zemím (Český statistický úřad, 2015a). Od roku 1920 se početní stav obyvatel opět každoročně zvyšoval.

Obr. 1: Střední stav obyvatelstva českých zemí v letech 1830–1930

Zdroj: ČSÚ, 2015, vlastní zpracování

Poznámka: Střední stav vyjadřuje počet obyvatel k 1. 7. daného kalendářního roku.

3.2 Historie sčítání lidu na našem území od poloviny 17. století do roku 1921

Sčítání lidu můžeme považovat za jednu z nejstarších statistických akcí v dějinách lidstva. Znalost počtu obyvatel a jeho struktur jsou nepostradatelné pro úspěšné řízení státu, v dobách válek i míru. Akce sčítání obyvatel často znamenala posílení centrální moci, avšak pouze pevná a silná centrální moc mohla akt sčítání prosadit (Pavlík et al., 1986, s. 54). Historicko-demografické prameny vzniklé při provádění sčítání lidu jsou velmi rozmanité z pohledu možnosti jejich využití a rovněž z pohledu kvality.

Ještě předtím než došlo k ustanovení konání soupisů neboli tzv. konskripcí obyvatel na našem území, jejichž řada začíná rokem 1754, je znám pramen, který lze počítat mezi významné na území Evropy. Roku 1651 došlo k soupisu obyvatelstva Čech podle víry (Maur, 1983, s. 47). V rekatolizační době po třicetileté válce se tento soupis mimo jiné soustředil, jak již jeho název napovídá, právě na náboženské vyznání obyvatelstva (Pavlík et al., 1986, s. 64). Mezi historicko-demografické prameny pro oblast Čech patří také berní rula z roku 1654, ve které jsou uvedeni majitelé dani podrobených domů, usedlostí a dvorů (Maur, 1983, s. 44). Roku 1702 se pak konalo tzv. sčítání konzumentů soli, které sloužilo také především k získání informací o daňové schopnosti obyvatel (Maur, 1983, s. 48). Je tedy zřejmé, že potřeby, které vedly ke sčítání obyvatel, se mohly lišit. Soupisy se prováděly také např. z důvodů vojenských, proto někdy docházelo k sečtení pouze části obyvatel, kdy byl kladen důraz na muže, kteří byli schopni nosit zbraň.

K významnému milníku v konání soupisů obyvatel došlo za vlády Marie Terezie¹⁰, jejíž patent ze dne 13. října 1753 nastartoval novou éru v historii sčítání obyvatelstva (Český statistický úřad, 2010c). První soupis obyvatel na území Rakouska-Uherska byl proveden roku 1754 a sečtením osob bylo pověřeno jak duchovenstvo, tak vrchnost. Soupisy duchovenské často sečetly obyvatelstva více než soupisy vrchnostenské, neboť vrchnost mohla část osob zatajit nebo uvedla pouze domácí či domácí přítomné obyvatele z obav daňového zatížení. Výsledky tohoto sčítání byly považovány za tajné a zůstaly tak veřejnosti po dlouhou dobu neznámé. Původně se sčítání mělo konat po třech letech, avšak pro válku s Pruskem další soupis následoval až v roce 1761. Výsledky obou těchto sčítání v habsburské monarchii nelze považovat za zcela spolehlivé. Na základě patentu z roku 1770 byla v období 1771–1776 každoročně sepisována mužská část populace s účelem již výše zmíněné branné schopnosti (Pavlík et al., 1986, s. 66).

V roce 1780 byl konskripční systém pozměněn a s určitými úpravami fungoval až do poloviny 19. století. Konskripce opět obsahovaly údaje za obě pohlaví, nejprve od 1 roku věku, od roku 1805 již za všechno obyvatelstvo od narození. Nutno však podotknout, že detailnější rozpis dle věku a povolání byl stále prováděn pouze u mužské části populace (Maur, 1983, s. 49). Roku 1806 došlo ke sjednocení vojenských a politických šetření, tudíž od roku 1807 již neexistují dvojí data (Pavlík et al., 1986, s. 67). Konec 18. století rovněž přinesl povinnost vedení populačních knih za jednotlivé konskripční osady, v nichž byly podchyceny údaje za členy každé rodiny. Poslední konskripce byla provedena v roce 1851. Za tzv. přechodné sčítání s rysy konskripce i moderních sčítání lidu je považováno sčítání z roku 1857 (Český statistický úřad, 2010c).

Základy moderního sčítání byly položeny na mezinárodních statistických kongresech a od předchozích konskripcí se odlišovaly např. stanoveným rozhodným okamžikem sčítání, desetiletou periodicitou, jednotnou formou sčítacího archu a zahrnutím celého území daného státu. Organizaci tohoto sčítání zajišťovaly politické úřady a sčítáno bylo obyvatelstvo přítomné (Pavlík et al., 1986, s. 68).

První moderní sčítání na našem území proběhlo roku 1869. Zákon z 29. března roku 1869 nařizoval povinnost sčítání, způsob sčítání a stanovil periodicitu sčítání na 10 let (roky končící nulou) a rovněž určil tzv. kritický moment sčítání na půlnoc z 31. 12. na 1. 1. Také došlo k novému vymezení sčítaného obyvatelstva. Dle mezinárodních doporučení bylo sčítáno obyvatelstvo přítomné (*de facto*), zjišťováno pak i obyvatelstvo trvale usazené, osoby dočasně nepřítomné a osoby domácí, tedy dle domovské příslušnosti (Pavlík et al., 1986, s. 69). Byla zde kombinována metoda sebesčítání, kdy obyvatelé sami vyplňovali sčítací arch, a metoda dotazování, kdy vybraní sčítací komisaři zjišťovali požadované údaje od obyvatel a zapisovali je do archů. Metoda sebesčítání se více uplatnila spíše ve velkých městech, naopak v malých městech a na venkově se aplikovala spíše metoda dotazování.

Následně se sčítání konalo o 11 let později, a to v roce 1880. Sčítáno bylo přítomné obyvatelstvo a také aktivní vojsko. Nově byla zjišťována gramotnost a také obcovací řeč, jež

¹⁰ Marie Terezie vládla v letech 1740–1780 (Čornej et al., 1995, s. 51).

měla za účel poskytnout údaje o národnostním složení obyvatel. Otázka týkající se obcovací řeči se ve sčítáních udržela až do roku 1910. K dalšímu přelomu v historii sčítání došlo roku 1890, kdy poprvé došlo při zpracování dat k použití děrnoštítkových strojů, což značně urychlilo práci. Rok 1890 je také významným mezníkem pro statistiku povolání, neboť došlo k výrazné změně v klasifikaci. Od tohoto roku byla zavedena povinnost uvádět přesné datum narození. Od roku 1910 se pak zjišťovala i doba trvalého pobytu přítomného obyvatelstva v dané obci. Sčítání 1890, 1900 a 1910 se v metodice odlišují jen nepatrně (Pavlík et al., 1986, s. 71). Sčítání obyvatelstva na našem území na přelomu 19. a 20. století se dají považovat za velice kvalitně provedená (Český statistický úřad, 2010a).

První Československé sčítání konané roku 1921 bylo provedeno za účelem získání detailních informací o válkou zasaženém obyvatelstvu nedávno vzniklého státu¹¹ (Český statistický úřad, 2010b). Ve sčítání roku 1921 byla poprvé řešena národnost pomocí dotazu na mateřský jazyk osob (Pavlík et al., 1986, s. 73).

Je tak patrné, že od poloviny 17. století do roku 1921 došlo na našem území k významným změnám v oblasti zjišťování počtu obyvatelstva a jeho charakteristik. Došlo např. ke změně vymezení sčítaného obyvatelstva, způsobu zpracování dat, obsahu dotazovaných charakteristik či byla zavedena desetiletá periodičita sčítání.

3.3 Dějiny rodiny

Vzhledem k tomu, že v práci je pozornost zaměřena také na strukturu rodin a domácností, která je tradiční součástí historicko-demografických studií, je vhodné dále jen stručně přiblížit i tuto problematiku.

Rodina je původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury a základní ekonomickou jednotkou. Mezi hlavní funkce rodiny patří reprodukce lidského druhu, výchova a socializace potomstva, přenos kulturních vzorců a zachování kontinuity kulturního vývoje (Petrušek et al., 1996, s. 940). Jak píše Horský, Seligová (1996, s. 6–7), rodina je kulturně a historicky relativním a proměnným útvarem, který vykazuje mnoho typů struktur a v různých dobách a společnostech existovaly různorodé konfigurace demografických jevů v rodinách. Zároveň také uvádějí, že určitou variantu rodinného života lze pozorovat ve všech historických společnostech, a proto je rodina poutavým předmětem studia pro historiky, sociology, kulturní antropology a také demografy. Při studiu rodin lze sledovat demografické jevy (narození, sňatky a úmrtí), počty generací a manželských párů žijících v jednom domě, zastoupení příbuzných a nepříbuzných osob a mnoho dalších charakteristik. Tyto jevy pak mohou vypovídat o životě v jednotlivých kulturách (Horský, Seligová, 1996, s. 7).

Až do 18. století byl pojem rodina používán zřídka, častěji se užívalo pojmů domácnost, dům či hospodářství. Do domácnosti pak spadaly jak osoby příbuzné, tak nepříbuzné – děvečky, podruzi, čeled, služebnictvo (Horský, Seligová, 1996, s. 17). Toto vymezení však platí

¹¹ Československý stát vznikl dne 28. října roku 1918 (Čornej, 1999, s. 112).

především pro západní a střední Evropu, neboť společnosti jihovýchodní a východní Evropy čelední službu neznaly. V západní a střední Evropě tak byli čeledíni a učni podrobeni pravomocím hospodáře a hospodyně jako autoritě rodičovské. Studium rodinných struktur se zabýval Peter Laslett, který tvrdil, že začlenění služebnictva a učedníků do užšího rodinného kruhu hospodáře je klíčovým znakem tradiční předprůmyslové společnosti a že zaměstnanecké svazky byly často překryty svazky na způsob rodinných. S příchodem industrializace, kdy došlo k tzv. „disociaci rodiny a podniku“, byly osobní a rodinné vztahy značně odlišeny od pracovních a dle Lasletta tím moderní industriální společnost ztratila svou stabilitu (Horský, Seligová, 1996, s. 19–21).

Rolí rodiny se zabýval i rakouský historik Michael Mitterauer, který zkoumal např. souvislost mezi strukturou rodiny a orientací venkovského hospodářství v jednotlivých oblastech rakouských zemí v období mezi 17. a 19. stoletím. Podle způsobu zajištění pracovních sil odlišil dva typy společností. Společnosti s nádeníky, ve které byl volnější zaměstnanecký vztah, a společnosti s čeledí (Horský, Seligová, 1996, s. 23).

Historickým utvářením rodin se zabýval i John Hajnal, který charakterizoval dva typy rodinných struktur v Evropě v předprůmyslové společnosti. Hranici mezi těmito dvěma typy tvoří spojnice měst Petrohrad – Terst. Dle Hajnala je tak Evropa rozdělena na oblast severozápadní a jihovýchodní. Hajnal ve své teorii zohledňoval především demografické ukazatele (sňatkový věk, úroveň manželské plodnosti, podíl trvale svobodných), sociální situaci snoubenců při vstupu do manželství (neolokalismus, patrilokalismus) a existenci čelední služby. Rozdíl mezi dvěma modely rodiny, tedy mezi dvěma vymezenými oblastmi, pak Hajnal uváděl následovně (Horský, Seligová, 1996, s. 25–35):

Rodiny severozápadně od linie Petrohrad – Terst:

- relativně vysoký věk při prvním sňatku,
- sňatek nebyl dostupný všem a určitá část obyvatel zůstávala trvale svobodná,
- převládala jednoduchá „nukleární“ rodinná domácnost (Northwest European simple households system), tzn. manželský pár s dětmi,
- do rodiny mohly patřit i nepřímé osoby (např. čeledí),
- převládal princip neolokalismu (nový manželský pár zakládal novou domácnost), založení rodiny tak znamenalo značné ekonomické osamostatnění,
- rovnoprávnější postavení žen v dědickém právu,
- v rámci dědického práva docházelo k tzv. jednonástupnictví (statku se ujímal jediný dědic a ostatním dědicům byly vypláceny jejich díly – značná část obyvatel tak zakládala novou živnost mimo rodný dům).

Rodiny jihovýchodně od linie Petrohrad – Terst:

- nízký sňatkový věk,
- sňatek byl obecně dostupný,
- výrazně početnější „komplexní“ rodina, která byla tvořena pouze příbuznými osobami,

- komplikovanější vazby uvnitř rodinné struktury – více manželských párů pohromadě, které byly uspořádány jak lineárně (každý manželský pár je z jiné generace), tak i laterálně (dva či více manželských párů jsou ze stejné generace),
- neexistuje zde institut čelední služby,
- silná otcovská autorita v rodině,
- převládá princip patrilinearity (synové přivádějí do domu nevěsty, dcery odcházejí po sňatku do domu ženicha),
- převládá princip patrilokalismu (nový manželský pár nevytváří novou domácnost, ale je začleněn do ženichovy rodiny),
- dědické právo je založeno na principu rodinného nedílu (statek je v držbě celé rodiny).

3.4 Historická demografie

Historická demografie se zabývá studiem populací žijících v minulosti, o nichž se dochovaly písemné záznamy (Pavlík, Kalibová, 2005, s. 13). Předkládaná diplomová práce zkoumající obyvatelstvo Rakovníka na počátku 20. století se tak řadí mezi historicko-demografické práce. Mnoho historických demografů, ale i sociologů se zabývalo strukturou obyvatelstva, rodin a domácností či populačním vývojem na našem území. Pozornost se upínala nejen na vývoj demografických ukazatelů, ale mimo jiné také např. na rozdíly mezi městy a venkovem, povolání osob, gramotnost obyvatelstva a mnohé další.

Vývojem obyvatelstva na našem území od pravěku až po 20. století se v publikaci *Dějiny obyvatelstva českých zemí* (1998) zabývali L. Fialová, P. Horská, M. Kučera, E. Maur, J. Musil a M. Stloukal. Eduard Maur patří k významným osobnostem české historické demografie a roku 1983 vydal knihu *Základy historické demografie*. Další osobností zabývající se tímto podoborem demografie je L. Kárníková, jejíž kniha *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914* (1965) je velice podrobným rozbořením populačního vývoje na našem území. Autorka studie věnuje pozornost situaci v jednotlivých menších územních celcích. Otázkou růstu a úpadku evropských populací, vývoje rodinných struktur a vazeb, charakteristikou evropských domácností a vlivy, které působily na formování rodin, se zabývali P. Horská, M. Kučera, E. Maur a M. Stloukal v publikaci *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy* (1990). Dějinami „tradiční“ rodiny, studiem demografického chování lidí v minulých staletích a postavením jednotlivce ve společnosti se zabývá dvojice autorů J. Horský a M. Seligová v práci *Rodina našich předků* (1996).

Články týkající se historického vývoje obyvatelstva, rodin a domácností jsou publikovány ve vědeckém časopise *Historická demografie*. Například Seligová (1993) podrobila detailnímu zkoumání rodinné struktury a typologie domácností v 17. století v oblasti děčínského panství. Horská (1992) se věnuje struktuře obyvatelstva dle charakteru domácností v 17. a 18. století ve článku *Rodinná skupina v Československu očima historické demografie*. Strukturu domácností vybraných panství na základě tzv. soupisu poddaných dle víry z roku 1651 pak zpracovala Čánová (1992). Dynamikou populačního vývoje spojeného s vytvářením nových průmyslových center se zabývali Dokoupil a Nesládková (1992) ve článku *Populační vývoj tzv. starých*

a nových železářských středisek na Ostravsku na přelomu 19. a 20. století. K otázce struktury městské domácnosti na počátku 20. století je název článku autorek Helešicové a Horské z roku 1983, ve kterém je detailněji rozebrána struktura domácností na příkladu Liberce v roce 1930. Skladbu a počet domácího služebnictva dle hospodářských sektorů, pohlaví, věku či rodinného stavu pak analyzovala Fialová (2002). Velmi podrobnou studii věnovanou struktuře populace hornické kolonie v Moravské Ostravě v letech 1890–1930 publikoval v časopise *Historická demografie* také např. Jemelka (2004).

Strukturou obyvatelstva, rodin a domácností v období 19. století a na počátku 20. století se zabývalo i několik diplomových prací, které se soustředily na jednotlivé územní oblasti. Hofman (2003) se z tohoto hlediska věnoval obyvatelstvu Jindřichova Hradce a Hůrek k roku 1910. Hladinová (2006) na základě sčítání 1910 a 1921 zachytila skladbou rodin a domácností na Smíchově, Divišová (2006) v Berouně. Skarlandtová (2008) analyzovala vývoj populace a rodin středočeské obce Roztoky u Křivokláta mezi lety 1869–1921. Struktuře rodin a domácností ve Žlebech na přelomu 19. a 20. století se podrobně věnovala Princová (2005), v Čáslavi pak Kopačková (2008).

Na základě uvedených prací lze shrnout, že na počátku 20. století převládaly v českých zemích jednoduché rodinné domácnosti, nejčastěji tvořené manželským párem s dětmi.

Kapitola 4

Rakovník

Středočeské město Rakovník leží přibližně 60 kilometrů západně od Prahy a necelých 70 kilometrů severovýchodně od Plzně. V současnosti je Rakovník správním, průmyslovým a kulturním centrem s řadou historických památek (Oficiální stránky města Rakovník, 2016). Město se nachází v členité krajině v blízkosti křivoklátských lesů, protéká jím Rakovnický potok a je centrem Rakovnické kotliny. Příznivé klimatické podmínky, dostatek vodních toků a kvalitní složení půdy mají hlavní podíl na tom, že kotlina byla osídlena již pravěkými lovci a sběrači, později zemědělci. Během středověké kolonizace byla v okolí zakládána další sídla, která spolu s Rakovníkem dala vzniknout hospodářskému a správnímu celku zvanému Rakovnicko, které v dnešní době zahrnuje přes 80 obcí (Bednařík, 2008, s. 5).

Věrohodnými prameny nelze doložit konkrétní rok založení města. Dle kronik se na místě dnešního Rakovníka nacházela osada Rokytno, kterou procházela obchodní cesta směřující ze západní Evropy a která se později stala základem budoucího města. Za první zmínku v písemných listinách je považován rok 1252, kdy se o městě hovoří jako o sídle soudu. Je tak možné usuzovat, že již v tuto dobu bylo město správním střediskem širší oblasti (Bednařík, 2008, s. 7). K roku 1252 je tak poprvé doložen samotný název města (Oficiální stránky města Rakovník, 2016).

Roku 1286 byl Rakovník králem Václavem II. povýšen na město poddané Křivoklátu. Dějiny Rakovníka jsou tak nadále s nedalekým královským hradem pevně svázány, i přes nemalou snahu o vymanění se z jeho vlivu. Za vlády Karla IV. a Václava IV.¹² došlo k významnějšímu rozvoji řemesel ve městě. Zejména se jednalo o sladovníky, bednáře, kráječe suken, mlynáře, tesaře či kováře. Na nedalekém hradu Krakovec pak roku 1414 kázal a pobýval Mistr Jan Hus před svým odchodem do Kostnice (Národní památkový ústav, 2016). Městu se nevyhnuly husitské války. Roku 1422 zde došlo ke střetu dvou vojsk (Bednařík, 2008, s. 7–8). Za vlády Jiřího z Poděbrad a Vladislava II. Jagellonského¹³ byla Rakovníku udělena městská práva jako např. vybírání cla, lámání stavebního kamene, výročního trhu či soudit hrdelní zločiny. Město dostalo povolení ke stavbě hradeb a rovněž mu byl roku 1482 přidělen erb (Bednařík, 2008, s. 8).

¹² Karel IV. vládl v letech 1346–1378, Václav IV. pak v letech 1378–1419 (Čornej et al., 1995, s. 33–34).

¹³ Jiří z Poděbrad vládl v letech 1458–1471, Vladislav II. Jagellonský pak v letech 1471–1516 (Čornej et al., 1995, s. 38, 40).

Během 16. století zažíval Rakovník svůj hospodářský rozkvět, jehož vrcholem bylo roku 1588 povýšení na královské město císařem Rudolfem II. a tím rovněž ukončení poddanosti Křivoklátu. Město bylo v tomto období již obklopeno kamennými hradbami se čtyřmi bránami – Vysokou bránou na severní straně města, Lubenskou (Plzeňskou) z jihu, Svatojilskou bránou (Karlovarskou) na západě a Pražskou z východu (Bednařík, 2008, s. 8). Do dnešní doby se zachovaly brány dvě – Pražská a Vysoká. Svatojilská brána byla zbořena roku 1837, Lubenská jen o několik let později (Kuča, 2004, s. 303). Mezi významné stavby Rakovníka nepochybně patří i místní kostely. Ve východním čele dnešního Husova náměstí stojí kostel sv. Bartoloměje, za severozápadním okrajem centra města stojí kostel Nejsvětější trojice a na západní straně města se pak nachází kostel sv. Jiljí (Kuča, 2004, s. 304–305).

O rozmach města se v nemalé míře zasloužilo i místní pivovarnictví. Bednařík (2008, s. 9) ve své publikaci uvádí obecně známé rčení, které vzniklo kolem poloviny 16. století a říká: „Unus papa Romae, unus portus Anconae, una turis Cremonae et una Ceres Raconae“. V překladu pak rčení znamená: „Jeden papež v Římě, jeden přístav v Anconě, jedna věž v Cremoně a jedno pivo v Rakovníku“. V dobách největšího rozmachu pivovarnictví se pivo vařilo v devíti pivovarech. Příznivý hospodářství vývoj byl však na konci 16. století utlumen morovou epidemií, která města postihla ve dvou vlnách (Bednařík, 2008, s. 9).

V první polovině 17. století na město dopadly boje třicetileté války¹⁴ a Rakovník se ocitl v úpadku. Po tomto tři desítky let trvajícím válečném konfliktu ve městě zůstala pouze polovina ze všech domů a Rakovník byl nejednou vypleněn vojsky. Během druhé poloviny 17. století stojí za zmínku období po roce 1670, kdy bylo ve městě založeno židovské ghetto. Dále také rok 1680, kdy město opět zasáhl mor a rok 1698, kdy silné deště protrhly hráze rybníků v okolí a přivaly vody způsobily Rakovníku obrovské škody (Bednařík, 2008, s. 9–10).

K větší obnově města došlo až za vlády Josefa II.,¹⁵ tedy v druhé polovině 18. století. Domy byly renovovány v barokním stylu, byla postavena synagoga či dům řádu cisterciáků. Od počátku 19. století Rakovník zažíval rozkvět a obrozenou náladu. Roku 1833 byla založena reálná škola, na které později několik let působil historik a spisovatel Zikmund Winter. Též byla otevřena veřejná knihovna, postaven soudní dům a zbořeny hradby, aby město mohlo nadále růst. Ve 30. letech 19. století pak bylo zavedeno pouliční osvětlení či vydlážděno náměstí (Bednařík, 2008, s. 10–11). Z hlediska demografického pak velký rozvoj nastal zejména po roce 1848. K roku 1869 bylo v Rakovníku registrováno 4274 obyvatel (tab. 1). Zřízení okresního úřadu přineslo rozšíření pravomocí města a začal zde působit JUDr. Alois Pravoslav Trojan, který patřil k vůdcům národa v roce 1848 a jehož jméno dodnes nese jedna z ulic v centru města (Bednařík, 2008, s. 11).

Ve druhé polovině 19. století byla založena okresní nemocnice, divadelní spolek, městské muzeum a mnoho dalších hospodářských a společenských institucí (Bednařík, 2008, s. 11–12). V tomto období byla rovněž započata průmyslová výroba ve městě – těžba černého uhlí či výroba kameninových dlaždic. Již od roku 1840 vznikaly v nejbližším okolí města malé uhelné

¹⁴ Třicetiletá válka probíhala v letech 1618–1648 (Haywood, 2001, s. 138).

¹⁵ Josef II. vládl v letech 1780–1790 (Čornej et al., 1995, s. 52).

doly. V průběhu 19. století však akciová Rakovnická horní společnost Moravie zanikla, neboť konkurence nedalekého kladenského uhlí byla velká. Později se na Rakovnicku začal těžit keramický jíl, který dal základ veškeré místní keramické výrobě. Roku 1883 byla v místě původních dolů Moravie postavena továrna na výrobu ohnivzdorného šamotu, který se získával vypalováním vytěženého lupku. S počátkem 20. století tak přišla i výroba kachlových kamen (Kuča, 2004, s. 307). Mezi další významné zaměstnavatele obyvatel Rakovníku patřila i továrna Františka Otty na výrobu mýdla, kosmetiky, pracích a čisticích prostředků. Později byla tato mydlárna, která byla založena roku 1875, známá pod jménem Rakona (Kuča, 2004, s. 307). Ve 20. a 30. letech 20. století pak továrna přerostla v komplex na výrobu toaletního mýdla a mýdlových prášků a vloček (Bednařík, 2008, s. 14). V roce 1888 byla založena továrna na stroje a slévárna Jana Linharta. Původně svou výrobu specializovala na hospodářské stroje, později se ale přeorientovala na výrobu konstrukcí chmelových sušáren, o které byl zájem i v Evropě, a také na výrobu strojů pro cukrovary a lihovary. V okolí města se nacházely čtyři cihelny, které rovněž zaměstnávaly místní obyvatelstvo (Bednařík, 2008, s. 14).

Renner (1902) uvádí, že i přes zaměření rakovnického okresu na zemědělství, průmyslová činnost s počátkem 19. století začala značně vystupovat do popředí. V tomto období rovněž došlo k rozkvětu potravinářského průmyslu. Michal Perutz zde začal s výrobou likérů a lihovin již v roce 1854. Jeho továrna zaměstnávala rakovnické obyvatele stejně tak, jako věhlasný měšťanský pivovar. Právní společnost převzala roku 1867 místní pivovar pod svou správu, rozšířila jej a obstarala jeho další rozvoj. Ve 2. polovině 19. století byl také zřízen spolkový rolnický cukrovar, jehož majitelem byl samotný starosta Rakovníka Josef Čermák (Bednařík, 2008, s. 13–14).

O rozvoj města se do jisté míry zasloužilo i vystavění železniční dráhy, která město spojovala s okolím. Buštěhradská dráha byla soukromou železniční společností, která v letech 1855–1922 provozovala železniční síť v severozápadních Čechách. Tato dráha tak spojila Prahu, Krušné hory a Podkrušnohorskou pánev. Železnici byla postupně propojená následující města: Cheb, Františkovy Lázně, Sokolov, Chomutov, Žatec, Rakovník, Kladno, Kralupy nad Vltavou a Praha (Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci, 2012). Přestože hlavní trať z Prahy přes Kladno do Chomutova dokončená roku 1871 se Rakovníku vyhnula, byla již roku 1873 vybudována spojka na tuto trať. Mezi lety 1897–1904 byly otevřeny další lokální dráhy, díky kterým se z Rakovníka stal lokální železniční uzel (Kuča, 2004, s. 311). Dne 1. 1. 1923 byla Buštěhradská dráha zákonem zestátněna a její tratě se tak staly součástí Československé státní dráhy (Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci, 2012).

Na počátku 20. století měl Rakovník již přes šest a půl tisíce obyvatel a rozvoj města pokračoval v rychlém tempu. V období mezi válkami docházelo k rozvoji stávajících továren a ke vzniku továren nových. Např. Ottovy tukové závody a výrobní kachlových kamen Keram se staly úspěšnými podniky. V roce 1923 pak vznikla továrna Stadion na výrobu jízdních kol (Bednařík, 2008, s. 14–15).

Vývoj počtu obyvatel a domů ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století lze pozorovat v tabulce (tab. 1). Je zřejmý plynulý nárůst obou těchto hodnot. Počet obyvatel se mezi roky 1869 a 1921 více než zdvojnásobil. Počet rakovnických domů se zvýšil dvaapůlkrát. I tímto

způsobem je tak možné doložit rozkvět města v tomto období. Mezi roky 1910 a 1921 počet obyvatel příliš nevzrostl a to především z důvodu 1. světové války.

Z Rakovníka se na konci 30. let 20. století stalo pohraniční město, které bylo součástí Protektorátu Čechy a Morava. Velkou proměnou pak město prošlo v druhé polovině 20. století, kdy výstavba panelových domů pronikla až k samotnému centru města. Po 2. světové válce došlo ke znárodnění průmyslových podniků a v některých i k ukončení výroby. V období 2. poloviny 20. století vzniklo autobusové nádraží, později pak vznikly sportovní hala a plavecký bazén a byla rozšířena nemocnice (Bednařík, 2008, s. 17).

Ke konci roku 2015 žilo v Rakovníku přes 16 tisíc obyvatel (Český statistický úřad, 2016). Dodnes se zde vaří známé pivo v místním pivovaru a také se zde stále vyrábí keramické obklady a dlaždičky. Historické jádro města je od roku 1992 městskou památkovou zónou (Kuča, 2004, s. 312). V příloze této práce je přiloženo několik fotografií z centra města.

Tab. 1: Vývoj počtu obyvatel a domů v Rakovníku v letech 1869–1921

Rok	1869	1880	1890	1900	1910	1921
počet obyvatel	4 274	5 245	5 629	6 622	8 394	8 805
počet domů	404	476	502	611	848	1 016

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970, FSÚ, Praha 1978, s. 200–201

Kapitola 5

Demografické charakteristiky obyvatelstva

Kapitola se podrobněji věnuje analýze demografických charakteristik populace v Rakovníku v letech 1910 a 1921 a je rozdělena do tří částí. První podkapitola rozebírá skladbu obyvatelstva dle pohlaví a věku. Druhá podkapitola se zabývá strukturou rakovnických obyvatel dle rodinného stavu a podkapitola třetí se věnuje obyvatelstvu dle druhu pobytu. Všechny analýzy uvedené v kapitolách pět až devět pocházejí z dat získaných z vybraných sčítacích listů pořízených v Rakovníku při sčítání 1910 a 1921.

5.1 Obyvatelstvo dle pohlaví a věku

Následující text se zabývá strukturou rakovnické populace na počátku 20. století dle pohlaví a věku. Detailněji se zaměřuje na podíly obyvatel dle věkových skupin. Také je zde porovnána situace věkové struktury obyvatel Rakovníka s hodnotami za území celé země. Pozornost je věnována ukazatelům, kterými jsou index maskulinity, index stárí či index ekonomické závislosti. V neposlední řadě se zabývá průměrným věkem, věkovým mediánem a modálním věkem populace. Výsledky jsou pro přehlednost uvedeny v tabulkách, popř. grafech a pro názornou ilustraci celkové situace byly vytvořeny také věkové pyramidy v obou studovaných letech.

V tabulce (tab. 2) jsou uvedeny počty a podíly osob ve věkových skupinách 0–14, 15–59 a 60+ . Tyto věkové skupiny představují jednotlivé složky populace – dětskou, produkční a postprodukční. V obou analyzovaných letech převyšuje dětská složka nad postprodukční. Roku 1910 tvořila dětská složka téměř třetinu populace Rakovníka a byla tak přibližně pětikrát vyšší než složka postprodukční, která představovala 6,4 % obyvatel. V roce 1921 byl pak podíl osob ve věku do 14 let, který představoval asi čtvrtinu populace, více než třikrát větší než podíl osob ve věku od 60 let. Mezi lety 1910 a 1921 došlo ke snížení dětské složky o více než 7 procentních bodů, a zároveň došlo k nárůstu postprodukční složky o téměř 2 procentní body. V roce 1910 představovala produkční složka 60,7 % obyvatel, o 11 let později pak již tvořila přes dvě třetiny populace. Snížení podílu dětské složky v populaci je mezi pozorovanými roky zapříčiněno především snížením počtu narozených během válečných let.

Tab. 2: Počet a podíl obyvatel Rakovníka dle hlavních věkových skupin v letech 1910 a 1921

Věková skupina	1910		1921	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
0–14	588	32,9	389	25,6
15–59	1 085	60,7	1 009	66,3
60+	114	6,4	124	8,1
celkem	1 787	100,0	1 522	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Detailnější rozbor zastoupení jednotlivých věkových skupin je pak k nahlédnutí v tabulce (tab. 3), která uvádí hodnoty nejen za město Rakovník, ale pro porovnání také za České země v letech 1910 a 1921. V prvním analyzovaném roce představovala skupina nejmladších osob města, tedy děti ve věku 0–4 roky, více než desetinu populace. V období mezi studovanými lety došlo ke snížení porodnosti, neboť v druhém studovaném roce představovaly děti v této věkové kategorii pouze přibližně dvacetinu z celé rakovnické populace. V porovnání s celostátní průměrnou hodnotou byl podíl nejmladších v Rakovníku v roce 1921 o 1,8 procentního bodu nižší. Výrazný rozdíl mezi průměrnou hodnotou za celé území země a Rakovníkem je pak zřejmý v zastoupení osob ve věku 15–24 let v roce 1910. V tomto roce představovaly mladé osoby ve věku 15–24 téměř 22 % obyvatel Rakovníka, zatímco průměrná hodnota za České země činila pouze 17,5 %. Důvodem je pravděpodobně přitažlivost města z pracovního hlediska. Mladé ženy přicházely do rodin např. jako služebné. Mladí muži pak mířili do města z důvodu pracovního či z důvodu vyučení a následného uplatnění. Ostatní podíly osob charakterizující strukturu Rakovníka jsou velmi podobné průměrným hodnotám za celé území země v obou letech.

Tab. 3: Počet a podíl obyvatel dle věkových skupin v letech 1910 a 1921 v Rakovníku a v Českých zemích

Věková skupina	1910			1921		
	Rakovník		České země	Rakovník		České země
	počet	podíl (v %)		počet	podíl (v %)	
0–4	192	10,7	11,8	78	5,1	6,9
5–14	396	22,2	22,0	311	20,4	20,9
15–24	388	21,7	17,5	334	21,9	20,3
25–34	257	14,4	14,2	237	15,6	15,0
35–49	302	16,9	17,1	311	20,4	18,1
50–59	138	7,7	8,5	127	8,3	9,2
60–69	65	3,6	5,6	80	5,3	6,2
70+	49	2,7	3,3	44	2,9	3,4
celkem	1 787	100,0	100,0	1 522	100,0	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek a Dějiny obyvatelstva českých zemí (1998, s. 391)

Mezi další ukazatele charakterizující věkovou strukturu populace patří indexy, jejichž výpočty byly ozřejměny ve druhé kapitole této práce. Všechny z použitých indexů jsou založeny na poměrech jednotlivých hlavních věkových skupin. Konkrétně se jedná o skupiny: 0–14, 15–59 a 60+. Hodnoty vybraných indexů lze pozorovat v tabulce (tab. 4).

V důsledku změn v charakteru populační reprodukce dochází k procesu, kdy se věková struktura mění z typu progresivního na typ stacionární či případně regresivní. Tento proces je nazýván demografickým stárnutím a lze ho měřit pomocí tzv. indexu stáří (Pavlík et al., 1986, s. 123). „Jednoduše je možné jej definovat jako růst absolutního i relativního počtu seniorů v dané populaci, nebo též se dá říci, že dochází k proměnám v zastoupení předreprodukční a postreprodukční složky obyvatelstva“ (Dimitrová, 2007, s. 25). K demografickému stárnutí obyvatelstva přispívá zlepšování úmrtnostních poměrů. Především dochází ke snižování úmrtnostních měr ve vyšších věcích, což vede k prodlužování střední délky života. Ve společnostech moderních je pak tento jev doprovázen snižováním porodnosti. Při působení obou těchto procesů je tedy takřka nemožné dosáhnout obnovy populace přirozenou cestou. Zatímco početnost předreprodukční složky klesá, postreprodukční složka narůstá (Dimitrová, 2007, s. 25).

V tomto kontextu je též vhodné připomenout, že v období mezi lety 1830–1930 probíhala na našem území tzv. demografická revoluce (Chludilová, 2003, s. 2). Jak již bylo ve třetí kapitole práce zmíněno, v průběhu tohoto procesu dochází k přeměně demografické reprodukce (Pavlík et al., 1986, s. 509–510). Jak uvádí Pavlík et al. (1986, s. 510) během této revoluce dochází ke snížení hrubé míry porodnosti, hrubé míry úmrtnosti, kojenecké úmrtnosti a prodlužování naděje dožití. Důsledkem těchto jevů je právě již výše zmíněné demografické stárnutí.

Index stáří vypovídá o tom, kolik osob ve věku nad 60 let připadá na 100 osob ve věku do 14 let. V roce 1910 připadalo 19,4 osob ve věku 60+ na 100 dětí ve věku do 14 let. V mezidobí došlo k výraznému nárůstu tohoto ukazatele, který roku 1921 dosahoval hodnoty 31,9. V období 1. světové války došlo k urychlení poklesu úrovně porodnosti na našem území, který započal s demografickou revolucí. Jak je již patrné z tabulky (tab. 2), v období mezi sčítáními tak došlo k výraznému poklesu podílu dětské složky (0–14 let) a zároveň k nárůstu podílu skupiny osob ve věku 60 let a více.

Tab. 4: Index stáří, indexy závislosti a index ekonomického zatížení v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Index	1910	1921
index stáří	19,4	31,9
index závislosti 0–14	54,2	38,6
index závislosti 60+	10,5	12,3
index ekonomického zatížení	64,7	50,8

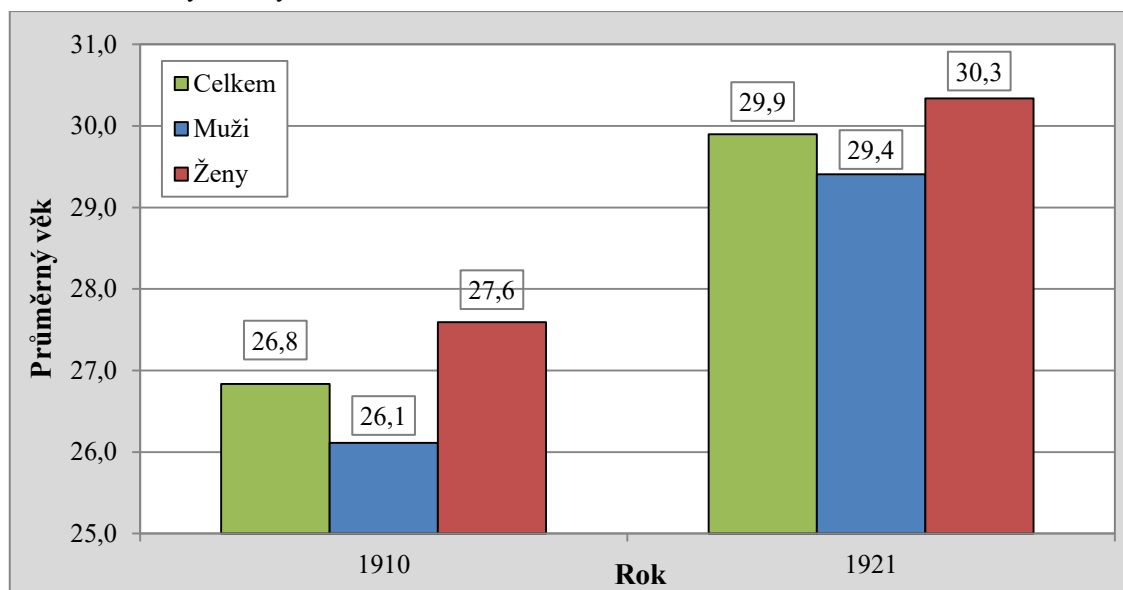
Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Pomocí poměrů tří hlavních věkových složek populace lze také charakterizovat vztah mezi složkami považovanými za ekonomicky neaktivní a složkou ekonomicky aktivní. V této práci jsou složky pro výpočet indexu definovány následovně. Složkami ekonomicky neaktivními jsou chápány věkové skupiny 0–14 a 60+. Za složku ekonomicky aktivních obyvatel jsou pak považovány osoby ve věku 15–59.¹⁶ Mezi ukazatele využívající právě těchto věkových kategorií patří index závislosti I (index závislosti 0–14), index závislosti II (index závislosti 60+) a index ekonomického zatížení. Hodnoty těchto indexů pro studovanou populaci obou v analyzovaných letech jsou k nahlédnutí v tabulce (tab. 4).

Index závislosti 0–14 udává, kolik osob ve věku do 14 let připadá na 100 osob ve věku produktivním (15–59 let). Mezi roky 1910 a 1921 došlo ke snížení tohoto indexu z hodnoty 54,2 na hodnotu 38,6, což bylo způsobeno především již zmíněným poklesem úrovně porodnosti v mezidobí analyzovaných let a tudíž z toho vyplývajícím nižším podílem nejmladší věkové kategorie na celkové populaci. Oproti tomu index závislosti 60+, který dává do poměru osoby starší 60 let a osoby ve věku 15–59 mírně narostl. Stalo se tak z důvodu zvýšení podílu nejstarší skupiny v rakovnické populaci (absolutně sice počet osob ve věku nad 60 let také mírně vzrostl, ale významnější byl pokles osob v mladším věku). Index ekonomického zatížení je pak počítán jako poměr složky ekonomicky neaktivní (0–14, 60+) a složky ekonomicky aktivní (15–59). Tento index tedy informuje o tom, kolik osob neproduktivních připadá na 100 osob produktivních. Lze si povšimnout snížení hodnoty indexu ekonomického zatížení z původních 64,7 osob v roce 1910 na 50,8 osob v roce 1921. Tento pokles je možno opět přisuzovat nižšímu podílu dětské složky v poválečném sčítání. Je tak patrné, že v období mezi sčítáními došlo k významným změnám v zastoupení jednotlivých složek populace.

Jak již bylo zmíněno, období mezi sčítáními byla doba poklesu porodnosti a následného stárnutí populace. Vhodným ukazatelem, jenž slouží nejen k analýze stárnutí obyvatel, ale i k základní charakteristice věkové struktury populace, je průměrný věk obyvatelstva. Tento ukazatel byl spočten dle uvedeného postupu a vzorce ve druhé kapitole práce. Na obrázku (obr. 2) jsou vyznačeny hodnoty průměrného věku rakovnické populace v obou letech. Z důvodu pozorování možných rozdílů dle pohlaví byl průměrný věk spočten zvlášť pro muže a ženy. Průměrný věk populace Rakovníka mezi analyzovanými lety vzrostl o více než 3 roky. Z původních 26,8 let se během 11 let vyšplhal na 29,9 let. V obou analyzovaných letech byl průměrný věk žen vyšší. V roce 1910 činil rozdíl mezi průměrným věkem žen a mužů přesně 1,5 roku. V roce 1921 byl rozdíl průměrného věku dle pohlaví nižší a činil necelý jeden rok. Nižší průměrný věk mužů v obou letech pravděpodobně způsobilo silné početní zastoupení mužů ve věkové skupině 15–19 a zároveň vyšší zastoupení žen ve věku 70 let a více.

¹⁶ V sedmé kapitole této práce je pak použita odlišná definice ekonomické aktivity obyvatel – nikoliv na základě věku, avšak na základě uváděného zaměstnání či postavení v něm. Za osoby ekonomicky aktivní jsou považováni všichni ti, kteří mají uvedené povolání či alespoň postavení v povolání. Za složku ekonomicky neaktivní je pak uvažována zbylá část populace.

Obr. 2: Průměrný věk obyvatel Rakovníka v letech 1910 a 1921

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Mezi pozorovanými roky došlo ke snížení úrovně porodnosti, tím pádem byl snížen celkový podíl dětské složky (viz tab. 2). Tento fakt spolu se ztrátami mužů za války vedl k navýšení průměrného věku v populaci.

Věkový medián a modální věk (modus) patří mezi ukazatele, které rovněž mohou ilustrovat charakter věkové struktury (tab. 5). Věkový medián je střední hodnota, která dělí obyvatelstvo na dvě stejně početné skupiny. To znamená, že polovina osob v populaci je mladších než tato střední hodnota a polovina obyvatel je starších. Tento ukazatel je v porovnání s průměrným věkem méně ovlivněn odlehlými hodnotami a dosahuje nižších hodnot. Modální věk neboli modus dává informaci o tom, kterého dokončeného věku dosahuje nejvíce osob. Jinými slovy se jedná o věk, který se v populaci vyskytuje nejčastěji. Jak v roce 1910, tak v roce 1921 bylo v Rakovníku nejvíce mužů ve věku 15 let. Žen pak bylo v roce 1910 nejvíce ve věku 14 let, roku 1921 pak ve věku 13 let. Výše modálního věku nepřímo dokládá vliv mechanického pohybu obyvatelstva. U populace s progresivním typem věkové struktury, která je charakteristická i pro Rakovník v roce 1910, by mělo být nejvíce obyvatel do jednoho roku (v dokončeném věku 0 let). Převaha chlapců a dívek ve věku 14–15 let tak dokládá stěhování obyvatelstva, respektive může naznačovat snižování úrovně plodnosti.

Roku 1910 dosahoval věkový medián hodnoty 19,4 let u mužů a 23,3 roků u žen. Opět je patrné zestárnutí populace, neboť mezi pozorovanými lety došlo ke zvýšení hodnot tohoto ukazatele u obou pohlaví. Roku 1921 byla polovina mužů mladších 25,0 let a u žen pak střední hodnota činila 26,0 let.

Tab. 5: Věkový medián a modální věk dle pohlaví obyvatel Rakovníka v letech 1910 a 1921

Pohlaví	Věkový medián		Modální věk	
	1910	1921	1910	1921
muži	19,4	25,0	15,0	15,0
ženy	23,3	26,0	14,0	13,0
celkem	21,3	25,4	14,0	15,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Ve sčítání 1910 byla dle zápisu ve sčítacím archu nejstarší osobou ovdovělá žena s datem narození 16. 12. 1810 a tudíž byl její dokončený věk v době sčítání 100 let. Tato žena se narodila v Rakovníku. Pro ověření data narození této ženy byla vyhledána matrika narozených v Rakovníku mezi lety 1804–1820 (Státní oblastní archiv v Praze, 2009). V prosincových záznamech roku 1810 byl nalezen zápis o narození ženy se stejným křestním jménem. Vzhledem k tomu, že tato žena byla v roce 1910 ovdovělá, je tak vysoce pravděpodobné, že za svého života přijala manželovo příjmení. Její ztotožnění tak není zcela jisté, neboť v matrice narozených je vedena pod příjmením rodným. Mezi muži byl roku 1910 nejstarší devadesátiletý vdovec narozený v Berouně. Nejstarší osobou v době sčítání 1921 byla opět ovdovělá žena, jejíž věk byl 87 let a která byla narozena v okrese Plzeň-sever. Ženatý muž narozený v Rakovníku roku 1836 byl pak nejstarším v rámci mužské části populace, neboť jeho dokončený věk činil 85 let. Zápis o tomto muži byl nalezen v rakovnické matrice narozených v letech 1831–1848 (Státní oblastní archiv v Praze, 2009).

V následující části práce bude pozornost upřena na složení populace dle pohlaví. V tabulce (tab. 6) jsou pro přehlednost uvedeny počty a podíly populace dle pohlaví. V roce 1910 bylo 914 mužů a 873 žen z celkového počtu 1787 osob ve vzorku. Podíl mužů je tak v tomto roce 51,1 %, podíl žen pak činí 48,9 %. Při pohledu na rok 1921 bylo pozorováno 719 mužů a 803 žen z celkem 1522 osob. V tomto roce je tak podíl osob mužského pohlaví nižší než při předchozím sčítání, neboť dosahuje pouze 47,2 %. Pokles podílu mužské části populace mezi roky 1910 a 1921 lze přisuzovat především 1. světové válce a jejím důsledkům.

Tab. 6: Počet a podíl obyvatel Rakovníka dle pohlaví v letech 1910 a 1921

Pohlaví	1910		1921	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
muži	914	51,1	719	47,2
ženy	873	48,9	803	52,8
celkem	1 787	100,0	1 522	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poměr pohlaví v populaci lze velmi dobře popsat pomocí tzv. indexu maskulinity. Tento index říká, kolik mužů připadá na 100 žen v populaci. Lze jej konstruovat i pro jednotlivé věky či věkové skupiny, jak bylo naznačeno v kapitole 2. Pro tuto práci byly spočteny indexy maskulinity v jednotlivých věkových intervalech a rovněž celkové indexy maskulinity v obou studovaných letech.

Už první pohled na tabulku (tab. 7) odhaluje, k jak velké změně tohoto ukazatele došlo. Index maskulinity pro celou populaci v roce 1910 činí 104,7 mužů na 100 žen, zatímco roku 1921 připadalo na stejný počet žen pouze 89,5 mužů. V roce 1910 převažovali muži nad ženami ve věkových skupinách 5–9, 10–19, 40–49 a 50–59 let. Nejvyššího indexu maskulinity v roce 1910 dosahovala skupina mužů ve věku 10–19 let, neboť zde připadalo 136 mužů na 100 žen. V roce 1921 měl index maskulinity věkové skupiny 10–19 hodnotu 106,1 a právě tato věková skupina je tak jediná, kdy muži převažovali nad ženami v obou studovaných letech. Roku 1921 totiž ve všech ostatních věkových skupinách zcela jednoznačně převažuje počet žen nad počtem mužů. Nejnižší hodnoty indexu maskulinity dosahuje v roce 1921 věková skupina 70+. V této věkové skupině připadá pouze 63 osob mužského pohlaví na 100 žen. Je tak zřejmé, že ve struktuře rakovnické populace dle pohlaví a věku došlo mezi lety 1910 a 1921 k významné změně.

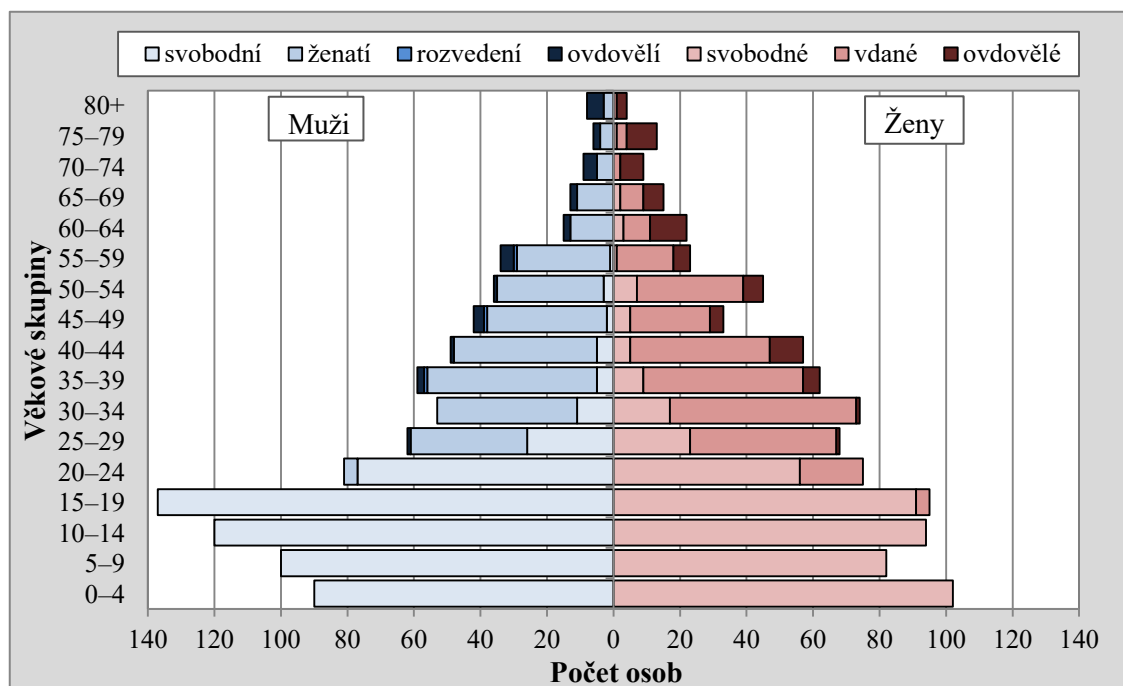
Tab. 7: Index maskulinity dle věkových skupin v Rakovníku v letech 1910 a 1921

Věková skupina	1910			1921		
	Počet		Index maskulinity	Počet		Index maskulinity
	muži	ženy		muži	ženy	
0–4	90	102	88,2	35	43	81,4
5–9	100	82	122,0	67	69	97,1
10–19	257	189	136,0	191	180	106,1
20–29	143	143	100,0	123	156	78,8
30–39	112	136	82,4	97	112	86,6
40–49	91	90	101,1	94	104	90,4
50–59	70	68	102,9	60	67	89,6
60–69	28	37	75,7	35	45	77,8
70+	23	26	88,5	17	27	63,0
celkem	914	873	104,7	719	803	89,5

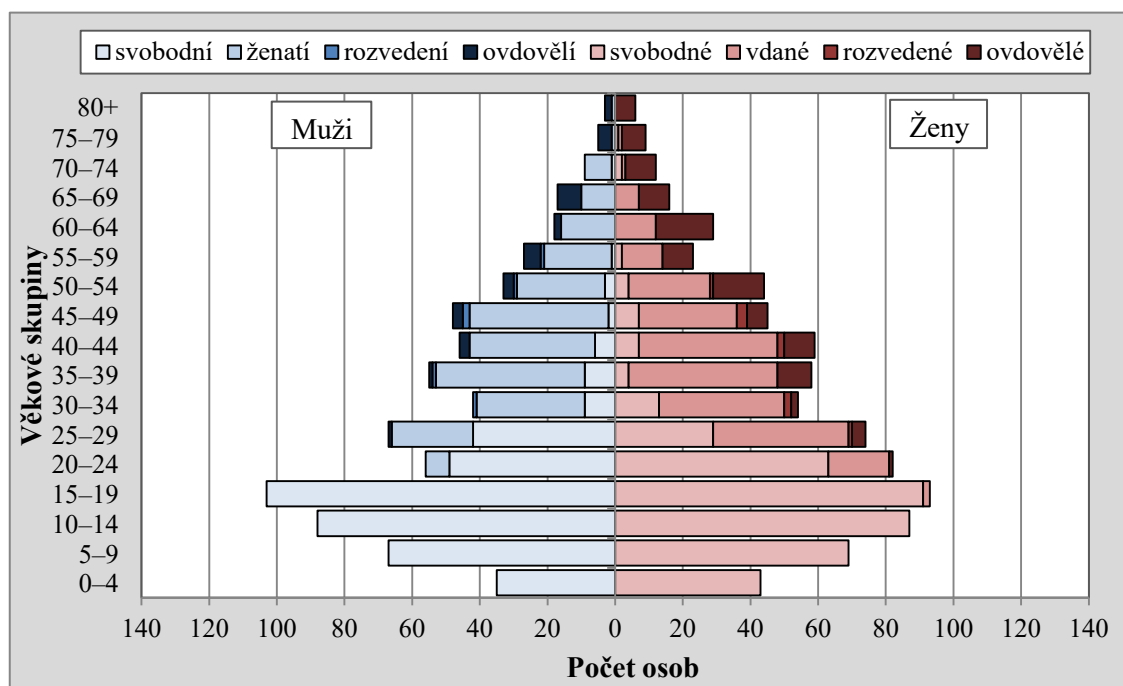
Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Strukturu populace dle věku a pohlaví může velice názorně ilustrovat graf, který je nazýván věková pyramida. Jedná se o dvojitý histogram, jenž znázorňuje počet žen a mužů v daných věkových intervalech v jeden okamžik pro vybrané území. Obvykle pravá strana grafu věkové pyramidy připadá ženám, levá pak mužům. Graf lze zkonstruovat jak z absolutních, tak z relativních hodnot (Vandeschrick, 2000, s. 150–151). Pro potřeby práce jsou použita čísla absolutní. Rovněž lze v tomto typu grafu zobrazit rodinných stav osob.

Věková pyramida zkonstruovaná pro rok 1910 (obr. 3) má podle klasifikace A. G. Sundbärga progresivní tvar (Pavlík et al., 1986, s. 118). Je možné pozorovat širokou základnu pyramidy v podobě dětské složky. Počty osob v jednotlivých věkových skupinách se plynule snižují a věková pyramida se tak směrem k vrcholu zužuje. Lze si také povšimnout početně velice silné mužské populace ve věku 15–19 let. Dá se předpokládat, jak již bylo řečeno, že mladí muži pobývali ve městě především z důvodu pracovních příležitostí v místním průmyslu či u železnice. Ve věku do 34 let početně převažují muži nad ženami. Ve věkové kategorii 35–54 let převažují ženy a ve věku 55+ je počet osob dle pohlaví téměř vyrovnaný. Pokud poslední věkový interval zúžíme pouze na osoby ve věku 70+, převažují pak opět ženy.

Obr. 3: Obyvatelstvo dle pohlaví, věkových skupin a rodinného stavu v Rakovníku v roce 1910

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní zpracování, výběrový vzorek

Obr. 4: Obyvatelstvo dle pohlaví, věkových skupin a rodinného stavu v Rakovníku v roce 1921

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní zpracování, výběrový vzorek

Věková pyramida charakterizující strukturu obyvatelstva pro rok 1921 (obr. 4) má již výrazně zúženou základnu. Mezi analyzovanými lety tak došlo k patrnému snížení porodnosti. Tvar věkové pyramidy lze dle A. G. Sundbärga tentokrát označit za regresivní (Pavlík et al., 1986, s. 118). Lze si povšimnout početně silnějších věkových skupin 10–14 a 15–19. Průběh

této pyramidy je ve vyšších věcích obdobný jako v pyramidě předchozí, kdy plynule dochází k postupnému snižování počtu osob v jednotlivých věkových skupinách. Ve věku nad 70 let opět početně dominují ženy. Téměř 82 % žen ve věku 70+ je pak ovdovělých. Na této věkové pyramidě jsou patrné jak ztráty u mužské části populace, tak ztráty reprodukční. Odlišnost věkových pyramid v letech 1910 a 1921 tak rovněž dokládá vliv válečného konfliktu na pohlavně-věkovou strukturu obyvatelstva Rakovníka.

5.2 Obyvatelstvo dle rodinného stavu

V této podkapitole se práce zaměří na strukturu rakovnického obyvatelstva dle rodinného stavu. Především je nutné podotknout, že věk, ve kterém osoby mohly uzavírat sňatek, byl ovlivňován zákony. Během 19. století byla hranice věku zletilosti 24 let. U osob, které byly mladší tohoto věku a chtěly uzavřít manželství, byl od roku 1811, tedy od vyhlášení občanského zákoníku, vyžadován souhlas se sňatkem od jejich zákonných zástupců. Toto opatření se týkalo hlavně dívek, které se přibližně z poloviny vdávaly mladší tohoto věku (Fialová, 1998, s. 161). Spolu s tímto zákonem byly během 19. století uplatňovány i další formy omezení, které ovlivňovaly věk při vstupu do manželství. Jednalo se např. o vojenskou službu, od které byli osvobozeni pouze dědici selských hospodářství a také někteří zaměstnanci státní služby. Dekret z roku 1800 dokonce zakazoval sňatek bez svolení státním, městským a fundovním úředníkům, pokud jejich plat nedosáhl stanovené výše. U učitelů, finanční strážce, četníků či vojska pak povolení ke sňatku záviselo na dosažení určitého služebního postavení. Oproti tomu roku 1848 zanikl *numerus clausus*¹⁷ židovských rodin a došlo k zrovnoprávnění Židů a křesťanů (Fialová, 1998, s. 161). Zákonem z roku 1919 pak byla snížena hranice zletilosti na 21 let.

Ukončení manželství za života manželů bylo možné od roku 1783 s vydáním Manželského patentu císaře Josefa II. I přes nerozlučitelnost katolického manželství tento patent připouštěl jejich rozvod od stolu a lože, jak ho znalo kanonické právo. Takový rozvod spočíval v ukončení společného života, odděleném bydlení a vyřešení majetkových záležitostí. Manželé byli rovněž povinni pokusit se dohodnout na smíru. Rozvod pak trval do té doby, dokud se manželé opět nedomluvili na obnovení manželského života. Manželů nekatolického vyznání se pak týkala tzv. rozluka, která byla provedena na základě předchozího soudního řízení. K rozluce mohlo dojít z vůle jednoho či obou manželů a důvod ukončení manželství musel být prokázán. Rozloučení manželé mohli uzavřít nový sňatek (Mašková, 2010, s. 19–20). V práci i v samotné databázi je využíváno pojmu „rozvedený/rozvedená“ pro všechny formy ukončení manželství za života manželů.

¹⁷ *Numerus clausus* představoval stanovený počet židovských rodin, který nesměl být překročen. „Aby bylo možno *numerus clausus* udržet, byl přirozený přírůstek židovských obyvatel regulován tzv. familiantským zákonem, kdy každý otec židovské rodiny obdržel číslo a to pak mohl dědit jeho syn, který jediný měl tímto povolení založit rodinu. Ostatní potomci se buď nemohli oženit, nebo museli odejít ze země“ (Vobecká, 2006).

Manželská novela z roku 1919 pak zavedla všeobecnou rozlučitelnost manželství pro všechny občany republiky. Soudce mohl manželství ukončit z devíti základních důvodů, např. cizoložství, zhýralý život, duševní poruchy či trestní odsouzení (Mašková, 2010, s. 54–56).

Pro přehled byly vytvořeny tabulky (tab. 8, 9), ve kterých lze pozorovat rozložení osob dle rodinného stavu v jednotlivých věkových skupinách zvláště pro muže a ženy. Tabulky byly zkonstruovány pro osoby od 15 let. V tabulce (tab. 8) uvádějící strukturu obyvatel dle rodinného stavu v roce 1910 si lze povšimnout, že ve věku 15–24 let bylo svobodných 98,2 % mužů a 86,5 % žen. Podíl ženatých mužů v této věkové skupině tak nedosahoval ani 2 %, zatímco 13,5 % žen již bylo vdaných. Z tabulky (tab. 8) je patrné, že ženy obecně vstupovaly do manželství dříve nežli muži. Pokud již ve věku 15–24 bylo 23 vdaných žen a pouze 4 ženatí muži a ve věkové skupině 25–34 bylo vdaných 100 žen a ženatých 77 mužů, vyplývá, že se ženy vdávaly za muže spíše starší, nežli byly ony samy. Lze také konstatovat, že podíly vdaných žen byly s výjimkou prvních dvou věkových skupin vždy nižší než podíly ženatých mužů. Zároveň byl vždy vyšší podíl svobodných žen než mužů ve věkové skupině 35–44 a následujících. Žádný z mužů ve věku 65+ nebyl svobodný, zatímco žen zůstalo trvale svobodných přes 7 %.

Podíl vdov byl vyšší ve všech věkových skupinách oproti ovdovělým mužům a rostl s věkem. Velmi výrazné rozdíly dle pohlaví byly u ovdovělých osob ve věkových skupinách 55–64 a 65+. Zatímco ve věku 55–64 let bylo ovdovělých 12,2 % mužů, vdov již byla více než třetina. Ještě větší rozdíl je pak v kategorii 65+, ve které bylo 61 % žen ovdovělých a 36,1 % mužů bylo vdovců. Tento jev je způsoben jak nadúmrtností mužů ve vyšších věcích, tak především tím, že se muži ženili spíše s mladšími ženami.

Roku 1910 žili v Rakovníku pouze tři rozvedení muži. Všichni tři byli římsko-katolického vyznání. U žen pak v tomto roce nebyl zaznamenán žádný výskyt tohoto rodinného stavu.

Celkově v populaci Rakovníku roku 1910 převažovaly osoby ženaté/vdané, kdy zhruba každý druhý muž byl ženatý a každá druhá žena vdaná. Přibližně 40 % rakovnické populace ve věku 15+ bylo v roce 1910 ve stavu svobodný/á a téměř každý 13. obyvatel města byl ovdovělý (v 72 % případů byla ovdovělou osobou žena).

Tab. 8: Obyvatelstvo 15+ dle věku a rodinného stavu v Rakovníku v roce 1910 (v %)

Věková skupina	Muži					Ženy				
	svobodní	ženatí	rozvedení	ovdovělí	celkem	svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé	celkem
15–24	98,2	1,8	–	–	100,0	86,5	13,5	–	–	100,0
25–34	32,2	67,0	–	0,9	100,0	28,2	70,4	–	1,4	100,0
35–44	9,3	87,0	0,9	2,8	100,0	11,8	75,6	–	12,6	100,0
45–54	6,4	87,2	1,3	5,1	100,0	15,4	71,8	–	12,8	100,0
55–64	2,0	83,7	2,0	12,2	100,0	8,9	55,6	–	35,6	100,0
65+	–	63,9	–	36,1	100,0	7,3	31,7	–	61,0	100,0
celkem	44,2	50,8	0,5	4,5	100,0	37,0	51,6	–	11,4	100,0

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Struktura obyvatel dle rodinného stavu v roce 1921 je znázorněna v tabulce (tab. 9). Mezi mladými muži (15–24 let) bylo 95,6 % svobodných a pouze 4,4 % ženatých, zatímco žen bylo v této kategorii již 11,4 % vdaných. Ve věkovém intervalu 25–34 byl již ženatý zhruba každý druhý muž a vdaných žen bylo přes 60 %. Tento stav opět naznačuje mladší sňatkový věk žen oproti mužům.

Stav rozvedený/rozvedená v roce 1921 uvedlo celkem 15 osob, z toho 6 mužů a 9 žen. Struktura rozvedených osob dle náboženského vyznání byla pak následující. Bez vyznání byly čtyři rozvedené osoby, stejný počet byl katolíků, jedna osoba uvedla židovské a šest osob československé vyznání.

Oproti roku 1910 lze pozorovat zvýšení podílu ovdovělých žen. Mezi pozorovanými roky došlo k zvýšení nejen celkového podílu vdov v populaci, ale i ke zvýšení podílu mladých vdov. Již ve věkové kategorii 15–24 let byla zaznamenána jedna vdova, ve skupině 25–34 let již šest ovdovělých žen. Podíly vdov byly vyšší ve všech věkových skupinách v porovnání s rokem 1910. Ve věku 55–64 let byla vdovou každá druhá žena. V kategorii 65+ bylo již 72,1 % rakovnických žen ovdovělých. K celkovému stavu vdovství nepřispěla pouze nadúmrtnost mužů ve vyšším věku, ale nepochybně i válečný stav mezi analyzovanými roky. Dále také již uvedený fakt, že si muži brali spíše mladší ženy. Skladba ovdovělých mužů se velmi podobá předchozímu studovanému roku. V nejvyšší věkové kategorii tak u žen převládal stav ovdovělá, zatímco u mužů stav ženatý (v 58,8 % případů).

V roce 1921 žilo v Rakovníku téměř 40 % svobodných osob, zhruba 47 % obyvatel žilo v manželství a každý 8. obyvatel byl ovdovělý (ze 77 % se jednalo o ženu).

Tab. 9: Obyvatelstvo 15+ dle věku a rodinného stavu v Rakovníku v roce 1921 (v %)

Věková skupina	Muži					Ženy				
	svobodní	ženatí	rozvedení	ovdovělí	celkem	svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé	celkem
15–24	95,6	4,4	–	–	100,0	88,0	11,4	–	0,6	100,0
25–34	46,8	51,4	0,9	0,9	100,0	32,8	60,2	2,3	4,7	100,0
35–44	14,9	80,2	1,0	4,0	100,0	9,4	72,6	1,7	16,2	100,0
45–54	6,2	82,7	3,7	7,4	100,0	12,4	59,6	4,5	23,6	100,0
55–64	2,2	80,0	2,2	15,6	100,0	3,8	46,2	–	50,0	100,0
65+	2,9	58,8	–	38,2	100,0	7,0	20,9	–	72,1	100,0
celkem	42,5	50,5	1,1	5,9	100,0	36,9	44,4	1,5	17,2	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

5.3 Obyvatelstvo dle druhu pobytu

Podkapitola se zabývá druhem pobytu sčítaných osob v letech 1910 a 1921. Sčítání lidu je totální proces, při kterém dochází ke sběru, uspořádání, zpracování, analyzování a publikaci dat týkajících se v určitém okamžiku všech osob na vymezeném území (Pavlík et al., 1986, s. 60). Pro potřeby tohoto procesu je nutné vymezit kategorie sčítaného obyvatelstva. Jednou z těchto kategorií je obyvatelstvo přítomné neboli faktické obyvatelstvo (de facto). Jedná se o osoby přítomné v okamžiku sčítání. Výhodou užití této kategorie při sčítání je snazší zjišťování, avšak přítomnost osob může být ovlivněna sezónním pohybem (např. za prací). Dále

může být rozlišováno obyvatelstvo dočasně přítomné (např. host, návštěvník, noclehář či pacient v nemocnici, student), dočasně nepřítomné (např. student) či trvale nepřítomné. U obyvatelstva bydlicího (*de iure*) je zohledňováno místo bydliště. Další kategorií je obyvatelstvo domácí (*de droit*), kdy osoby náleží definovaným vztahem (např. domovským právem) k určitému území. V dnešní době se tato kategorie již neužívá. Civilním obyvatelstvem je pak nazýváno obyvatelstvo bez osob v aktivní službě u vojska.

Na našem území bylo do roku 1857 sčítáno obyvatelstvo domácí. Roku 1869 bylo sečteno obyvatelstvo civilní přítomné. Mezi roky 1880–1950 pak byla používána kategorie přítomného obyvatelstva (Český statistický úřad, 2010b, 2010d, 2010e, 2010f). Poté, tedy od roku 1961, byly údaje poprvé zpracovány podle místa trvalého pobytu (Český statistický úřad, 2010g). Ve sčítáních roku 2001 bylo uvažováno obyvatelstvo s trvalým pobytem v České republice včetně cizinců s dlouhodobým pobytem v České republice (Český statistický úřad, 2014). Roku 2011 došlo ke změně definice sčítaného obyvatelstva, neboť byly zahrnuty všechny osoby, které měly v rozhodný okamžik sčítání místo obvyklého pobytu v České republice (Český statistický úřad, 2015b).

V obou analyzovaných letech 1910 a 1921 bylo sčítání provedeno za osoby přítomné. Roku 1910 však bylo toto obyvatelstvo detailněji tříděno do dalších kategorií. Osoby mohly být trvale přítomné, dočasně přítomné, trvale nepřítomné či dočasně nepřítomné. U osob trvale přítomných pak byl zapisován údaj o počátku pobytu v obci. V roce 1921 bylo sečteno všechno obyvatelstvo přítomné právě v okamžik sčítání a další podrobnější řazení již nebylo zaznamenáváno. V tomto sčítání byl počátek pobytu v obci uváděn u všech osob.

V tabulce (tab. 10) lze pozorovat počty osob dle přítomnosti/nepřítomnosti v okamžik sčítání, tedy o půlnoci z 31. 12. 1910 na 1. 1. 1911. Rovněž je zde uveden podíl na celkovém vzorku obyvatel. V Rakovníku bylo v moment sčítání trvale přítomno 92,3 % obyvatelstva. Dočasně přítomno bylo 54 osob. Jak již bylo výše uvedeno, může se jednat např. o hosty, návštěvy či studenty. Návštěvy lze přičítat období vánočních svátků. Nepřítomnost byla uváděna jako dočasná či trvalá. Dočasně nepřítomné osoby představovaly 2,0 % celkové populace, trvale nepřítomno bylo 2,7 % obyvatel. V obou případech bylo z větší části nepřítomno více mužů než žen.

Tab. 10: Počet a podíl obyvatel dle druhu pobytu v Rakovníku v roce 1910

Druh pobytu	1910			
	muži	ženy	celkem	podíl (v %)
dočasná přítomnost	28	26	54	3,0
trvalá přítomnost	824	826	1 650	92,3
dočasná nepřítomnost	29	6	35	2,0
trvalá nepřítomnost	33	15	48	2,7
celkem	914	873	1 787	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Tabulky (tab. 11, 12) znázorňují strukturu dočasně přítomného obyvatelstva v Rakovníku roku 1910 dle pohlaví, věku a rodinného stavu. Přibližně 46 % dočasně přítomných bylo ve věku 15–24 let. Přes 72 % dočasně přítomných tvořilo obyvatelstvo ve svobodném rodinném stavu. Téměř 28 % dočasně přítomných pak představovali žáci, studenti či učni.

Tab. 11: Dočasně přítomné obyvatelstvo v Rakovníku dle věku a pohlaví v roce 1910

Věková skupina	Muži	Ženy	Celkem
0–14	2	6	8
15–24	15	10	25
25–44	6	6	12
45+	5	4	9
celkem	28	26	54

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Tab. 12: Dočasně přítomné obyvatelstvo v Rakovníku dle rodinného stavu a pohlaví v roce 1910

Rodinný stav	Muži	Ženy	Celkem
svobodný/á	20	19	39
ženatý/vdaná	6	6	12
rozvedený/á	1	0	1
ovdovělý/á	1	1	2
celkem	28	26	54

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Z dočasně nepřítomných obyvatel bylo přes 74 % žáků, studentů či učňů. Z 94 % se jednalo o osoby svobodné a v 83 % případů byli dočasně nepřítomní mužského pohlaví. Průměrný věk dočasně nepřítomných osob činil 19,7 let. U trvale nepřítomných osob se jednalo o žáky, studující či učně pouze ve 20 %. Všechny osoby trvale nepřítomné byly svobodné. Muži tvořili 69 % všech trvale nepřítomných obyvatel. Průměrný věk trvale nepřítomných osob byl 20,5 let.

V roce 1921 bylo obyvatelstvo ve sčítání zaznamenáváno pouze do jediné kategorie. Jednalo se přítomné osoby bez dalšího rozlišení, tím pádem není možné studovat druh pobytu detailněji. V roce 1921 bylo ve zpracovávaných sčítacích arších zjištěno 1522 přítomných osob, z toho bylo 719 mužů a 803 ženy.

Kapitola 6

Kulturní a etnické charakteristiky obyvatelstva

Cílem kapitoly je charakterizovat skladbu rakovnického obyvatelstva v letech 1910 a 1921 z kulturního a etnického hlediska. Vzhledem k možnostem, které sčítací archy pro studium tohoto tématu poskytují, je v první podkapitole s názvem *Obyvatelstvo dle národnosti* věnována pozornost národnostnímu složení města v obou analyzovaných letech. Druhá podkapitola *Obyvatelstvo dle náboženského vyznání* se zaměřuje na skladbu populace dle víry. Poslední podkapitola pojmenovaná *Obyvatelstvo dle vzdělání* se věnuje vzdělanosti lidu v Rakovníku na počátku 20. století.

6.1 Obyvatelstvo dle národnosti

Ve sčítání v letech 1910 a 1921 byla otázka týkající se národnosti formulována odlišně. Roku 1910 se etnická skladba obyvatel mapovala nepřímo a to pomocí otázky na obcovací řeč jednotlivce (Český statistický úřad, 2010a). Obcovací řečí se rozumí takový jazyk, který osoba obvykle používá při běžném kontaktu se svou rodinou, tak i mimo ni. Též může být užito pojmenování hovorový jazyk (Pavlík, Kalibová, 2005, s. 55). Roku 1921 došlo ke změně a otázka vztahující se na obcovací řeč již nebyla užita. Oproti předválečnému sčítání se ve sčítacích arších objevila kolonka s názvem národnost (mateřský jazyk). Národností se rozuměla kmenová příslušnost, jejímž vnějším znakem byl právě mateřský jazyk. Tato otázka měla odstranit pro české a slovenské etnikum znevýhodňující definici národnosti dle obcovací řeči, která byla přínosná hlavně pro německé obyvatelstvo. Formulace národnosti dle kmenové příslušnosti navíc umožnila, aby se ke své národnosti přihlásili např. Židé. Otázka se považovala za politicky stěžejní, neboť měla dokázat oprávnění vzniku samostatné Československé republiky (Český statistický úřad, 2010b). Pavlík a Kalibová (2005, s. 55) definují mateřský jazyk neboli rodnou řeč jako jazyk, kterým s dítětem mluvila matka.

Jak uvádí tabulka (tab. 13), byla roku 1910 v 99,8 % případech zjištěna česká obcovací řeč. Pouze čtyři osoby z analyzovaného vzorku uvedly jinou obcovací řeč – německou. Jednalo se dvě svobodné ženy, jednoho svobodného muže a jednoho vdovce. Jedna z žen byla narozena v Bavorsku a pracovala jako vychovatelka v židovské rodině majitele obchodu s kůží. Druhá žena byla učednicí v galantním obchodu. Svobodný muž byl patnáctiletý žák a vdovec ve věku 77 let byl žebrákem pobývajícím v době sčítání v rakovnické nemocnici.

Tab. 13: Počet a podíl rakovnického obyvatelstva dle obcovací řeči v roce 1910

Obcovací řeč	Počet	Podíl (v %)
česká	1 783	99,8
německá	4	0,2
celkem	1 787	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

V tabulce (tab. 14) lze pozorovat, že roku 1921 v Rakovníku velmi výrazně převažovali lidé české národnosti. Z celkového vzorku 1522 osob byla uvedena v 97,5 % případů. Národnost československá byla zaznamenána u 23 osob. Slovenskou národnost uvedl patnáctiletý svobodný učeň narozený v Nových Zámkách na Slovensku. Národnost německá byla zastoupena čtyřmi osobami. Dva svobodní muži a dvě vdané ženy, jejichž místem narození byly Horní Rakousy. Roku 1921 žil v Rakovníku jeden svobodný muž ve věku 16 let narozený v Rusku, který uvedl právě ruskou národnost. V Rakovníku pobýval krátce, neboť jako počátek pobytu v obci uvedl rok 1921. Učil se zde v oboru kamenictví a sochařství. K židovské národnosti se přihlásilo devět obyvatel, kteří zároveň deklarovali židovské vyznání.

První zmínka o komunitě Židů v Rakovníku je již v 15. století, kdy ve městě žilo několik málo rodin. V druhé polovině 17. století vzniklo ghetto, načež se do města začaly stěhovat židovské rodiny z důvodu lepších podmínek pro obchodování a provozování řemesel. Roku 1830 v Rakovníku žilo 14 židovských rodin, kolem roku 1850 již 30 rodin. Sídli zde i krajský rabinát. V roce 1869 bylo sečteno 318 Židů, roku 1881 pak 366. Židovská náboženská obec zde zanikla za 2. světové války a později již nedošlo k jejímu obnovení (Židé na Rakovnicku a holocaust, 2010).

Tab. 14: Počet a podíl rakovnického obyvatelstva dle národnosti v roce 1921

Národnost	Počet	Podíl (v %)
česká	1 484	97,5
československá	23	1,5
židovská	9	0,6
německá	4	0,3
slovenská	1	0,1
ruská	1	0,1
celkem	1 522	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

I přes skutečnost, že zjišťování etnické struktury obyvatelstva bylo v obou cenzech provedeno pomocí odlišného dotazu, lze shrnout, že obyvatelstvo Rakovníku vykazuje velice homogenní charakter v obou analyzovaných letech 1910 a 1921.

6.2 Obyvatelstvo dle náboženského vyznání

Dalším údajem zjišťovaným v obou analyzovaných letech bylo náboženské vyznání osob. V období mezi studovanými roky 1910 a 1921 došlo k výrazným změnám v zastoupení jednotlivých náboženství na našem území a v Rakovníku tomu nebylo jinak.

Jak uvádí Musil (1998, s. 299), obyvatelstvo českých zemí bylo v 19. století převážně katolické. S výjimkou jižních Čech a Moravy však šlo o vyznání spíše vlažné a racionalistické. V českých zemích nedošlo k takovému ztotožnění katolických a národních zájmů jako např. v Polsku či Irsku. Roku 1910 se v českých zemích hlásilo ke katolické víře přes 96 % obyvatel. Po první světové válce docházelo k vystupování českého obyvatelstva z církve a při prvním československém sčítání roku 1921 uvedlo katolickou víru 82 % obyvatelstva. V některých oblastech země byl odchod z katolické církve více znatelný. Takovým okresem je právě okres rakovnický, ve kterém došlo k velice výraznému snížení podílu katolíků. Roku 1910 byl tento podíl 99,6 %, roku 1921 uvedlo katolickou víru pouze 37,1 % obyvatel okresu Rakovník. Například v Praze se tento podíl snížil z 92,6 % na 58,4 % (Musil, 1998, s. 299).

Lidé po první světové válce hledali novou duchovní identitu. Obyvatelstvo vstupovalo do nově vytvořené československé církve, která se snažila o propojení náboženského citění s myšlenkou nově vzniklého státu, nebo zůstalo bez vyznání. Lze říci, že bezkonfesních osob bylo vždy více v Čechách než na Moravě a také, že české obyvatelstvo celkově patřilo v rámci Evropy k méně religiózním již od první poloviny 20. století. Lze shrnout, že počátkem 20. století docházelo na našem území k sekularizaci a k posilování protestantských církví. Právě posun k protestantismu a vznik československé církve byly projevem poválečné antipatie ke katolické víře (Musil, 1998, s. 299–300). Proces sekularizace byl mezi lety 1910 a 1921 citelný i v samotném Rakovníku.

Tabulka (tab. 15) uvádí jednotlivá náboženská vyznání, která byla v Rakovníku pozorována v roce 1910 a také jejich zastoupení jak v absolutních, tak v relativních číslech. V posledním sčítání v rakouské monarchii se ke katolické víře hlásilo 88,2 % obyvatel města. Z pozorovaného vzorku 1787 osob to znamenalo 1577 osob. K evangelickému vyznání se přihlásilo 0,8 % osob z vybraného vzorku. Bez náboženského vyznání ve sčítacích listech uvedlo 0,4 % obyvatel. Výrazné zastoupení mělo židovské vyznání. Ve sčítacích arších bylo uváděno též jako izraelitská, izraelská víra, v dnešní době je používán výraz judaismus. Židovská komunita Rakovníka tvořila přes 10 % obyvatel. Židé ve městě nejčastěji působili jako obchodníci či soukromníci.

Komunita Židů je s dějinami českých zemí významně spjata. Během 19. století se zlepšovalo jejich občanské a lidské postavení ve společnosti. V tomto století byl zrušen již zmiňovaný numerus clausus a došlo k otevření křesťanských univerzit, které poskytovaly vyšší vzdělání židovským studentům. Proměny české společnosti (industrializace, urbanizace, migrace) od druhé poloviny 19. do počátku 20. století se pak dotkly i životního stylu a mentality židovské menšiny (Nesládková, Dokoupil, 1997, s. 149).

Tab. 15: Počet a podíl rakovnického obyvatelstva dle náboženského vyznání a pohlaví v roce 1910

Náboženské vyznání	Celkem		Muži		Ženy	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
římsko-katolické	1 577	88,2	810	88,6	767	87,9
evangelické	15	0,8	8	0,9	7	0,8
<i>Církev bratrská</i>	10	0,6	5	0,5	5	0,6
<i>helvetské</i>	5	0,3	3	0,3	2	0,2
izraelské	187	10,5	91	10,0	96	11,0
bez vyznání	8	0,4	5	0,5	3	0,3
celkem	1 787	100,0	914	100,0	873	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Následující tabulka (tab. 16) předkládá data z hlediska náboženského vyznání v československém sčítání roku 1921. Již při prvním pohledu na tabulku je zřejmá změna struktury obyvatelstva dle víry, která mezi studovanými roky nastala. Velice výrazný je propad podílu katolických věřících, kterých bylo pouze 20,8 %. Odklon od katolické církve byl tak v Rakovníku značný. Téměř polovina obyvatelstva se hlásila k Církvi československé, která vznikla teprve počátkem roku 1920 (Kaňák, 2007). Přes 23 % obyvatelstva pak bylo bez konfese. Jak uvádí Culková (2011, s. 73), vlna ateismu slavila na našem území v období po první světové válce nebývalých úspěchů. Zastoupení evangelické církve zůstalo v Rakovníku přibližně stejné jako roku 1910. V Rakovníku roku 1921 žila jedna osoba pravoslavného vyznání. Jednalo se o svobodného muže ruské národnosti.

K poklesu podílu došlo i u židovského vyznání, které ze vzorku deklarovalo necelých 6 % obyvatel. Čapková (2007) uvádí, že židovská náboženská komunita v českých zemích zaznamenala od konce 19. století do konce meziválečného období dalekosáhlou proměnu. Změny pak vysvětluje především úbytkem venkovských obcí, úpadkem rabínského vzdělání a prestiže rabínského povolání a také nepřítomností tzv. Východního židovství, které vykazuje nízkou míru kulturní integrace.

Tab. 16: Počet a podíl rakovnického obyvatelstva dle náboženského vyznání a pohlaví v roce 1921

Náboženské vyznání	Celkem		Muži		Ženy	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
římsko-katolické	317	20,8	143	19,9	174	21,7
Církev československá	751	49,3	332	46,2	419	52,2
evangelické	11	0,7	5	0,7	6	0,7
<i>Jednota česko-bratrská</i>	9	0,6	4	0,6	5	0,6
<i>helvetské</i>	2	0,1	1	0,1	1	0,1
pravoslavné	1	0,1	1	0,1	–	–
izraelské	88	5,8	38	5,3	50	6,2
bez vyznání	354	23,3	200	27,8	154	19,2
celkem	1 522	100,0	719	100,0	803	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Původní Církev bratrská roku 1918 přijala jméno Jednota česko-bratrská (Církev bratrská).

V tabulce (tab. 16) lze pozorovat náboženské vyznání osob dle pohlaví. Patrný rozdíl dle pohlaví je zejména v zastoupení osob bez konfese. Ze všech mužů ve vzorku bylo bezkonfesijních téměř 28 %. Ze všech žen ve vybraném vzorku z roku 1921 pak bylo bez vyznání přibližně 19 %.

Následující tabulka (tab. 17) uvádí podíly jednotlivých náboženských vyznání v závislosti na věku a pohlaví osob v roce 1921. Ve všech věkových skupinách u mužů i u žen výrazně převládají podíly osob hlásících se k Církvi československé. Ve skupině osob ve věku 50 let a starších si lze u obou pohlaví povšimnout vyššího zastoupení římsko-katolického vyznání v porovnání s podíly tohoto vyznání u mladších věkových skupin. Je tak patrné, že osoby ve vyšším věku (50+ let) odcházely z římsko-katolické církve v o něco menší míře nežli osoby mladší (0–49 let). V nejstarších věkových skupinách u obou pohlaví lze také pozorovat nejnížší zastoupení osob bez vyznání.

Tab. 17: Náboženské vyznání rakovnických obyvatel dle věku a pohlaví v roce 1921 (v %)

Náboženské vyznání	Muži				Ženy			
	0–14	15–24	25–49	50+	0–14	15–24	25–49	50+
římsko-katolické	17,4	20,1	17,8	28,6	11,0	25,7	20,1	35,3
Církev československá	51,1	37,7	48,1	45,5	61,0	48,0	53,6	41,7
evangelické	–	1,3	1,2	–	1,0	0,6	0,7	0,7
<i>Jednota českobratrská</i>	–	1,3	0,8	–	1,0	0,6	0,3	0,7
<i>helvetské</i>	–	–	0,4	–	–	–	0,3	–
pravoslavné	–	0,6	–	–	–	–	–	–
izraelské	1,1	3,8	5,8	13,4	4,5	5,7	5,5	10,8
bez vyznání	30,5	36,5	27,1	12,5	22,5	20,0	20,1	11,5
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

6.3 Obyvatelstvo dle vzdělání

Mezi další zkoumané oblasti v rámci této diplomové práce je oblast vzdělání obyvatelstva. Dotaz na ukončené vzdělání osob ani v jednom z analyzovaných sčítání nefiguroval, avšak dotazovalo se na gramotnost obyvatelstva. Roku 1910 sčítání uváděli, zdali umí číst a psát či zda umí alespoň číst. V roce 1921 se zjišťovala znalost čtení a psaní bez dalšího rozlišení. Další možností studia vzdělanosti populace Rakovníku je dle uváděného povolání a postavení v něm, neboť právě zde byla nepřímo zaznamenávána informace o školní docházce, studiu či učení v oboru.

Povinná školní docházka v českých zemích pro všechny děti od šesti do dvanácti let byla zavedena roku 1774 za vlády Marie Terezie. Po dobu vládnutí této panovnice došlo k převratným změnám ve státní správě, v soudnictví, na poli vojenství a v neposlední řadě právě ve školství, neboť má-li stát prosperovat, potřebuje vzdělané obyvatelstvo (Čornej, 1999, s. 93). Školním řádem z roku 1774 byly zavedeny tři druhy škol – triviální, hlavní a normální. V reformách školství za vlády Josefa II. pak docházelo k rozšíření sítě škol. Tyto reformy byly chápány jako prostředek řešení ekonomických a sociálních problémů a k jejich realizaci

přispělo zavedení státního dozoru nad školstvím a také uplatňování sankcí vůči rodičům, kteří své děti do škol neposílali. Tato úprava elementárního školství zůstala v platnosti téměř sto let (Váňová, 2011, s. 70–72).

Další významnou úpravu v systému školství přinesl školský zákon z roku 1869, který zavedl povinnou osmiletou školní docházku, rozšířil obsah vzdělání a reorganizoval systém elementárního školství. Byly zavedeny školy obecné a měšťanské a také byly zřízeny ústavy pro vzdělávání učitelů. Povinnost školní docházky začínala s dokončeným šestým rokem dítěte a trvala do dokončeného čtrnáctého roku (Váňová, 2011, s. 73–74). Tento zákon, nazýván též Hasnerův, změnil jak vnější organizační strukturu školství v českých zemích, tak zavedl i nové předměty a došlo tak ke změnám v oblasti vnitřního života škol. Obecné školy byly osmileté, stejně tak měšťanské, avšak ty mohly být i tříleté, pokud navazovaly na nižší pětiletý stupeň školy obecné. Rovněž byla vymezena nová pravidla sociálního a ekonomického zabezpečení učitelů (Kasper, Kasperová, 2008, s. 97).

Školský zákon byl novelizován roku 1883, kdy došlo k upravení školní docházky. Byly zavedeny úlevy v míře pravidelného docházení do školy, které se týkaly především venkovského obyvatelstva. Byl také omezen rozsah výuky v obecných a měšťanských školách, ale i v učitelských ústavech. Kladnou stránkou novely bylo upřesnění organizace měšťanské školy (Váňová, 2011, s. 76). Hasnerův zákon s částečnými úpravami přetrval i po roce 1918 a rovněž v meziválečném období (Kasper, Kasperová, 2008, s. 97).

Ve sčítání konaném v roce 1910 bylo gramotných 97,9 % obyvatel Rakovníku ve věku 15 let a starších. Neznalost čtení a psaní uvedlo 25 osob starších 15 let. V 84 % případů se jednalo o ženy. Tyto ženy nejčastěji vedly domácnost, pracovaly v zemědělství či jako služebné. Negramotnost uvedli i dva muži ve věku 15 let, kteří se učili v oboru řeznictví a uzenářství. Průměrný věk osob neznalých čtení a psaní činil 43,9 let. U dvou osob byla zaznamenána pouze znalost čtení, nikoliv však psaní. Jednalo se o dvě ženy starší 50 let. U dvou osob, také žen, pak gramotnost ve sčítacím archu nebyla poznamenána.

Roku 1921 bylo 98,1 % gramotných v rakovnické populaci starších 15 let. Neznalost čtení a psaní byla uvedena u 21 osob starších 15 let. Opět se jednalo spíše o ženy, tentokrát v 66,6 % případů. Průměrný věk negramotných osob byl oproti předchozímu sčítání výrazně vyšší, neboť činil 64,0 let.

Ve druhé polovině 19. století se vedle gymnázia, které poskytovalo vzdělání založené především na klasických jazycích, rozvinula též tzv. reálka. Jednalo se o sedmiletou všeobecně vzdělávací školu připravující na vysokoškolské studium v reáliích. V tuto dobu se též začaly rozvíjet různé druhy odborných škol, např. zemědělské, obchodní či průmyslové. Odborné školy vznikaly v návaznosti na potřeby v praxi a nebyly považovány za školy střední. Teprve v období první republiky (1918–1938) bylo studentům těchto škol umožněno studium vysoké školy s příslušným zaměřením. S koncem 19. století také začínají být zaváděny první dívčí střední školy. Na počátku 20. století pak byly Marchetovou reformou (1908) zavedeny dva nové typy gymnázií. Prvním typem bylo tzv. reálné gymnázium, druhým pak reformní reálné gymnázium. Vznik reálných gymnázií poskytoval výhodu možnosti následného studia vysoké školy jak technického, tak univerzitního směru (Váňová, 2011, s. 76–77).

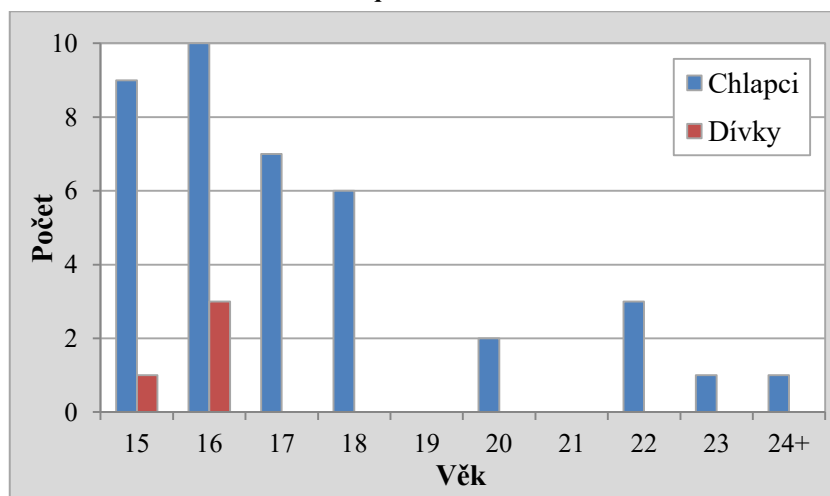
Již počátkem 19. století bylo s finanční pomocí pražského arcibiskupa rozhodnuto o zřízení gymnázia v Liberci. Finanční obnos byl však dostačující pro zřízení dvou škol a tak bylo usneseno, že druhá škola vznikne právě v Rakovníku. Nakonec však místo gymnázií vznikly více prakticky zaměřené reálné školy. Rakovnická městská rada zprvu návrh o zřízení tzv. reálky odmítla z důvodu vysokých finančních závazků spojených s fungováním školy, avšak později byl návrh přijat. Nutnou podmínkou bylo zřízení čtyřtřídní hlavní školy, která měla být přípravou ke studiu školy reálné. Hlavní škola vznikla přeměnou dosavadní triviální školy a podmínka tak byla splněna. Úředně bylo otevření hlavní školy a zřízení reálky schváleno již roku 1828. K vysvěcení a otevření hlavní školy v Rakovníku došlo roku 1829. První třída školy reálné pak byla otevřena roku 1833 a čítala 13 žáků. Právě rakovnická reálná škola je považována za nejstarší reálku v Čechách. Roku 1892 se tato škola stala státní. K přeměně sedmileté reálné školy v osmileté státní reálné gymnázium došlo roku 1936. Jméno Zikmunda Wintra pak gymnázium ve svém názvu neslo od roku 1937 do 50. let 20. století. Znovu pak bylo jméno českého spisovatele a učitele, který v Rakovníku v druhé polovině 19. století působil, do názvu přidáno od roku 1983 (Gymnázium Zikmunda Wintra Rakovník, 2017).

Roku 1919 pak byla v Rakovníku založena Veřejná dvouletá škola obchodní, která byla zřízena a financována městem. Jedná se o dodnes fungující školu nesoucí název Masarykova obchodní akademie Rakovník (Masarykova obchodní akademie Rakovník, 2017).

Vzhledem k tomu, že školní docházka byla na počátku 20. století povinná, dá se předpokládat, že děti školního věku tuto povinnost plnily. Analyzováno je tak studium osob ve věku 15 let a starších, které ve svém vzdělávání pokračovaly. Tyto osoby měly ve sčítacím listě uvedeno „student/ka“ či „studující“.

Počty zaznamenaných studentů roku 1910 a 1921 v Rakovníku jsou znázorněny na obrázcích (obr. 5 a 6). V roce 1910 bylo dle sčítacích archů zachyceno 43 studentů. V 90,7 % případech se jednalo o chlapce. Ve věku 15 let zde byla jediná studentka, ve věku 16 let pak studentky tři.

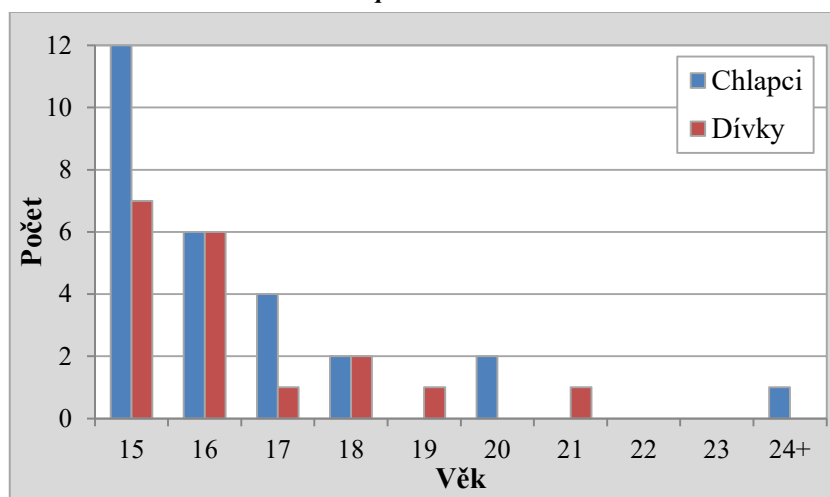
Obr. 5: Počet studentů dle věku a pohlaví v roce 1910 v Rakovníku

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Roku 1921 studoval velmi podobný počet osob jako roku 1910. Bylo zaznamenáno 45 studentů a tentokrát se o chlapce jednalo v 60 %. Studentek již bylo dohromady 18. Z tohoto počtu dívek jich 11 navštěvovalo obchodní školu, 2 dívky školu reálnou a u zbylých 5 bylo poznamenáno pouze studující bez přesnějšího uvedení školy. Zajímavostí je, že otcové studujících dívek dosáhli dobrého pracovního postavení. Bylo zjištěno, že studentky nejčastěji pocházely z rodin učitelů, mistrů, vlastníků obchodů či výše postavených úředníků.

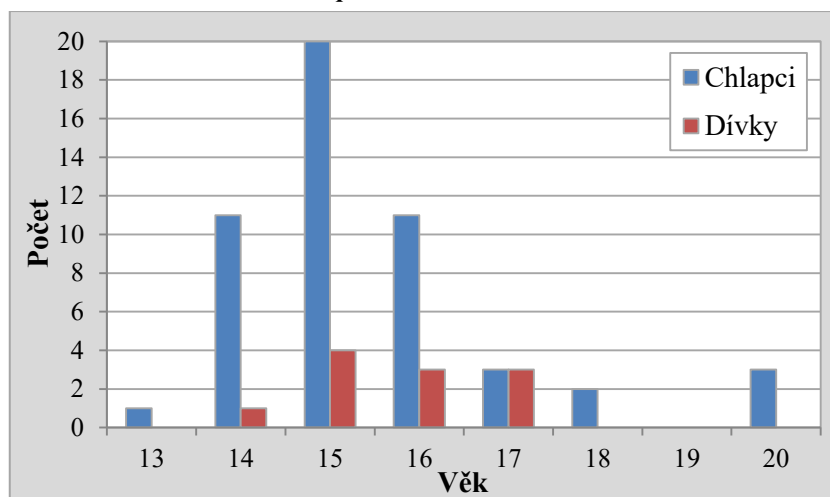
Obr. 6: Počet studentů dle věku a pohlaví v roce 1921 v Rakovníku

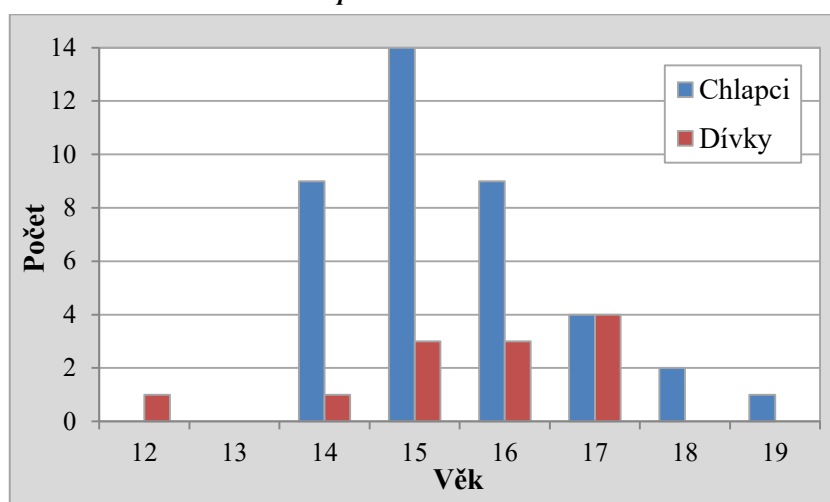
Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Počet zaznamenaných učňů v Rakovníku roku 1910 byl 62 osob. Jednalo se o 51 chlapců a 11 dívek. Z 11 dívek se 8 z nich učilo v oboru krejčovství, galanterie či modiství. U chlapců byly obory učení více různorodé. Přes 31 % chlapců se učilo v oboru obchodnictví, téměř 14 % v oboru obuvnictví, přibližně 10 % pak v oboru řeznictví a uzenářství a téměř 8 % chlapců se učilo v oboru truhlářství. Dalšími, již méně zastoupenými obory, byly např. kamnářství, košíkářství, kožešnictví, knihtiskařství či zámečnictví.

Roku 1921 bylo učňovství uvedeno u 51 osob. Poměr osob dle pohlaví opět nebyl vyrovnaný, neboť se učilo 39 chlapců a 12 dívek. Stejně jako v předchozím sčítání se u dívek vyučení nejčastěji týkalo oboru krejčovství, tentokrát v 10 případech. U jedné dívky bylo poznamenáno obchodnictví a rovněž u jedné pak hodinářství. U chlapců byly nejčastějšími obory učení obchodnictví (15,4 %), zámečnictví (15,4 %), obuvnictví s téměř 13% zastoupením a truhlářství, ve kterém se učilo přes 10 % ze všech učňů. Nově byly u chlapců zaznamenány i obory učení jako holičství, pekařství či sochařství a kamenictví. Počty učňů dle věku a pohlaví v letech 1910 a 1921 v Rakovníku lze pozorovat na obrázcích (obr. 7, 8).

Obr. 7: Počet učňů dle věku a pohlaví v roce 1910 v Rakovníku

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Obr. 8: Počet učňů dle věku a pohlaví v roce 1921 v Rakovníku

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Z následující tabulky (tab. 18) lze vyčíst podíly studentů/studentek a učňů/učednic v jednotlivých věcích od 12 do 23 let. Počty studentů/studentek, učňů/učednic v jednotlivých věcích byly vztahovány k celkovému počtu osob v daném věku a pohlaví ve vzorku. Na první pohled lze vidět nárůst podílu studentek mezi analyzovanými roky. Roku 1910 bylo ze všech patnáctiletých dívek pouze 7,1 % studentkami, ze všech šestnáctiletých dívek pak studovalo 18,8 %. Ve vzorku roku 1921 studovalo již 31,8 % patnáctiletých dívek a 37,5 % šestnáctiletých. Ze všech patnáctiletých chlapců ve vzorku roku 1910 bylo téměř 65 % v učení, z patnáctiletých dívek bylo v učení 28,6 %. V roce 1921 byla ze všech patnáctiletých chlapců více než polovina v učení, z patnáctiletých dívek bylo v učení 13,6 %.

Tab. 18: Podíl učňů a studentů dle věku a pohlaví v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v % z osob daného věku a pohlaví)

Věk	1910				1921			
	Uční	Učednice	Studenti	Studentky	Uční	Učednice	Studenti	Studentky
12	–	–	–	–	–	6,7	–	–
13	3,7	–	–	–	–	–	–	–
14	42,3	3,6	–	–	40,9	7,1	–	–
15	64,5	28,6	29,0	7,1	53,8	13,6	46,2	31,8
16	50,0	18,8	45,5	18,8	50,0	18,8	33,3	37,5
17	13,0	18,8	30,4	–	19,0	26,7	19,0	6,7
18	10,0	–	30,0	–	10,5	–	10,5	9,1
19	–	–	–	–	5,3	–	–	5,6
20	16,7	–	11,1	–	–	–	20,0	–
21	–	–	–	–	–	–	–	7,1
22	–	–	30,0	–	–	–	–	–
23	–	–	12,5	–	–	–	–	–

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Kapitola 7

Sociální a ekonomická struktura obyvatelstva

Kapitola se zabývá sociální a ekonomickou strukturou obyvatelstva Rakovníka v letech 1910 a 1921. Sociální a ekonomické charakteristiky obyvatel byly získány na základě zápisů o hlavním oboru povolání a postavení v něm. Často býval uváděn i závod, ve kterém osoba pracovala či konkrétní jméno zaměstnavatele. Údaje o druhu povolání a postavení v něm byly nezdědka zaměňovány či považovány za tutéž informaci. Pro potřeby práce tak byla data dle svého charakteru v rámci přepisu do databáze správně seříděna. Údaj týkající se povolání byl téměř vždy vyplněn u dospělých mužů. U žen pak bylo velmi často uváděno „vede domácnost“ či byla informace o povolání nevyplněna, popř. proškrtnuta. Je však velmi pravděpodobné, že i ženy s nevyplněným nebo proškrtnutým druhem povolání vedly domácnost nebo v ní pomáhaly. Za ekonomicky aktivní obyvatelstvo byly považovány všechny osoby, které měly uvedeny povolání či alespoň postavení v něm. Za obyvatelstvo neaktivní je pak uvažována zbylá část populace. Rozdělením obyvatel dle ekonomické aktivity se zabývá první podkapitola. Druhá podkapitola se věnuje intenzitě ekonomické aktivity dle věku obyvatel. Detailní rozbor oboru podnikání je pak uveden ve třetí podkapitole. Sociální struktura na základě informace o postavení v povolání je analyzována v podkapitole čtvrté.

7.1 Obyvatelstvo dle ekonomické aktivity

Tato podkapitola zkoumá obyvatelstvo Rakovníka v letech 1910 a 1921 z hlediska ekonomické aktivity. V celé kapitole jsou za ekonomicky aktivní považováni ti, kteří měli ve sčítacím operátu uvedené povolání či alespoň postavení v něm. Zbylou část populace pak tvoří obyvatelstvo ekonomicky neaktivní, které bylo dále děleno na osoby s vlastním zdrojem obživy (soukromníci či penzisté) a na osoby závislé (např. osoby v domácnosti, děti). Roku 1910 bylo ve vzorku 1787 osob zjištěno celkem 679 ekonomicky aktivních osob, což představuje 38,0 %. Ekonomicky neaktivních tak bylo ve vzorku 62,0 % obyvatelstva. Osoby s vlastním zdrojem obživy pak v roce 1910 představovaly 3,6 % obyvatel a osoby závislé tvořily 58,4 % populace. Roku 1921 byl podíl ekonomicky aktivních osob 39,8 % ve vzorku 1522 osob. Lze tak říci, že došlo k navýšení podílu ekonomicky aktivních osob o 1,8 procentního bodu či o téměř 5 %. Podíl osob s vlastním zdrojem obživy zůstal v roce 1921 nezměněn v porovnání s rokem 1910. Mezi studovanými roky pak došlo ke snížení podílu závislých osob na 56,6 % ve vzorku.

Počty a podíly obyvatelstva dle ekonomické aktivity v analyzovaných letech 1910 a 1921 jsou k nahlédnutí v tabulce (tab. 19).

Tab. 19: Počet a podíl obyvatelstva dle ekonomické aktivity v Rakovníku v letech 1910 a 1921

Rok	Počet obyvatel	Ekonomicky aktivní		Ekonomicky neaktivní			
		počet	podíl (v %)	s vlastním zdrojem obživy		závislé osoby	
				počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
1910	1 787	679	38,0	65	3,6	1 043	58,4
1921	1 522	605	39,8	55	3,6	862	56,6

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Rozdělení ekonomicky aktivních osob dle pohlaví je znázorněno v následující tabulce (tab. 20). Jak by se dalo očekávat, v obou studovaných letech 1910 a 1921 bylo výrazně vyšší zastoupení mužů – 71,1 % v roce 1910 a 74,2 % v roce 1921. Roku 1921 tak došlo ke snížení podílu ekonomicky aktivních žen oproti roku 1910 z téměř 29 % na 25,8 %.

Zajímavá je také struktura ekonomicky aktivních osob dle rodinného stavu. Ze skupiny ekonomicky aktivních mužů bylo roku 1910 36,6 % svobodných a více než 60 % ženatých, zatímco ze všech ekonomicky aktivních žen bylo 73,0 % svobodných a jen každá šestá pracující žena byla vdanou. Roku 1921 bylo přes 57 % pracujících mužů ženatých a 36,1 % svobodných. U pracujících žen pak bylo 72,4 % svobodných. Roku 1921 však byla vdanou pouze každá 14. pracující žena a podíl pracujících ovdovělých žen stoupl roku 1921 na 17,9 % z 11,2 % v roce 1910. Nárůst podílu pracujících ovdovělých žen a pokles podílu pracujících vdaných žen souvisí jak se změnou struktury obyvatelstva dle rodinného stavu mezi analyzovanými roky, tak rovněž se ztrátou manželů a synů za války. Tyto ženy tak již nebyly finančně zabezpečovány. Vyplývá z toho také, že ekonomicky aktivní byli mezi muži především ženatí, mezi ženami pak svobodné.

Tab. 20: Počet a podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva Rakovníka dle pohlaví v letech 1910 a 1921

Rok	Muži		Ženy		Celkem	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
1910	483	71,1	196	28,9	679	100,0
1921	449	74,2	156	25,8	605	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Detailní rozdělení osob ekonomicky neaktivních dle jejich postavení a pohlaví lze pro jednotlivé roky 1910 a 1921 pozorovat v tabulkách (tab. 21 a 22). Do této skupiny obyvatel byly zahrnuty soukromníci, penzisté, žáci, studenti, učni a osoby v domácnosti. Dále pak také osoby, u nichž nebylo uvedeno povolání ani postavení v něm (kolonky byly prázdné či proškrtnuté). Tyto případy byly zaznamenány především v roce 1910 a to u 182 osob starších 15 let. V téměř 92 % případů šlo o ženy, z nichž přes 68 % bylo vdaných. Dá se tak předpokládat, že tyto ženy vedly domácnost či v ní pomáhaly, avšak při sčítání tato informace nebyla poznamenána a údaj tak zůstal nevyplněn. Roku 1921 byla informace o vedení domácnosti či o pomoci v domácnosti zaznamenávána pečlivěji a údaj nebyl vyplněn pouze v 7 případech. Do skupiny ostatních jsou započítáni žebráci, žebracky nebo např. chovanci ústavů. Roku 1921 byli evidováni čtyři muži

bez práce, kteří měli ve sčítacím archu zapsáno nezaměstnaní či bez povolání. Jeden z mužů byl dlouhodobě nemocný, další byl pak pacientem rakovnické nemocnice. Do skupiny žáků byly řazeny děti do 14 let, které ve sčítacích listech měly uvedeno, že plní školní docházku („žák/yně“). Děti předškolního věku a školního věku, které ve sčítacích listech neměly uvedeno, že chodí školy, byly zařazeny do skupiny „dětí“. Za studenty pak byly uvažovány studující osoby ve věku 15 let a starší.

Tab. 21: Počet a podíl ekonomicky neaktivních osob dle postavení a pohlaví v roce 1910 v Rakovníku

Postavení ekonomicky neaktivních osob	Muži		Ženy		Celkem	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
soukromníci	14	3,2	21	3,1	35	3,2
penzisté	10	2,3	20	3,0	30	2,7
žáci	156	36,2	112	16,5	268	24,2
studenti	39	9,0	4	0,6	43	3,9
učni	51	11,8	11	1,6	62	5,6
děti	143	33,2	161	23,8	304	27,4
osoby v domácnosti	1	0,2	178	26,3	179	16,2
neuvedeno	15	3,5	167	24,7	182	16,4
ostatní	2	0,5	3	0,4	5	0,5
celkem	431	100,0	677	100,0	1 108	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Pokud by byli penzisté a soukromníci uvažováni za skupinu osob s vlastním zdrojem obživy, zůstal by jejich společný podíl na populaci v obou letech téměř nezměněn a činil by 5,9 % roku 1910 a 6 % v roce 1921. Mezi analyzovanými roky se mírně snížil podíl žáků z 24,2 % na 23,7 %, podíl studentů naopak o jeden procentní bod vzrostl a podíl učňů zůstal totožný a v obou letech činil 5,6 %. Velkého poklesu si lze povšimnout u podílu dětí v ekonomicky neaktivní složce obyvatel. Roku 1910 tvořily děti 27,4 % této složky, roku 1921 pak pouze 18,0 %. Opět je tak patrný pokles porodnosti v období první světové války. Na první pohled velký rozdíl mezi podílem osob v domácnosti v letech 1910 a 1921 lze vysvětlit již výše zmiňovaným vysokým počtem osob s neuvedeným povoláním, které jsou pravděpodobně právě osobami v domácnosti. Pokud by za tohoto předpokladu došlo ke sloučení těchto dvou skupin v jednu, představovaly by roku 1910 osoby v domácnosti již 32,6 % z ekonomicky neaktivních.

Tab. 22: Počet a podíl ekonomicky neaktivních osob dle postavení a pohlaví v roce 1921 v Rakovníku

Postavení ekonomicky neaktivních osob	Muži		Ženy		Celkem	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
soukromníci	8	3,0	17	2,6	25	2,7
penzisté	9	3,3	21	3,2	30	3,3
žáci	102	37,8	115	17,8	217	23,7
studenti	27	10,0	18	2,8	45	4,9
učni	39	14,4	12	1,9	51	5,6
děti	79	29,3	86	13,3	165	18,0
osoby v domácnosti	–	0,0	373	57,7	373	40,7
neuvedeno	2	0,7	5	0,8	7	0,8
bez povolání	4	1,5	–	0,0	4	0,4
celkem	270	100,0	647	100,0	917	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

7.2 Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle věku

Tato podkapitola se podrobněji věnuje rozložení intenzity ekonomické aktivity dle věku. Intenzita ekonomické aktivity se s věkem mění, zvláště pak u žen, jejichž pracovní aktivita je ovlivněna především mateřstvím a výchovou dětí.

Roku 1910 bylo v Rakovníku ekonomicky aktivních 55,9 % obyvatel starších 15 let z vybraného vzorku 1787 osob. Z mužů starších 15 let bylo ekonomicky aktivních 79,8 %. U žen pak bylo z celkového počtu starších 15 let 31,6 % ekonomicky aktivních. Na základě vzorku 1522 osob z roku 1921 bylo ekonomicky aktivních 53,3 % obyvatel starších 15 let. Zatímco u žen starších 15 let došlo mezi studovanými roky 1910 a 1921 k poklesu ekonomické aktivity na 25,5 %, u mužů starších 15 let došlo ke zvýšení ekonomické aktivity na 84,9 %.

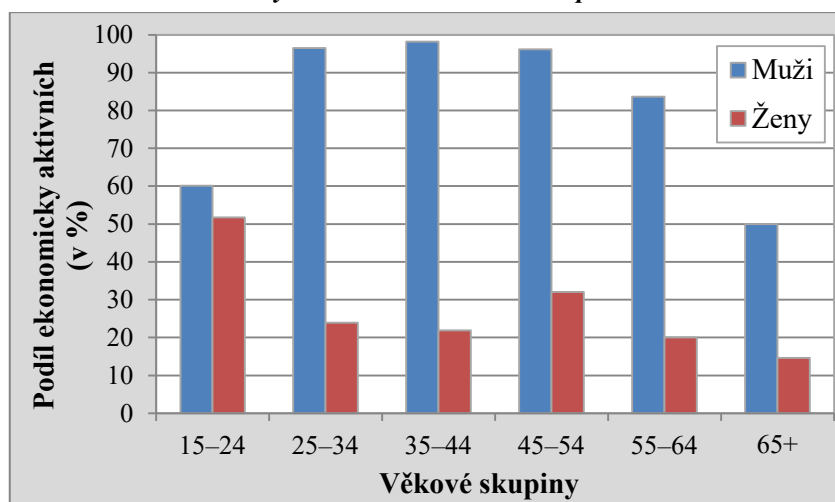
Na základě údajů ze sčítacích archů bylo zaznamenáno i několik případů, kdy zaměstnané osoby byly mladší 15 let. V roce 1910 se celkem jednalo o 9 osob, z toho 8 dívek a 1 chlapec. Jedna z dívek byla třináctiletá a pracovala jako prodavačka. Zbýlých osm osob bylo čtrnáctiletých. Jedna dívka byla švadlenou a pět dívek bylo služebnými. Chlapec a dívka pak pracovali v továrně na výrobu dlaždic. V roce 1921 pak byly jako osoby ekonomicky aktivní mladší 15 let zachyceny dvě dívky pracující jako dělnice. Intenzitu ekonomické aktivity v jednotlivých věkových skupinách dle pohlaví lze pozorovat na obrázcích (obr. 9 a 10). Ekonomická aktivita osob mladších 15 let byla v obou letech na základě vzorku obyvatel města spíše výjimečná, a proto je grafické znázornění podílu ekonomicky aktivních započato dokončeným věkem 15 let.

V roce 1910 dosahovala ekonomická aktivita osob mezi věky 15 a 24 let téměř 52 % u žen a 60 % u mužů. Ženy v této věkové skupině nejčastěji pracovaly jako služebné, muži pak jako pomocníci, dělníci či příručí. V roce 1921 pak v nejmladší analyzované věkové skupině pracovalo téměř 63 % mužů ze všech mužů ve vzorku mezi věky 15 a 24 let. U žen pak došlo ke snížení ekonomické aktivity v tomto věkovém rozmezí, neboť ze všech žen ve vzorku mezi věky 15 a 24 let pracovalo v roce 1921 40 % z nich. Zatímco u mužů došlo k výraznému

zvýšení podílu ekonomicky aktivních ve věku 25–34 let oproti předchozí věkové skupině, u žen naopak došlo ke snížení tohoto podílu v obou pozorovaných letech.

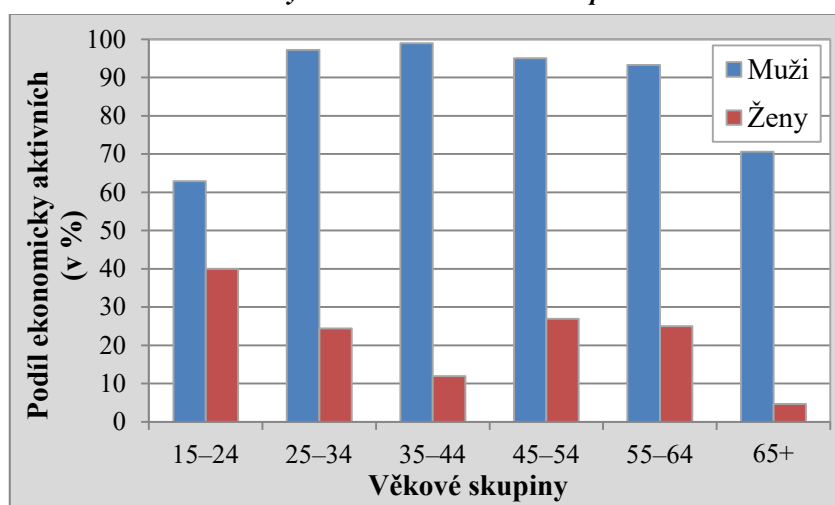
U mužské části populace byl podíl ekonomicky aktivních v jednotlivých věkových skupinách mezi věky 25 a 54 let velmi vysoký – udržoval se nad hranicí 95 % v roce 1910 i roku 1921. V obou pozorovaných letech bylo nejvyšší ekonomické aktivity mužů dosaženo ve věkové skupině 35–44 let. V roce 1910 činil podíl pracujících mužů v této věkové skupině přes 98 %, v roce 1921 pak dokonce 99 %. Vzhledem k mateřství a péči o děti byla u žen ve věkových skupinách 25–34 a 35–44 let v obou studovaných letech ekonomická aktivita velmi nízká. Např. roku 1921 dosahoval podíl pracujících žen z věkové skupiny 35–44 let pouze necelých 12 %. Věková skupina 45–54 let u žen pak vykazují vyšší pracovní intenzitu než předchozí dvě kategorie na základě vzorků z obou sčítání. Ženy v tomto věkovém rozmezí již měly období mateřství za sebou a byly tak více ekonomicky činné.

Obr. 9: Podíl ekonomicky aktivních osob dle věku a pohlaví v roce 1910 v Rakovníku

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Obr. 10: Podíl ekonomicky aktivních osob dle věku a pohlaví v roce 1921 v Rakovníku

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Nejstarší věková skupina zahrnuje osoby ve věku 65 let a starší. Opět je zde viditelný rozdíl v ekonomické aktivitě dle pohlaví. V roce 1910 pracovala ze všech mužů starších 65 let polovina z nich. Ze všech žen nad 65 let pak bylo ekonomicky aktivních téměř 15 %. Jednalo např. o mistry svých oborů (70 let, 71 let, 74 let), sládka (65 let), hajného (68 let), hospodářského správce (80 let), zemědělské pomocnice (66 let, 74 let) či služebnou (75 let). V roce 1921 bylo aktivních přes 70 % mužů ve věku nad 65 let. Ze všech žen starších 65 let pak bylo aktivních přibližně 5 %. Za zmínku stojí např. osmdesátiletý obuvnický mistr, učitel (71 let), učitelka (70 let), pomocník u železnice (76 let) či služebná (74 let).

7.3 Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle oboru povolání

Vzhledem k hojným pracovním příležitostem, které město Rakovník poskytovalo, bylo dalšímu studiu detailněji podrobeno povolání obyvatelstva. Klasifikace povolání, která zde byla využita, je uvedena ve druhé kapitole této práce. Osoby byly dle informace o oboru povolání řazeny do jednoho ze čtyř hlavních sektorů hospodářství. V sektoru druhém a třetím byly osoby dále rozděleny dle jednotlivých pracovních odvětví. Rozdělení obyvatelstva dle oboru povolání v letech 1910 a 1921 v Rakovníku je uvedeno v tabulkách (tab. 23 a 24).

V sektoru zemědělství a lesnictví pracovalo roku 1910 z vybraného vzorku obyvatel 5,2 % ekonomicky aktivních osob, roku 1921 pak tato hodnota činila téměř 8 %. V druhém sektoru, zahrnujícím průmysl a řemeslnou činnost, bylo roku 1910 zaměstnáno 43,4 % z ekonomicky aktivních ve vybraném vzorku. Do roku 1921 došlo k navýšení tohoto podílu na 46,8 %. V sektoru služeb, obchodu, dopravy a nevýrobních činností pracovala v roce 1910 téměř polovina obyvatel (49,3 %). Na základě vzorku z roku 1921 je možné pozorovat snížení podílu osob pracujících ve třetím sektoru na 43,6 %. Roku 1910 nebyla zaznamenána osoba patřící k vojsku. O 11 let později byl zachycen jediný voják. V prvním analyzovaném sčítání nebyl uveden obor hlavního povolání celkem u 14 osob. Tyto osoby byly zahrnuty do složky ekonomicky aktivních, neboť měly vyplněny postavení v povolání (např. dělník/dělnice, nádeník, pomocník, příručí) a tudíž je zřejmé, že zaměstnání měly. V roce 1921 pak těchto osob bylo zachyceno devět.

Ekonomicky aktivní ženy v roce 1910 pracovaly na základě vybraného vzorku nejčastěji ve třetím sektoru (v 68,9 % případů). Více než polovina všech ekonomicky aktivních žen pracovala v odvětví domácích služeb (např. jako služebné, hospodyně, domácí kuchařky). Roku 1921 pak došlo ke změně ve struktuře povolání žen, neboť podíl žen zaměstnaných v domácích službách se snížil na 35,9 %, zatímco došlo k navýšení podílu žen zaměstnaných v zemědělství ze 4,6 % v roce 1910 na 9,0 % v roce 1921. Také došlo k navýšení podílu žen pracujících ve školství a zdravotnictví.

V obou analyzovaných letech pracovali ekonomicky aktivní muži z vybraného vzorku obyvatel nejčastěji v sektoru druhém, tedy v průmyslu a řemeslné výrobě. Roku 1910 činil podíl pracujících mužů ve druhém sektoru 51,3 %, roku 1921 pak 55,0 %. Mezi roky 1910 a 1921 došlo k navýšení podílu pracujících mužů v zemědělství a lesnictví z 5,4 % na 7,6 % a poklesu podílu mužů pracujících v obchodnictví z 15,5 % v roce 1910 na 10,9 % v roce 1921.

Nejvýraznější nárůst zaznamenal především těžební průmysl. Roku 1910 byl ve vzorku obyvatel zaznamenán jediný muž v tomto odvětví, roku 1921 však pracovalo v těžebním průmyslu již 7,1 % ze všech ekonomicky aktivních mužů. Oblast Rakovnicka je součástí tzv. kladensko-slánsko-rakovnické pánve bohaté na černé uhlí a žáruvzdorné jílovce neboli lupky. Z lupky se získává ohnivzdorný šamot, který byl zpracováván v místní šamotové továrně. Roku 1883 byla ve městě zahájena výroba žáruvzdorných cihel a rezných dlaždic. Na konci 19. století pak byla výroba rozšířena o nové druhy kachlů a obkladů (Rako, 2017). Roku 1910 pracovalo v keramickém průmyslu celkem 6,5 % obyvatel z vybraného vzorku, roku 1921 pak 4,3 % obyvatel ve vzorku.

Mezi další pozorované odvětví patřilo sladovnictví, které mělo v kraji chmele svou dlouholetou tradici. Městský pivovar v Rakovníku především po roce 1900 velmi dobře prosperoval a zaměstnával místní sládky a pivovarníky. První světovou válkou však pivovar velmi utrpěl a z důvodu nedostatku surovin produkce piva poklesla (Pivovar Bakalář, 2017). Z vybraného vzorku bylo roku 1910 evidováno 12 mužů pracujících v místním pivovaru, roku 1921 pak pracovníku ve sladovnictví bylo deset. Jednalo se především o sládky, vařiče piva a sladovnické chasníky.

Potravinářský průmysl zahrnoval např. cukrářství, pekařství, uzenářství, výrobu likérů, lihovin a marmelád či mlynářství. Ve druhé polovině 19. století byla v Rakovníku založena továrna na výrobu likérů a lihovin a rovněž rolnický cukrovar. V potravinářském průmyslu pracovalo v roce 1910 téměř 5 % ekonomicky aktivních obyvatel z vybraného vzorku, v roce 1921 pak 4,1 %.

V roce 1910 se ze všech žen pracujících ve druhém sektoru téměř v polovině případů jednalo o ženy zaměstnané v oděvním průmyslu. Do oděvního průmyslu bylo zahrnuto krejčovství, modistika či např. obuvnictví. Roku 1921 pak pracovníce v oděvním průmyslu představovaly čtvrtinu ze všech žen zaměstnaných ve druhém sektoru.

Stavebnictví zahrnovalo pracovníky z oborů cihlářských, kamenických či zednických. Mezi ostatní řemesla byly řazeny např. hodinářství, košíkářství, kominiectví, kolářství a další řemeslné činnosti, které nenáležely do některého z předchozích odvětví druhého sektoru.

Třetí sektor zahrnuje nejen obchodnictví, ale také např. zdravotnictví. V Rakovníku byla roku 1879 založena okresní nemocnice. Roku 1920 bylo rozhodnuto o postavení nové modernější nemocnice místo původní, která zaměstnávala jen několik málo osob včetně jediného lékaře. Roku 1928 byly do chodu uvedeny všechny pavilony nové nemocnice a pracovalo zde již 39 osob (Masarykova nemocnice v Rakovníku, 2009). Ve vybraném vzorku z roku 1910 bylo zachyceno šest osob pracujících ve zdravotnictví včetně nemocničních ošetřovatelů a okresního lékaře. Ve vzorku obyvatel vybraném na základě sčítání z roku 1921 pak bylo evidováno 14 osob pracujících ve zdravotnictví, mezi nimiž byli: lékař, přednosta nemocnice, dentista, zvěrolékař, porodní asistentky a několik ošetřovatelek.

Za účelem zjištění podílu pracovníků v železniční dopravě, bylo v klasifikaci povolání toto odvětví samostatně vyděleno. Během 2. poloviny 19. století byla vybudována síť železnic, která spojila město s celou okolní oblastí. Tzv. Buštěhradská dráha, která zde fungovala, byla soukromou železniční společností, jež mezi roky 1855–1922 provozovala železnice na severozápadě Čech. Jedním z podnětů vybudování železnice byla také již zmíněná těžba surovin

na Kladensku, Slánsku, Rakovnicku a v Podkrušnohoří, neboť zde vznikala potřeba vytěžené suroviny přepravovat. Rovněž producenti cukru a chmele na Žatecku a Lounsku požadovali rozvinutí železničních sítí do široké oblasti (Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci, 2012). Roku 1910 pracovalo v železniční dopravě přes 9 % ze všech ekonomicky aktivních mužů ve vybraném vzorku obyvatel, roku 1921 pak tato hodnota činila 8,7 %. Uváděná povolání byla např. průvodčí (též konduktér), topič, strojvůdce, brzdíč, traťmistr, výhybkář či staniční mistr.

Dále byla ve třetím sektoru vyčleněna obecní a okresní služba (např. strážník, hospodářský správce, cestář), státní služba (např. berní asistent, finanční dozorce, soudce či advokát), kancelářská činnost (např. písař, kancelářský sluha) a umělecká činnost (např. herec, hudebník či dirigent).

Tab. 23: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle oboru hlavního povolání v roce 1910 v Rakovníku

Obor hlavního povolání ekonomicky aktivních osob	Celkem		Muži		Ženy	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
1 zemědělství a lesnictví	35	5,2	26	5,4	9	4,6
2 průmysl a řemesla	295	43,4	248	51,3	47	24,0
2a sladovnictví	12	1,8	12	2,5	–	0,0
2b potravinářství	33	4,9	31	6,4	2	1,0
2c keramický průmysl	44	6,5	29	6,0	15	7,7
2d oděvní průmysl	71	10,5	48	9,9	23	11,7
2e truhlářství, tesařství, klempířství	21	3,1	21	4,3	–	0,0
2f kamnářství	13	1,9	12	2,5	1	0,5
2g stavebnictví	19	2,8	17	3,5	2	1,0
2h těžební průmysl	1	0,1	1	0,2	–	0,0
2i strojírenský průmysl	3	0,4	2	0,4	1	0,5
2j zámečnictví	8	1,2	8	1,7	–	0,0
2k ostatní řemesla	70	10,3	67	13,9	3	1,5
3 služby, obchod, doprava a nevýrobní živnosti	335	49,3	200	41,4	135	68,9
3a obchodnictví	97	14,3	75	15,5	22	11,2
3b školství	18	2,7	12	2,5	6	3,1
3c pohostinství, lázeňství, kavárnictví	9	1,3	6	1,2	3	1,5
3d zdravotnictví	6	0,9	3	0,6	3	1,5
3e povoznictví	6	0,9	6	1,2	–	–
3f domácí služby	99	14,6	–	–	99	50,5
3g obecní a okresní služby	9	1,3	9	1,9	–	–
3h státní služba	28	4,1	27	5,6	1	0,5
3i kancelářská činnost	12	1,8	11	2,3	1	0,5
3j umělecká činnost	6	0,9	6	1,2	–	–
3k železniční doprava	45	6,6	45	9,3	–	–
4 vojsko	–	–	–	–	–	–
neuveden obor hlavního povolání	14	2,1	9	1,9	5	2,6
celkem	679	100,0	483	100,0	196	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Tab. 24: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle oboru hlavního povolání v roce 1921 v Rakovníku

Obor hlavního povolání ekonomicky aktivních osob	Celkem		Muži		Ženy	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
1 zemědělství a lesnictví	48	7,9	34	7,6	14	9,0
2 průmysl a řemesla	283	46,8	247	55,0	36	23,1
2a sladovnictví	10	1,7	10	2,2	–	–
2b potravinářství	25	4,1	22	4,9	3	1,9
2c keramický průmysl	26	4,3	15	3,3	11	7,1
2d oděvní průmysl	47	7,8	38	8,5	9	5,8
2e truhlářství, tesařství, klempířství	19	3,1	19	4,2	–	–
2f kamnářství	8	1,3	7	1,6	1	0,6
2g stavebnictví	25	4,1	24	5,3	1	0,6
2h těžební průmysl	32	5,3	32	7,1	–	–
2i strojírenský průmysl	8	1,3	7	1,6	1	0,6
2j zámečnictví	16	2,6	16	3,6	–	–
2k ostatní řemesla	67	11,1	57	12,7	10	6,4
3 služby, obchod, doprava a nevýrobní živnosti	264	43,6	163	36,3	101	64,7
3a obchodnictví	62	10,2	49	10,9	13	8,3
3b školství	23	3,8	13	2,9	10	6,4
3c pohostinství, lázeňství, kavárnictví	10	1,7	5	1,1	5	3,2
3d zdravotnictví	14	2,3	4	0,9	10	6,4
3e povoznictví	7	1,2	6	1,3	1	0,6
3f domácí služby	56	9,3	–	–	56	35,9
3g obecní a okresní služby	12	2,0	11	2,4	1	0,6
3h státní služba	27	4,5	27	6,0	–	–
3i kancelářská činnost	11	1,8	7	1,6	4	2,6
3j umělecká činnost	2	0,3	2	0,4	–	–
3k železniční doprava	40	6,6	39	8,7	1	0,6
4 vojsko	1	0,2	1	0,2	–	–
neuveden obor hlavního povolání	9	1,5	4	0,9	5	3,2
celkem	605	100,0	449	100,0	156	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Tabulky (tab. 25 a 26) znázorňují podíly ekonomicky aktivních osob dle hlavního sektoru povolání a dle věku odděleně pro muže a ženy. V tabulce (tab. 25) lze pozorovat, že z vybraného vzorku pro rok 1910 pracovali muži ve věkových skupinách 15–24 let, 25–34 let a 45–54 let především ve druhém hospodářském sektoru (průmysl a řemesla). Téměř polovina ze všech mužů ve věku 35–44 let pracovala roku 1910 ve třetím sektoru. V nejstarší věkové skupině (55+) si lze povšimnout vyššího podílu pracujících v prvním hospodářském sektoru (13,6 %), zatímco v mladších věkových skupinách (15–24 let, 25–34 let) pracoval v odvětví lesnictví a zemědělství jen velmi malý podíl osob.

Z předchozích tabulek (tab. 23 a 24) lze pozorovat nárůst zaměstnaných mužů v prvním sektoru hospodářství mezi analyzovanými roky. Roku 1910 pracovalo v zemědělství a lesnictví

5,4 % ze všech mužů, roku 1921 pak již 7,6 %. V roce 1921 se zvýšil podíl pracujících v prvním sektoru u všech věkových skupin. U nejstarší věkové kategorie byl podíl mužů zaměstnaných v primárním sektoru opět nejvyšší a činil 12,1 %.

Při pohledu na tabulku (tab. 26) vytvořenou za ekonomicky aktivní ženy ve vybraných vzorcích v letech 1910 a 1921 lze téměř ve všech věkových skupinách pozorovat vysoký podíl zaměstnaných ve třetím sektoru. Výjimkou je věková kategorie 13–14 let v roce 1921, kdy nebyla zaznamenána žádná žena pracující v terciéru. Nutno připomenout, že do tohoto sektoru je řazeno odvětví domácích služeb. V obou studovaných letech podíl zaměstnaných žen ve třetím sektoru s věkem klesal, zatímco s věkem rostl podíl zaměstnaných v prvním sektoru. Roku 1910 nebyla do věku 34 let zaznamenána jediná žena pracující v zemědělství a lesnictví. Ve věkové kategorii 35–44 let pracovalo roku 1910 11,5 % žen v priméru, ve věku 45–54 let 12 % žen a v nejstarší věkové skupině již 20 % žen. Roku 1921 došlo k zvýšení podílu zaměstnaných žen v priméru ve věkových skupinách 15–24, 25–34, 45–54. Tentokrát byly ženy v primárním sektoru zaznamenány i v mladším věku.

Lze shrnout, že mezi roky došlo k celkovému nárůstu podílu zaměstnaných v zemědělství a lesnictví z 5,2 % v roce 1910 na 7,9 % v roce 1921. Výraznější nárůst podílu zaměstnaných v priméru byl zaznamenán u žen (ze 4,6 % na 9 %) nežli u mužů (z 5,4 % na 7,6 %). Nejvyšší podíly zaměstnaných v primárním sektoru byly v obou letech evidovány u nejstarších věkových skupin (55+) jak u mužů, tak u žen.

Tab. 25: Ekonomicky aktivní muži dle hlavního sektoru povolání a věku v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %)

Věk	I	II	III	IV	neuveden obor hlavního povolání	celkem
1910						
13–14	–	100,0	–	–	–	100,0
15–24	1,5	64,1	32,1	–	2,3	100,0
25–34	3,6	49,5	43,2	–	3,6	100,0
35–44	8,5	41,5	49,1	–	0,9	100,0
45–54	4,0	52,0	42,7	–	1,3	100,0
55+	13,6	42,4	44,1	–	–	100,0
1921						
13–14	–	–	–	–	–	–
15–24	6,0	76,0	17,0	1,0		100,0
25–34	6,5	48,6	43,0	–	1,9	100,0
35–44	6,1	47,5	45,5	–	1,0	100,0
45–54	9,1	53,2	36,4	–	1,3	100,0
55+	12,1	47,0	40,9	–	–	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Hlavní sektory povolání: I – zemědělství a lesnictví, II – průmysl a řemesla, III – služby, obchod, doprava a nevýrobní živnosti, IV – vojsko.

Tab. 26: Ekonomicky aktivní ženy dle hlavního sektoru povolání a věku v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %)

Věk	I	II	III	IV	neuveden obor hlavního povolání	celkem
1910						
13–14	–	25,0	75,0	–	–	100,0
15–24	–	25,0	73,9	–	1,1	100,0
25–34	–	26,5	73,5	–	–	100,0
35–44	11,5	19,2	61,5	–	7,7	100,0
45–54	12,0	16,0	68,0	–	4,0	100,0
55+	20,0	33,3	40,0	–	6,7	100,0
1921						
13–14	–	50,0	–	–	50,0	100,0
15–24	4,3	21,4	70,0	–	4,3	100,0
25–34	9,7	19,4	67,7	–	3,2	100,0
35–44	7,1	21,4	71,4	–	–	100,0
45–54	16,7	25,0	58,3	–	–	100,0
55+	20,0	33,3	46,7	–	–	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Hlavní sektory povolání: I – zemědělství a lesnictví, II – průmysl a řemesla, III – služby, obchod, doprava a nevýrobní živnosti, IV – vojsko.

7.4 Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle sociální struktury

Sociální strukturu ekonomicky aktivního obyvatelstva lze vyjádřit pomocí údaje o postavení v povolání zaznamenávaném ve sčítacím archu. Jak již bylo v úvodu této kapitoly zmíněno, informace o oboru hlavního povolání a postavení v něm byly často považovány za tytéž či byly zaměňovány. Pokud byl obor hlavního povolání ve sčítacím operátu uveden, byl obvykle jednoznačný (např. řemeslná činnost, obchodnictví, atd.). Informace o postavení v povolání však ne vždy jednoznačné určení umožňovala. Pokud bylo uvedeným oborem hlavního povolání např. obuvnictví či krejčovství a postavení v povolání obuvník či švadlena, nebylo možné osobu správně zařadit, neboť tento údaj neposkytoval informaci o tom, v jakém pracovním postavení osoba byla. U některých ekonomicky aktivních osob pak postavení v povolání nebylo uvedeno vůbec (do složky ekonomicky aktivních byly zařazeny dle údaje o oboru hlavního povolání). Klasifikace osob dle postavení povolání je uvedena ve druhé kapitole této práce.

Postavení ekonomicky aktivních osob v povolání lze na základě vybraných vzorků v letech 1910 a 1921 pozorovat v tabulkách (tab. 27 a 28). První uvažovanou kategorií jsou vlastníci živnosti, tedy majitelé či spolumajitelé obchodů, pozemků či továren. Druhou vyčleněnou kategorií v klasifikaci dle postavení v povolání jsou úředníci pracující nejčastěji ve státní službě. Dále v klasifikaci následují složky: mistři, tovaryši, dělníci/nádeníci a také pomocníci/příručí/zřízenci. Jednoznačné zařazení také umožňoval údaj o služebnictvu

(služebná/slůha) a vojsku. Roku 1910 bylo zaznamenáno několik případů, kdy postavení v povolání nebylo uvedeno vůbec. Dále byla vymezena také složka ostatních zaměstnanců. Tato složka zahrnuje např. učitele, školníky, strojvedoucí, lékaře – tedy osoby, které měly svého zaměstnavatele, ale nenáležely do některé z předchozích kategorií. Další kategorii pak představovaly ostatní osoby samostatné, které měly ve sčítacím archu poznamenáno např. samostatný dlaždič, samostatný obuvník a bylo tak předpokládáno, že nemají zaměstnavatele, ale provozují samostatnou činnost. Jak již bylo výše uvedeno, u některých osob bylo z důvodu nesprávného uvedení údaje o postavení v povolání nemožné přiřazení do vymezených kategorií. Při zpracovávání dat nebylo možné ani určit, zda tyto osoby byly zaměstnané či provozovaly samostatnou činnost, a tak byly řazeny do složky s nepřesným uvedením postavení v povolání.

Roku 1910 byla nejhojněji zastoupena složka dělníků a nádeníků, která představovala 17,5 % z ekonomicky aktivních osob ve vybraném vzorku. V Rakovníku bylo roku 1910 16,1 % pomocníků/příručích a zřízců. Téměř polovina ekonomicky aktivních rakovnických žen pracovala jako služebné a 16,3 % pak jako dělnice/nádenice. Mistři představovali v obou analyzovaných letech stejný podíl z ekonomicky aktivních osob ve vybraných vzorcích, který činil 7,1 %. Mezi roky 1910 a 1921 došlo k navýšení podílu dělnické/nádenické složky na téměř 21 % a naopak ke snížení celkového podílu služebnictva, zvláště pak u žen. Ostatní zaměstnané osoby pak roku 1921 představovaly téměř 22 % z ekonomicky aktivních. Vlastníci živnosti tvořili roku 1910 13,8 % a roku 1921 8,9 % ze vzorků.

Tab. 27: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle postavení v povolání v roce 1910 v Rakovníku

Postavení v povolání	Celkem		Muži		Ženy	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
1 vlastníci živnosti	94	13,8	70	14,5	24	12,2
2 úředníci	39	5,7	37	7,7	2	1,0
3 mistři	48	7,1	48	9,9	–	–
4 tovaryši	3	0,4	3	0,6	–	–
5 dělníci/nádeníci	119	17,5	87	18,0	32	16,3
6 pomocníci/příručí/zřízců	109	16,1	94	19,5	15	7,7
7 ostatní zaměstnanci	106	15,6	96	19,9	10	5,1
8 ostatní samostatní	17	2,5	17	3,5	–	–
9 služebnictvo	101	14,9	5	1,0	96	49,0
10 vojsko	–	–	–	–	–	–
neuvedeno	11	1,6	6	1,2	5	2,6
uvedeno nepřesně	32	4,7	20	4,1	12	6,1
celkem	679	100,0	483	100,0	196	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Tab. 28: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo dle postavení v povolání v roce 1921 v Rakovníku

Postavení v povolání	Celkem		Muži		Ženy	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
1 vlastníci živnosti	54	8,9	45	10,0	9	5,8
2 úředníci	31	5,1	27	6,0	4	2,6
3 mistři	43	7,1	43	9,6	–	–
4 tovaryši	15	2,5	15	3,3	–	–
5 dělníci/nádeníci	125	20,7	93	20,7	32	20,5
6 pomocníci/příručí/zřízenci	61	10,1	51	11,4	10	6,4
7 ostatní zaměstnanci	131	21,7	107	23,8	24	15,4
8 ostatní samostatní	39	6,4	33	7,3	6	3,8
9 služebnictvo	68	11,2	6	1,3	62	39,7
10 vojsko	1	0,2	1	0,2	–	–
neuvedeno	–	–	–	–	–	–
uvedeno nepřesně	37	6,1	28	6,2	9	5,8
celkem	605	100,0	449	100,0	156	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Kapitola 8

Obyvatelstvo dle místa narození

Osmá kapitola předkládané práce se věnuje místu narození rakovnických obyvatel. Informace o místě narození osob byla uváděna ve sčítacích operátech v obou analyzovaných letech – 1910 a 1921.

Při sčítání v letech 1910 a 1921 byla zjišťována nejen obec, ale i politický okres a země, ve které se sčítaná osoba narodila. Vzhledem ke změnám územního vymezení okresů v minulosti, bylo nutné informace o rodišti osob přetransformovat na současné územní členění. Ze sčítacích archů tak byla využita informace o obci narození. Obec narození každé osoby byla následně přiřazena do okresu dle nynějšího členění a teprve název tohoto okresu byl poté zapsán do databáze. Na počátku 20. století existoval okres Rakovník a okres Slaný, avšak např. neexistoval okres Kladno. Informace o místě narození osob byla ve sčítacích arších vyplňována velmi poctivě a vyskytl se pouze jediný případ, kdy údaj zůstal nevyplněn.

Obyvatelstvo Rakovníka bylo rozděleno na základě místa narození na ty, kteří se narodili na území Čech, Moravy a Slezska a na osoby s místem narození v zahraničí. Počty a podíly obyvatel Rakovníka v letech 1910 a 1921 dle takto rozlišeného místa narození lze pozorovat v tabulkách (tab. 29 a 30). Roku 1910 bylo z vybraného vzorku narozeno v okresech Čech, Moravy a Slezska 99,0 % obyvatel Rakovníka. Pouze jedno procento obyvatel pocházelo z ciziny. Situace byla obdobná i roku 1921, neboť místo narození v zahraničí uvedlo rovněž jedno procento z vybraného vzorku obyvatel.

Tab. 29: Obyvatelstvo Rakovníku v roce 1910 dle místa narození

Místo narození	Celkem		Muži		Ženy	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
Čechy, Morava, Slezsko	1 769	99,0	906	99,1	863	98,9
zahraničí	18	1,0	8	0,9	10	1,1
celkem	1 787	100,0	914	100,0	873	100,0

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Tab. 30: Obyvatelstvo Rakovníku v roce 1921 dle místa narození

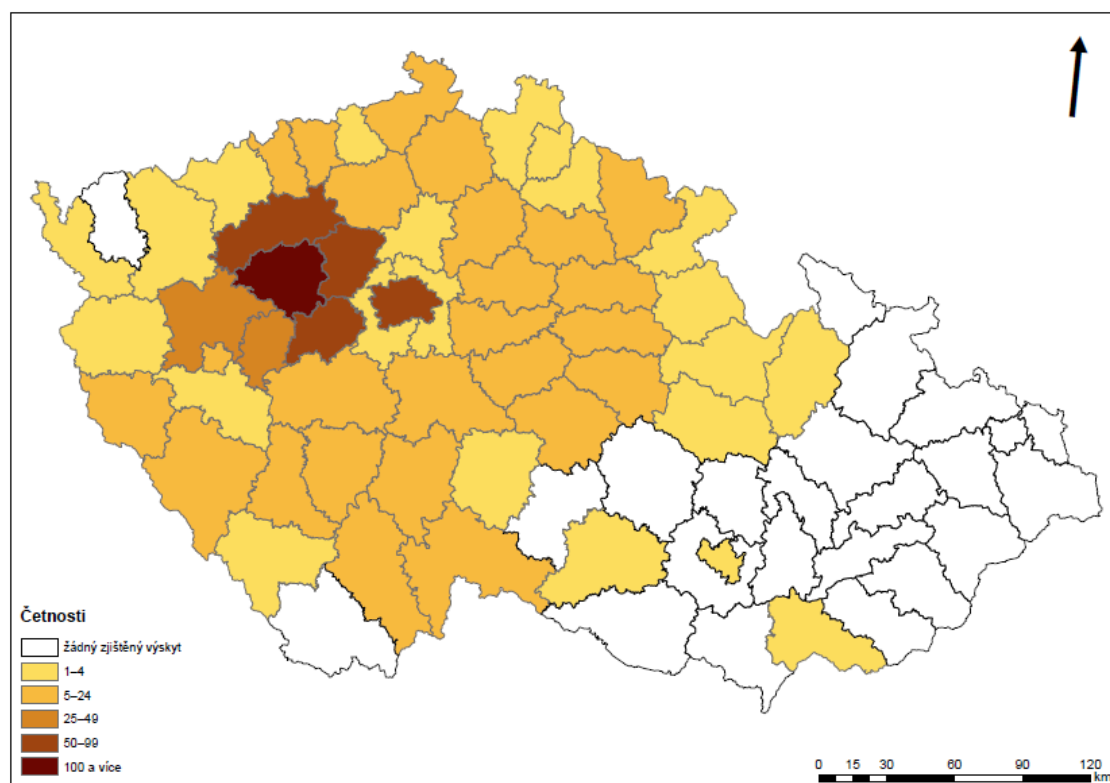
Místo narození	Celkem		Muži		Ženy	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
Čechy, Morava, Slezsko	1 506	98,9	711	98,9	795	99,0
zahraničí	15	1,0	8	1,1	7	0,9
neuvedeno	1	0,1	–	–	1	0,1
celkem	1 522	100,0	719	100,0	803	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

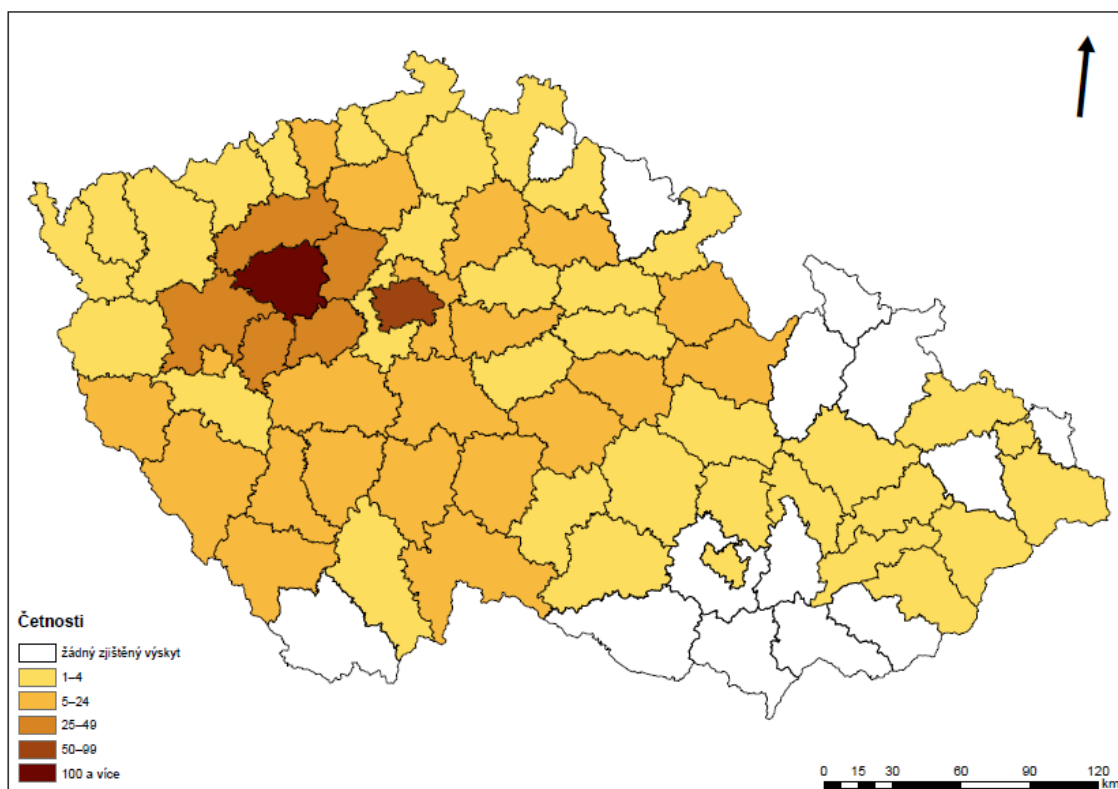
Na základě informace o okrese narození osob žijících v Rakovníku v letech 1910 a 1921 byly pro přehlednost vytvořeny následující obrázky (obr. 11 a 12). Obrázky byly tvořeny v prostředí ArcMap a zobrazují okresy narození rakovnických osob dle početního zastoupení. Totožné obrázky byly rovněž vytvořeny odděleně pro ženy a muže v obou analyzovaných letech a nacházejí se v příloze této práce.

Je patrné, že v roce 1910 bylo nejvíce osob z vybraného vzorku narozeno v okrese Rakovník. Dále pak obyvatelé Rakovníku pocházeli z okresu Kladno, z Hl. m. Prahy, z okresů Beroun a Louny či z okresů na severu Plzeňského kraje. Naopak lze pozorovat, že jen velmi málo osob žijících roku 1910 v Rakovníku bylo narozeno na území Moravy a Slezska.

Roku 1921 byla opět většina obyvatel ve vzorku narozena v okrese Rakovník. Druhým nejčastějším místem narození rakovnických osob bylo Hl. m. Praha. Rakovničtí obyvatelé v roce 1921 dále pocházeli z okresů Kladno, Beroun, Plzeň-sever, Louny či Rokycany. V tomto roce bylo v Rakovníku mírně vyšší zastoupení osob pocházejících z okresů Moravy a Slezska nežli v předchozím studovaném sčítání.

Obr. 11: Obyvatelé Rakovníku v roce 1910 dle okresu narození

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní zpracování v programu ArcMap, výběrový vzorek

Obr. 12: Obyvatelé Rakovníku v roce 1921 dle okresu narození

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní zpracování v programu ArcMap, výběrový vzorek

Na základě získaných údajů ze sčítacích listů z let 1910 a 1921 lze rovněž studovat rakovnické obyvatelstvo z hlediska místa narození a věku. Následující tabulky (tab. 31 a 32) udávají podíly osob narozených ve třech vymezených oblastech – okres Rakovník, ostatní okresy Čech, Moravy, Slezska a zahraničí – pro jednotlivé věkové skupiny. Obdobné tabulky byly rovněž vytvořeny odděleně pro muže a ženy v obou zkoumaných letech a nacházejí se v příloze práce.

V roce 1910 bylo ve vybraném vzorku obyvatel narozeno v okrese Rakovník téměř 65 % osob, v ostatních okresech Čech, Moravy a Slezska pak 34,5 % a 1 % osob žijících roku 1910 v Rakovníku bylo narozeno v zahraničí. V nejmladší analyzované věkové skupině 0–4 let byl uveden okres Rakovník jako místo narození 92,2 % případů a pouze v 7,3 % byl místem narození jiný okres Čech, Moravy a Slezska. Jedná se tak o věkovou skupinu vykazující nejnižší mobilitu na úrovni okresů a lze tak usoudit, že rodiny s takto malými dětmi se stěhovaly méně. Naopak ve věkové skupině 60–64 let bylo narozeno na území rakovnického okresu jen 45,9 % osob žijících v roce 1910 v Rakovníku. Narození mimo okres Rakovník převládají také ve věkových skupinách 35–39 a 40–44 let.

Roku 1921 převládaly ve všech věkových skupinách osoby narozené na území okresu Rakovník. Nejnižší mobilitu v rámci okresů opět vykazovala skupina osob ve věku 0–4 let. Vyšší mobilitu na úrovni okresů vykazovaly osoby v produktivním věku.

Tab. 31: Obyvatelstvo Rakovníku v roce 1910 dle věku a místa narození (v %)

Věková skupina	Místo narození			Celkem
	okres Rakovník	ostatní okresy Čech, Moravy a Slezska	zahraničí	
0–4	92,2	7,3	0,5	100,0
5–9	71,4	27,5	1,1	100,0
10–14	69,2	30,4	0,5	100,0
15–19	60,8	37,1	2,2	100,0
20–24	62,8	35,3	1,9	100,0
25–29	60,8	37,7	1,5	100,0
30–34	59,1	40,2	0,8	100,0
35–39	46,3	53,7	–	100,0
40–44	49,1	50,9	–	100,0
45–49	58,7	38,7	2,7	100,0
50–54	63,0	37,0	–	100,0
55–59	64,9	33,3	1,8	100,0
60–64	45,9	54,1	–	100,0
65+	62,3	37,7	–	100,0
celkem	64,5	34,5	1,0	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Tab. 32: Obyvatelstvo Rakovníku v roce 1921 dle věku a místa narození (v %)

Věková skupina	Místo narození				Celkem
	okres Rakovník	ostatní okresy Čech, Moravy a Slezska	zahraničí	neuvedeno	
0–4	91,0	7,7	1,3	–	100,0
5–9	82,5	13,9	3,6	–	100,0
10–14	81,7	17,7	0,6	–	100,0
15–19	69,9	28,6	1,5	–	100,0
20–24	63,8	36,2	–	–	100,0
25–29	56,0	43,3	0,7	–	100,0
30–34	63,5	35,4	1,0	–	100,0
35–39	54,5	44,6	0,9	–	100,0
40–44	52,4	46,7	1,0	–	100,0
45–49	59,1	39,8	1,1	–	100,0
50–54	59,7	39,0	–	1,3	100,0
55–59	58,0	42,0	–	–	100,0
60–64	53,2	46,8	–	–	100,0
65+	54,5	45,5	–	–	100,0
celkem	66,0	32,9	1,0	0,1	100,0

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

V analyzovaném vzorku obyvatel Rakovníka z roku 1910 pocházelo z ciziny 18 osob (tab. 33). Z tohoto počtu bylo celkem 8 osob narozeno na území dnešního Rakouska. Šest osob uvedlo jako místo narození Vídeň, jedna osoba uvedla město Waidhofen an der Thaya (Dolní Rakousy) a další pak oblast zvanou Rohrbach nacházející se v Horních Rakousích. Čtyři osoby pocházející z Německa byly narozeny v Bavorsku, Braniborsku, Sasku a Vestfálsku. Z Haliče pocházely dvě osoby pobývající roku 1910 v Rakovníku. Jedna osoba z této dvojice pak konkrétně pocházela z Krakova. Dále bylo zaznamenáno po jednom případě narození v Uhrách, v italském Terstu, v chorvatském Varaždínu a ve Vratislavi ležící v Pruském Slezsku.

Roku 1921 bylo ve vybraném vzorku obyvatel Rakovníka 15 osob s místem narození mimo území Čech, Moravy a Slezska (tab. 33). Čtyři osoby uvedly místo narození v dnešním Rakousku. Jedna osoba pocházela z Vídně, jedna z Tyrolska a zbylé dvě osoby byly narozeny v Horních Rakousích. Všechny čtyři osoby narozené v Německu pocházely z oblasti Saska. Tři obyvatelé Rakovníka byli narozeni v Haliči. Jedna z těchto tří osob uvedla konkrétně město Lvov. V rumunském Sedmihradsku byli narozeni dva obyvatelé Rakovníka. Jedna osoba pak byla narozena v Nových Zámkách na Slovensku a jedna v Rusku.

Zajímavostí je, že osoba narozená v Haliči zachycená ve vzorku z roku 1910, byla rovněž zachycena i roku 1921. Jedná se o muže narozeného v listopadu roku 1904. Při prvním sčítání byl šestiletým žákem, při sčítání roku 1921 byl šestnáctiletým učněm. Tento muž bydlel ve stejném domě roku 1910 i 1921.

Rovněž byly ve vzorku zaznamenány dvě ženy s domovským právem v americkém New Yorku. Jednalo se o dvě soukromnice (matku a dceru) ve věku 71 let a 32 let. Ženy byly židovského vyznání a obě byly narozené v Čechách.

Tab. 33: Obyvatelé Rakovníku narození mimo území Čech, Moravy a Slezska

Místo narození	1910		1921	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
Rakousko	8	44,4	4	26,7
Německo	4	22,2	4	26,7
Halič	2	11,1	3	20,0
Rumunsko	–	–	2	13,3
Slovensko	–	–	1	6,7
Rusko	–	–	1	6,7
Uhry	1	5,6	–	–
Itálie	1	5,6	–	–
Chorvatsko	1	5,6	–	–
Pruské Slezsko	1	5,6	–	–
celkem	18	100,0	15	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Lze shrnout, že osoby žijící v Rakovníku v roce 1910 se v téměř 65 % případů narodily v okrese Rakovník. Roku 1921 bylo v rakovnickém okrese narozeno 66,0 % osob z vybraného vzorku obyvatel Rakovníku. Nejvíce narozených v jiném okrese Čech, Moravy a Slezska bylo v obou letech ve věkové skupině 60–64 let. Obyvatelé města, kteří se narodili v zahraničí (mimo území okresů Čech, Moravy a Slezska) bylo v roce 1910 i 1921 pouze 1 %. Do Rakovníku se v obou analyzovaných letech nejvíce osob přistěhovalo především z přilehlých okresů (Kladno, Louny, Beroun, Plzeň-sever a Rokycany) a také z Prahy. Migrační atraktivitu města lze přisuzovat bohatým pracovním příležitostem, které Rakovník na počátku 20. století naskýtal.

Při studiu místa narození obyvatelstva dle pohlaví bylo zjištěno, že v roce 1910 bylo mimo okres Rakovník narozeno 34,2 % žen a 36,7 % mužů. Roku 1921 pak nebylo narozeno v okrese Rakovník 32,9 % žen a 35,0 % mužů. Lze tak odvodit, že rozdíly v mobilitě obyvatelstva dle pohlaví nebyly výrazné. Roku 1910 byly nejvyšší podíly žen narozených mimo okres Rakovník ve věkových skupinách 35–39, 40–44 a 60–64 let, v roce 1921 pak ve věkových kategoriích 40–44, 60–64, 65+. Roku 1910 byly u mužů nejvyšší podíly narozených mimo území okresu Rakovník ve věku 35–39 a 40–44 let a roku 1921 v kategoriích 45–49 a 55–59 let. U žen se dá předpokládat nejen mobilita z důvodu pracovních příležitostí ve městě, ale také kvůli sňatku.

Kapitola 9

Rodiny a domácnosti

Kapitola se zabývá skladbou rodin a domácností. V první podkapitole je pozornost věnována domovnímu a bytovému fondu, tzn. počtu domů ve vybrané lokalitě Rakovníku (centrum a předměstí), počtu bytů v nich a následně počtu osob žijících v těchto bytech. Druhá podkapitola rozebírá strukturu domácností za využití Laslettovy typologie. V podkapitolách tři až sedm jsou rozlišeny domácnosti dle služebnictva, podnájemníků, dle počtu dětí do 15 let, dle učňů a domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě. Poslední podkapitola pak analyzuje postavení osob v domácnostech dle poměru k osobě stojící v čele.

9.1 Domovní a bytový fond

Počet domů v Rakovníku se mezi analyzovanými roky zvýšil. Roku 1910 bylo v celém Rakovníku evidováno 848 domů, zatímco roku 1921 již 1016 domů (FSÚ, 1978, s. 201). Jak již bylo ve druhé kapitole předkládané práce uváděno, výběrový vzorek se skládal ze 75 domů s popisnými čísly 1–75 v centru města a z 60 domů s popisnými čísly 1–600 z předměstí. Z řady popisných čísel 1–600 na předměstí Rakovníku byl tedy vybírán každý 10. dům. Jednalo se o dům číslo 1 a následně o ty, jejichž popisné číslo končilo číslem nula. V roce 1921 tak byly studovány tytéž domy jako roku 1910. Vzhledem k tomu, že nebyly dochovány všechny sčítací operáty za tyto domy, bylo roku 1910 analyzováno celkem 127 domů a roku 1921 pak 130 domů.

Roku 1910 bylo ve 127 domech zaznamenáno 368 bytů. V roce 1921 pak bylo ve 130 domech evidováno 378 bytů. V průměru tedy připadaly téměř 3 byty na jeden dům v obou sledovaných letech. Následující tabulka (tab. 34) předkládá počty a podíly domů dle počtu bytů. V obou analyzovaných letech bylo zaznamenáno nejvíce domů s jedním bytem. Roku 1910 bylo těchto domů téměř 30 % z vybraného vzorku, roku 1921 pak 31,5 %. Domy se dvěma byty představovaly v roce 1910 26 % ze všech domů a roku 1921 téměř 24 %. Domů se sedmi a více byty bylo v Rakovníku jak roku 1910, tak roku 1921 velmi málo (8 respektive 10). Vzhledem k tomu, že jsou ve vybraném vzorku zahrnuty domy se shodnými popisnými čísly za oba analyzované roky, nedá se předpokládat výrazných změn v jejich struktuře dle počtu bytů. Lze však usuzovat, že v Rakovníku převládaly spíše domy s nižším počtem bytů.

Počet a podíl bytů dle počtu osob jsou rovněž znázorněny v tabulce (tab. 35). Roku 1910 měly největší zastoupení byty se čtyřmi osobami. Následovaly byty s pěti osobami a se třemi

osobami. Průměrný počet obyvatel na jeden byt činil 4,9 osoby. Byty se sedmi a více osobami byly ve většině případů ty, jež byly kromě rodin obývány i podnájemníky, služebnictvem, učni či se jednalo o soužití více generací jedné rodiny. Roku 1921 převládaly byty, ve kterých žily tři osoby. Druhý a třetí nejvyšší podíl představovaly byty se čtyřmi a pěti osobami. Od roku 1910 do roku 1921 došlo ke snížení průměrného počtu osob v jednom bytě na 4,0 osoby. Snížování průměrné velikosti domácnosti lze přisoudit 1. světové válce a jejím důsledkům, kdy odvod mužů způsobil snížení porodnosti během války z důvodu jejich nepřítomnosti. Avšak je také nutné si uvědomit, že se země již nacházela v závěrečné fázi demografické revoluce. Během této revoluce, jak již bylo ve třetí kapitole práce uvedeno, docházelo k přechodu od extenzivních k intenzivním formám reprodukce a tedy ke snižování průměrného počtu dětí v rodinách. Nutno poznamenat, že snižování počtu domácností se služebnictvem také vedlo ke snižování průměrné velikosti domácností.

Tab. 34: Domy dle počtu bytů v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Počet bytů v 1 domě	1910		1921	
	počet domů	podíl (v %)	počet domů	podíl (v %)
1	38	29,9	41	31,5
2	33	26,0	31	23,8
3	17	13,4	19	14,6
4	14	11,0	19	14,6
5	11	8,7	6	4,6
6	6	4,7	4	3,1
7	4	3,1	2	1,5
8	1	0,8	2	1,5
9	1	0,8	4	3,1
10+	2	1,6	2	1,5
celkem	127	100,0	130	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Tab. 35: Byty dle počtu osob v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Počet osob v 1 bytě	1910		1921	
	počet bytů	podíl (v %)	počet bytů	podíl (v %)
1	14	3,8	26	6,9
2	36	9,8	54	14,3
3	54	14,7	93	24,6
4	82	22,3	74	19,6
5	65	17,7	59	15,6
6	41	11,1	32	8,5
7	31	8,4	18	4,8
8	22	6,0	14	3,7
9	10	2,7	5	1,3
10+	13	3,5	3	0,8
celkem	368	100,0	378	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

9.2 Struktura rodin a domácností

K analýze struktur rodin a domácností byla využita Laslettova typologie, kdy byly všechny studované domácnosti v obou analyzovaných vzorcích v letech 1910 a 1921 postupně řazeny do jednotlivých skupin dle svého charakteru. Jedná se o domácnosti jednotlivců, vícečlenné nerodinné domácnosti, jednoduché rodinné domácnosti, rozšířené rodinné domácnosti, složené rodinné domácnosti a domácnosti s nejasnými strukturami, ale s příbuzenskými vztahy. V historicko-demografických studiích je toto třídění hojně využíváno a z důvodu možnosti porovnání struktur rodin a domácností v Rakovníku s ostatními lokalitami, je použito i v předkládané práci.

Struktura rodin a domácností byla určována na základě informace o poměru k osobě stojící v čele, která byla uváděna ve sčítacích listech. Osoby žijící v jedné bytové jednotce nemusely být vždy příbuzné, neboť s rodinou mohlo žít např. služebnictvo, podnájemníci, učňové či zaměstnanci majitele bytu. Pro další analýzu tak bylo nutné určit, jakým způsobem budou bytové domácnosti¹⁸ zpracovávány.

Způsob studia skladby domácností spočíval v uvažování služebných, učňů a zaměstnanců žijících v jedné bytové jednotce společně s majitelem bytu a popř. s jeho rodinou, za součást domácnosti. Podnájemníci a nocleháři pak byli považováni za samostatné jednočlenné domácnosti. Takto zpracované složení domácností dle Laslettovy typologie za vybrané vzorky z let 1910 a 1921 lze pozorovat v následující tabulce (tab. 36).

Tabulka (tab. 36) zobrazuje počty a podíly jednotlivých typů domácností. Dle tohoto způsobu pojetí typologie P. Lasletta bylo ve vybraných vzorcích zaznamenáno celkem 425 domácností v roce 1910 a 437 domácností roku 1921. Nejvíce rozšířeným typem domácnosti byly jednoduché rodinné, které v roce 1910 představovaly 67,3 % ze všech domácností, roku 1921 pak přes 59 % ze všech domácností. Tyto domácnosti zahrnují manželský pár bez dětí, manželský pár s dítětem/děťmi, otce s dítětem/děťmi a matku s dítětem/děťmi. Největší podíl domácností představují manželské páry s dítětem/děťmi, které roku 1910 tvořily polovinu a roku 1921 pak téměř 38 % ze všech domácností. Lze si tak povšimnout poklesu o více než 12 procentních bodů v zastoupení manželských párů s dítětem/děťmi mezi studovanými roky a zároveň nárůstu podílu některých ostatních typů jednoduchých rodinných domácností (např. matky s dítětem/děťmi či otce s dítětem/děťmi).

Rodič, který žil sám s dětmi, byl na základě vzorku z roku 1910 v 91 % případů ovdovělý. Roku 1921 se jednalo o vdovy a vdovce v 81 %. Roku 1910 se v 89 % jednalo o matku s dítětem/děťmi a v 11 % o otce s dítětem/děťmi. V roce 1921 byla samotným rodičem matka v 79 % a otec ve 21 % případů. Zvýšení zastoupení domácností tvořených pouze matkou s dítětem/děťmi na 9,4 % procent v roce 1921 z původních 7,3 % v roce 1910 lze odůvodnit ztrátou mužů v první světové válce.

¹⁸ Bytovou domácnost představují osoby bydlící v jednom bytě (Bartoňová, 2003, s. 268).

Tab. 36: Složení domácností dle Laslettovy typologie s uvažováním služebnictva, učňů a zaměstnanců majitele bytu za součást domácnosti v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Typ domácnosti	1910		1921	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
domácnosti jednotlivců	72	16,9	95	21,7
ovdovělí	13	3,1	25	5,7
ovdovělí s přidanou osobou*	3	0,7	2	0,5
svobodní	49	11,5	55	12,6
svobodní s přidanou osobou*	2	0,5	1	0,2
rozvedení	2	0,5	2	0,5
rozvedení s přidanou osobou*	—	—	2	0,5
ženatí/vdané	3	0,7	7	1,6
ženatí/vdané s přidanou osobou*	—	—	1	0,2
vícečlenné nerodinné domácnosti	8	1,9	21	4,8
spolubydlící sourozenci	3	0,7	7	1,6
spolubydlící sourozenci s přidanou osobou*	1	0,2	—	—
jinak příbuzní spolubydlící	2	0,5	5	1,1
jinak příbuzní spolubydlící s přidanou osobou*	—	—	1	0,2
nepříbuzní spolubydlící	2	0,5	8	1,8
jednoduché rodinné domácnosti	286	67,3	259	59,3
manželský pár bez dětí	32	7,5	28	6,4
manželský pár bez dětí s přidanou osobou*	6	1,4	14	3,2
manželský pár s dítětem/děťmi	165	38,8	144	33,0
manželský pár s dítětem/děťmi s přidanou osobou*	48	11,3	21	4,8
otec s dítětem/děťmi	1	0,2	6	1,4
otec s dítětem/děťmi s přidanou osobou*	3	0,7	5	1,1
matka s dítětem/děťmi	22	5,2	38	8,7
matka s dítětem/děťmi s přidanou osobou*	9	2,1	3	0,7
rozšířené rodinné domácnosti	47	11,1	57	13,0
rozšířené rodinné domácnosti ascendentní	14	3,3	15	3,4
rozšířené rodinné domácnosti ascendentní s přidanou osobou*	7	1,6	6	1,4
rozšířené rodinné domácnosti descendentní	11	2,6	21	4,8
rozšířené rodinné domácnosti descendentní s přidanou osobou*	3	0,7	1	0,2
rozšířené rodinné domácnosti kolaterální	8	1,9	9	2,1
rozšířené rodinné domácnosti kolaterální s přidanou osobou*	2	0,5	1	0,2
kombinace rozšířených domácností	1	0,2	2	0,5
kombinace rozšířených domácností s přidanou osobou*	1	0,2	2	0,5
složené rodinné domácnosti	12	2,8	5	1,1
sekundární rodinné jádro je ascendentní	1	0,2	—	—
sekundární rodinné jádro je ascendentní s přidanou osobou*	2	0,5	—	—
sekundární rodinné jádro je descendentní	7	1,6	3	0,7
sekundární rodinné jádro je kolaterální	—	—	1	0,2
sekundární rodinné jádro je kolaterální s přidanou osobou*	1	0,2	—	—
sourozenecké rodinné domácnosti	—	—	—	—
sourozenecké rodinné domácnosti s přidanou osobou*	—	—	1	0,2
ostatní složené rodinné domácnosti	1	0,2	—	—
domácnosti s nejasnou strukturou, ale s příbuzenskými vztahy	—	—	—	—
celkem	425	100,0	437	100,0

*nebo s více přidanými osobami

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Služebnictvo, učňové a zaměstnanci jsou považováni za součást domácnosti majitele bytu. Podnájemníci a nocleháři jsou považováni za samostatné jednočlenné domácnosti.

Mezi analyzovanými lety si lze povšimnout nárůstu podílu vícečlenných nerodinných domácností, mezi které patří spolubydlící sourozenci, jinak příbuzní spolubydlící a nepříbuzní spolubydlící.

Dalším zkoumaným druhem domácnosti byly rozšířené rodinné domácnosti. V tomto případě je rodinné jádro rozšířeno o další osobu s příbuzenským vztahem. Může se jednat např. o rodiče či sourozence osoby z manželského páru. Do této skupiny byly řazeny také manželské páry s neteří, synovcem nebo vnoučaty. Podíl těchto domácností se mezi sčítáními zvýšil o 1,9 procentního bodu. V roce 1910 se v rámci této skupiny nejčastěji jednalo o rodiny rozšířené nahoru, roku 1921 se pak nejčastěji jednalo o rodiny rozšířené descendentně.

Složené rodinné domácnosti reprezentují pouze malý podíl na všech domácnostech. Jedná se o domácnosti, kde žijí alespoň dva manželské páry, které mohou být uspořádány lineárně (z jiné generace) či laterálně (ze stejné generace). Roku 1910 tvořily složené rodinné domácnosti 2,8 % a v roce 1921 pak 1,1 % ze všech domácností.

Detailněji lze zkoumat též věk a pohlaví hlav domácností. Složení domácností dle věku osoby stojící v čele je pro roky 1910 a 1921 znázorněno v tabulkách (tab. 37, 38). V čele domácnosti stály v obou zkoumaných letech nejčastěji osoby ve věku 35–44 let, které byly hlavou především v jednoduchých rodinných domácnostech.

Tab. 37: Domácnosti dle věku hlavy domácnosti v roce 1910 v Rakovníku (v %)

Typ domácnosti	Věková skupina						celkem
	15–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65+	
domácnosti jednotlivců	7,3	2,6	1,9	1,2	1,9	2,1	16,9
vícečlenné nerodinné domácnosti	–	0,7	0,7	0,2	0,2	–	1,9
jednoduché rodinné domácnosti	0,5	16,2	21,9	13,9	9,2	5,6	67,3
rozšířené rodinné domácnosti	–	1,6	2,8	3,5	1,6	1,4	11,1
složené rodinné domácnosti	–	0,5	0,7	0,9	0,5	0,2	2,8
domácnosti s nejasnou strukturou, ale s příbuzenskými vztahy	–	–	–	–	–	–	–
celkem	7,8	21,6	28,0	19,8	13,4	9,4	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Jedná se o rozlišení domácností dle Laslettovy typologie (tab. 36).

Tab. 38: Domácnosti dle věku hlavy domácnosti v roce 1921 v Rakovníku (v %)

Typ domácnosti	Věková skupina						celkem
	15–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65+	
domácnosti jednotlivců	6,4	5,0	3,2	2,5	2,5	2,1	21,7
vícečlenné nerodinné domácnosti	0,2	1,4	0,9	1,4	0,7	0,2	4,8
jednoduché rodinné domácnosti	1,1	11,4	17,8	15,1	9,4	4,3	59,3
rozšířené rodinné domácnosti	0,2	1,8	3,2	4,8	1,1	1,8	13,0
složené rodinné domácnosti	–	0,5	–	–	0,5	0,2	1,1
domácnosti s nejasnou strukturou, ale s příbuzenskými vztahy	–	–	–	–	–	–	–
celkem	8,0	20,1	25,2	23,8	14,2	8,7	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Jedná se o rozlišení domácností dle Laslettovy typologie (tab. 36).

V roce 1910 stáli muži v čele více než 87 % ze 425 domácností. Roku 1921 pak stáli muži v čele téměř 74 % z celkového počtu 437 domácností. Tabulka (tab. 39) uvádí skladbu domácností dle pohlaví osob stojících v čele. Lze si povšimnout, že muži v obou letech stáli nejčastěji v čele jednoduchých rodinných domácností a poté v čele domácností jednotlivců. Ze všech žen, které byly v čele domácnosti roku 1910, bylo 56,4 % hlavou jednoduché rodinné domácnosti, roku 1921 se jednalo o 35,7 %. Ve všech případech, kdy žena stála v čele jednoduché rodinné domácnosti, se jedná o domácnosti matek s dětmi, tj. neúplných rodin. U ženského pohlaví výrazně narostl podíl domácností jednotlivců mezi analyzovanými roky. V tomto případě se jedná o nárůst podílu samostatně žijících ovdovělých žen.

Tab. 39: Domácnosti dle pohlaví osoby stojící v čele v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %)

Typ domácnosti	1910		1921	
	muži	ženy	muži	ženy
domácnosti jednotlivců	16,4	21,8	15,8	38,3
vícečlenné nerodinné domácnosti	1,1	7,3	3,1	9,6
jednoduché rodinné domácnosti	68,7	56,4	67,7	35,7
rozšířené rodinné domácnosti	10,8	12,7	12,4	14,8
složené rodinné domácnosti	3,0	1,8	0,9	1,7
domácnosti s nejasnou strukturou, ale s příbuzenskými vztahy	–	–	–	–
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Jedná se o rozlišení domácností dle Laslettovy typologie (tab. 36).

9.3 Struktura domácností dle služebnictva

Podkapitola se věnuje skladbě domácností dle služebnictva. Nejprve je pozornost věnována domácnostem dle počtu služebných, neboť některé rodiny měly více než jednu služebnou. Dále je zkoumáno, u kterých typů domácnosti služebnictvo sloužilo a taktéž se následující text zaměří na náboženské vyznání služebnictva a domácností, u kterých sloužilo.

V Rakovníku v roce 1910 mělo služebnou 15,5 % bytových domácností ve vybraném vzorku. Tyto domácnosti měly v téměř 79 % jednu služebnou, v 17,5 % dvě služebné a pouze v 3,5 % případů se jednalo o domácnosti se třemi a více služebnými. Podíl bytových domácností se služebnictvem se snížil na 12,2 % v roce 1921. V 89,1 % se jednalo o domácnosti s jedinou služebnou. Dvě služebné mělo 10,9 % bytových domácností a nebyl evidován jediný případ, kdy by v domácnosti sloužily 3 či více služebných. Tabulka (tab. 40) zobrazuje počty a podíly bytových domácností dle počtu služebnictva v letech 1910 a 1921 v Rakovníku.

Tab. 40: Bytové domácnosti dle počtu služebnictva v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Počet služebných	1910		1921	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
0	311	84,5	332	87,8
1	45	12,2	41	10,8
2	10	2,7	5	1,3
3+	2	0,5	–	–
celkem	368	100,0	378	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Služebnictvo nejčastěji sloužilo v jednoduchých rodinných domácnostech – roku 1910 v 69,4 % a roku 1921 v 68,6 % případů. V rámci skupiny jednoduchých rodinných domácností pak roku 1910 v 76 % služebnictvo zaměstnával manželský pár s dětmi. Roku 1921 pak služebnictvo zaměstnával manželský pár s dětmi pouze v 42,9 %, zatímco výrazně vzrostl podíl služebnictva u manželských párů bez dětí (z 8 % v roce 1910 na 31,4 % roku 1921).

Roku 1910 bylo přes 22 % služebných zaměstnáno u rozšířené rodinné domácnosti a přes 5 % v domácnosti jednotlivce. V roce 1921 poklesl podíl služebných u rozšířených rodinných domácností na 17,6 %, zatímco došlo k nárůstu podílu služebných v domácnostech jednotlivců. Počty a podíly služebných dle typu domácnosti, u které sloužily v letech 1910 a 1921 v Rakovníku jsou k nahlédnutí v tabulce (tab. 41).

Tab. 41: Služebnictvo dle typu domácnosti, u které sloužilo v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Typ domácnosti	1910		1921	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
domácnosti jednotlivců	4	5,6	6	11,8
vícečlenné nerodinné domácnosti	–	–	–	–
jednoduché rodinné domácnosti	50	69,4	35	68,6
rozšířené rodinné domácnosti	16	22,2	9	17,6
složené rodinné domácnosti	2	2,8	1	2,0
domácnosti s nejasnou strukturou, ale s příbuzenskými vztahy	–	–	–	–
celkem	72	100,0	51	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Jedná se o rozlišení domácností dle Laslettovy typologie (tab. 36).

Velmi zajímavé je studium náboženského vyznání služebnictva a domácností, ve kterých sloužilo. Roku 1910 bylo téměř 60 % ze všech domácností se služebnictvem židovského vyznání a přes 40 % pak římsko-katolického vyznání. V těchto domácnostech sloužily služebné, jež byly v 95,8 % římsko-katolického vyznání a židovského vyznání ve 4,2 %. Tabulka (tab. 42) také ilustruje, že služebné židovského vyznání sloužily výhradě v židovských domácnostech.

Tab. 42: Náboženské vyznání služebnictva a hlavy domácností, ve kterých sloužilo v roce 1910 v Rakovníku (v %)

Náboženství služebnictva	Náboženství domácnosti		celkem
	římsko-katolické	židovské	
římsko-katolické	40,3	55,6	95,8
židovské	–	4,2	4,2
celkem	40,3	59,7	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Tabulka (tab. 43) znázorňuje náboženské vyznání služebnictva a domácností, u kterých sloužilo v roce 1921. Přes 47 % domácností se služebnictvem bylo židovského vyznání, přes 31 % československého vyznání, 11,8 % římsko-katolického vyznání a téměř 10 % domácností, u kterých služebnictvo sloužilo, bylo bez vyznání. Více než 47 % služebných bylo římsko-katolického vyznání a 37,3 % bylo československého vyznání. Žádná služebná pak nebyla židovského vyznání.

Tab. 43: Náboženské vyznání služebnictva a hlavy domácností, ve kterých sloužilo v roce 1921 v Rakovníku (v %)

Náboženství služebnictva	Náboženství domácnosti					celkem
	římsko-katolické	československé	evangelické	židovské	bez vyznání	
římsko-katolické	11,8	7,8	–	27,5	–	47,1
československé	–	21,6	–	13,7	2,0	37,3
evangelické	–	2,0	–	–	–	2,0
židovské	–	–	–	–	–	–
bez vyznání	–	–	–	5,9	7,8	13,7
celkem	11,8	31,4	–	47,1	9,8	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Lze shrnout, že ze všech bytových domácností bylo roku 1910 téměř 85 % bez služebné. Roku 1921 pak bytová domácnost neměla služebnictvo v 87,8 %. Lze tak říci, že služebnictvo měla přibližně pouze každá šestá bytová domácnost v roce 1910 a pouze každá osmá bytová domácnost ve vzorku z roku 1921. V bytových domácnostech, které měly služebnictvo, byla v obou studovaných letech nejčastěji jedna služebná. Případů, kdy v bytových domácnostech bylo dvě a více služebných bylo ve vybraných vzorcích zaznamenáno 12 roku 1910 a pouze 5 v roce 1921. Služebné v obou analyzovaných letech nejčastěji sloužily v jednoduchých rodinných domácnostech, konkrétně pak u manželského páru s dětmi. Služebnictvo v roce 1910 zaměstnávaly v téměř 60 % židovské domácnosti, zatímco služebné byly přibližně v 96 % římsko-katolického vyznání. Roku 1921 byl nejvyšší podíl služebnictva opět evidován u židovských domácností (ve 47,1 %). Druhé nejčastější náboženství domácností se služebnictvem bylo československé (ve 31,4 %). Služebné byly téměř v polovině případů římsko-katolického vyznání. Přibližně ve 37 % pak československého vyznání. Mít služebnictvo bylo privilegiem spíše movitější vrstvy obyvatelstva, která si služebné mohla finančně dovolit. Tuto vrstvu v Rakovníku představovaly především rodiny židovských obchodníků.

9.4 Struktura domácností dle podnájemníků

V podkapitole je pozornost zaměřena na domácnosti dle počtu podnájemníků. Opět bude využita definice jak bytové domácnosti, tak definice domácnosti dle Laslettovy typologie. Roku 1910 mělo podnájemníky 7,9 % bytových domácností, roku 1921 pak 8,7 % ze všech analyzovaných bytových domácností ve vzorku. V obou studovaných letech se v těchto bytových domácnostech nacházel nejčastěji jeden podnájemník. Nejvyšší zaznamenaný počet podnájemníků v jedné bytové domácnosti byl roku 1910. Jednalo se o svobodnou majitelku bytu, jež žila spolu se šesti podnájemníky a jednou služebnou. Ve vybraném vzorku z roku 1921 byli evidováni nanejvýše tři podnájemníci v jedné bytové domácnosti. Počty a podíly bytových domácností dle počtu podnájemníků v letech 1910 a 1921 v Rakovníku jsou uvedeny v tabulce (tab. 44).

Tab. 44: Bytové domácnosti dle počtu podnájemníků v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Počet podnájemníků	1910		1921	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
0	339	92,1	345	91,3
1	20	5,4	20	5,3
2	6	1,6	11	2,9
3	2	0,5	2	0,5
4	–	–	–	–
5+	1	0,3	–	–
celkem	368	100,0	378	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

V tabulce (tab. 45) lze pozorovat, že pohlaví osob žijících v podnájmu bylo značně nevyrovnané. Roku 1910 představovali podnájemníky v 97,7 % muži. V roce 1921 se podíl mužských podnájemníků snížil a činil 77,1 %. V obou analyzovaných letech se ve více jak 84 % jednalo o svobodné osoby. Průměrný věk podnájemníka v roce 1910 činil 28,2 let, v roce 1921 pak 27,3 let.

Tab. 45: Podnájemníci dle pohlaví v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %)

Pohlaví	1910	1921
muži	97,7	77,1
ženy	2,3	22,9
celkem	100,0	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Jak bylo uvedeno, podnájemníci byli v rámci bytových domácností považováni za samostatné jednočlenné domácnosti, následující tabulka (tab. 46) tak uvádí, u kterých typů domácností podnájemníci bydleli. Jak roku 1910, tak roku 1921 bydleli podnájemníci nejčastěji u jednoduchých rodinných domácností. V roce 1910 se pak v rámci této skupiny ve 40 % jednalo o manželský pár s dítětem/děťmi, ve 32 % o manželský pár bez dětí a ve 28 % o matku s dítětem/děťmi. V roce 1921 podnájemníci v rámci skupiny jednoduchých rodinných

domácností opět nejčastěji bydleli u manželského páru s dítětem/děťmi a to v 51,9 %. Dále podnájemníci pobývali u matek s dítětem/děťmi (ve 33,3 %), u manželského páru bez dětí přibližně v 11 % a pouze ve 3,7 % případů pak v domácnosti otce s dítětem/děťmi.

V roce 1910 bydleli podnájemníci v 18,2 % u jednočlenných domácností. Přibližně v 23 % se podnájemníci nacházeli u rozšířených rodinných domácností. V roce 1921 pak 14,6 % podnájemníků bydlelo v domácnosti jednotlivce a ve čtvrtině případů u rozšířené rodinné domácnosti.

Tab. 46: Podnájemníci dle typu domácnosti, u které bydleli v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Typ domácnosti	1910		1921	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
domácnosti jednotlivců	8	18,2	7	14,6
vícečlenné nerodinné domácnosti	–	–	2	4,2
jednoduché rodinné domácnosti	25	56,8	27	56,3
rozšířené rodinné domácnosti	10	22,7	12	25,0
složené rodinné domácnosti	1	2,3	–	–
domácnosti s nejasnou strukturou, ale s příbuzenskými vztahy	–	–	–	–
celkem	44	100,0	48	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Jedná se o rozlišení domácností dle Laslettovy typologie (tab. 36).

9.5 Struktura domácností dle počtu dětí

V této podkapitole je využito definice bytové domácnosti a za děti jsou považovány všechny osoby v dokončeném věku 15 let a mladší. Jak si lze v tabulce (tab. 47) povšimnout, roku 1910 bylo přes 28 % bytových domácností bez dítěte. Roku 1921 již podíl bezdětných bytových domácností činil 42,9 %. Mezi analyzovanými roky došlo ke snížení podílu domácností se dvěma a více dětmi, zatímco narostl podíl bytových domácností s jedním dítětem.

Tab. 47: Bytové domácnosti dle počtu dětí v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Počet dětí	1910		1921	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
0	104	28,3	162	42,9
1	79	21,5	94	24,9
2	84	22,8	61	16,1
3	41	11,1	32	8,5
4	42	11,4	21	5,6
5	11	3,0	6	1,6
6	3	0,8	2	0,5
7+	4	1,1	–	–
celkem	368	100,0	378	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Za děti jsou považovány osoby v dokončeném věku 15 let a mladší.

Tabulka (tab. 48) uvádí detailní strukturu osob ve věku 15 let a mladších dle věku a pohlaví. Lze pozorovat výrazné snížení podílu nejmenších dětí (0–3 let) v Rakovníku z 22,6 % na 14,8 % a rovněž dětí ve věku 4–6 let z 18,4 % na 13,2 % v roce 1921, zatímco podíly věkových skupin mezi 7–15 rokem byly navýšeny. Lze konstatovat, že došlo k významnému snížení podílu dětí ve věku 0–6 let ve skupině všech dětí ve věku 15 let a mladších. Tento fakt zapříčinila především nízká porodnost související s první světovou válkou.

Tab. 48: Počet a podíl dětí v bytových domácnostech dle pohlaví a věku v letech 1910 a 1921 v Rakovníku

Věková skupina	1910						1921					
	chlapci		dívky		celkem		chlapci		dívky		celkem	
	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)	počet	podíl (v %)
0–3	67	19,6	78	26,1	145	22,6	27	12,5	38	17,1	65	14,8
4–6	65	19,0	53	17,7	118	18,4	26	12,0	32	14,4	58	13,2
7–9	58	17,0	53	17,7	111	17,3	49	22,7	43	19,4	92	21,0
10–12	67	19,6	44	14,7	111	17,3	47	21,8	47	21,2	94	21,5
13–15	85	24,9	71	23,7	156	24,3	67	31,0	62	27,9	129	29,5
celkem	342	100,0	299	100,0	641	100,0	216	100,0	222	100,0	438	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Za děti jsou považovány osoby v dokončeném věku 15 let a mladší.

9.6 Domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě

Následující text se věnuje skladbě domácností jednotlivců žijících ve vlastním bytě. Lze pozorovat změnu ve struktuře těchto domácností dle pohlaví. Podíl mužských jednočlenných domácností se snížil ze 42,1 % roku 1910 na 24,3 % v roce 1921. Ve vybraném vzorku za první československé sčítání v Rakovníku tak domácnosti jednotlivců tvořily ze 75,7 % ženy (tab. 49).

Tab. 49: Domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě dle pohlaví v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %)

Pohlaví	1910	1921
muži	42,1	24,3
ženy	57,9	75,7
celkem	100,0	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Jedná se o jednotlivce žijící ve vlastním bytě, v tabulce nejsou zahrnuty jednočlenné domácnosti podnájemníků a noclehářů.

Domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě z hlediska rodinného stavu lze pozorovat v následující tabulce (tab. 50) pro oba studované roky. V roce 1910 bylo téměř 58 % osob žijících v samostatné domácnosti ovdovělých a přes 42 % osob bylo svobodných. Roku 1921 žili samostatně ve vlastních domácnostech i osoby ženaté/vdané a rozvedené, zatímco došlo k poklesu podílu svobodných osob.

Tab. 50: Domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě dle rodinného stavu v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %)

Rodinný stav	1910	1921
svobodný/á	42,1	24,3
ženatý/vdaná	–	5,4
rozvedený/á	–	10,8
ovdovělý/á	57,9	59,5
celkem	100,0	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Jedná se o jednotlivce žijící ve vlastním bytě, v tabulce nejsou zahrnuty jednočlenné domácnosti podnájemníků a noclehářů.

V tabulce (tab. 51) si lze povšimnout, že jednotlivci žijící ve vlastním bytě byli roku 1910 v téměř 58 % ve věku 60 let a starší. V době následujícího sčítání byli ve 40,5 % ve věku 45–59 let, ve věku 60+ pak v 27 %. Roku 1921 se ve věkové skupině 45–59 let ze dvou třetin jedná o ženy a z téměř dvou třetin o osoby ovdovělé.

Tab. 51: Domácnosti jednotlivců žijících ve vlastním bytě dle věku v roce 1910 v Rakovníku (v %)

Věková skupina	1910	1921
15–29	5,3	8,1
30–44	26,3	24,3
45–59	10,5	40,5
60+	57,9	27,0
celkem	100,0	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Jedná se o jednotlivce žijící ve vlastním bytě, v tabulce nejsou zahrnuty jednočlenné domácnosti podnájemníků a noclehářů.

9.7 Struktura domácností dle učňů

Podkapitola se zaměřuje na skladbu domácností dle učňů. V tomto případě nebyl údaj o učňovství čerpán na základě oboru hlavního povolání jako v kapitolách šest a sedm, avšak na základě informace o poměru k osobě stojící v čele domácnosti. Bylo zjištěno, že takto definovaní učňové se nacházeli v 6,5 % domácností v roce 1910 a v 3,7 % ze všech domácností v roce 1921.

Roku 1910 se v rámci zachycených domácností s uční v 75 % nacházel jeden učeň, ve 20,8 % dva učni a ve 4,2 % tři učni. V rámci domácností s uční pobýval roku 1921 jeden učeň v 85,7 % z těchto domácností a v 14,3 % učni dva. V roce 1921 nebyl zaznamenán jediný případ se třemi uční v jedné bytové jednotce. Roku 1910 byli učni v 87,1 % případů muži, v roce 1921 pak v 93,8 %.

Osoby stojící v čele domácnosti, ve kterých uční roku 1910 bydleli, byli z 63 % řemeslníci a z 38 % obchodníci. Roku 1921 pak byli osoby v čele domácností s uční v 79 % řemeslníky a obchodníky ve 21 % případů.

V tabulce (tab. 52) lze pozorovat podíly jednotlivých typů domácností, u kterých uční v letech 1910 a 1921 pobývali. Uční nejčastěji bydleli v jednoduchých rodinných domácnostech v obou analyzovaných letech. Jednalo se převážně o domácnosti manželských párů s dítětem/děťmi. Učňové pobývali v rozšířených rodinných domácnostech v 16,1 % v roce 1910 a v 18,8 % v roce 1921.

Tab. 52: Uční dle typu domácnosti, u které bydleli v letech 1910 a 1921 v Rakovníku (v %)

Typ domácnosti	1910	1921
	podíl (v %)	podíl (v %)
domácnosti jednotlivců	6,5	6,3
vícečlenné nerodinné domácnosti	3,2	–
jednoduché rodinné domácnosti	51,6	68,8
rozšířené rodinné domácnosti	16,1	18,8
složené rodinné domácnosti	12,9	6,3
domácnosti s nejasnou strukturou, ale s příbuzenskými vztahy	–	–
celkem	100,0	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Poznámka: Jedná se o rozlišení domácností dle Laslettovy typologie (tab. 36).

9.8 Postavení osob v domácnosti dle vztahu k osobě stojící v čele

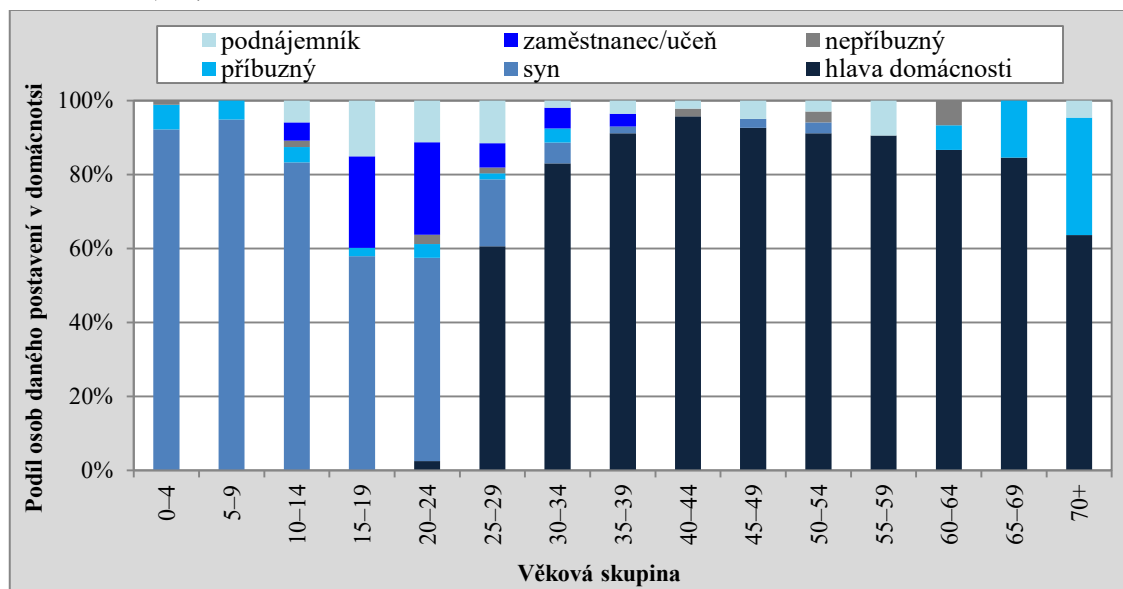
Na základě údajů o poměru k osobě stojící v čele domácnosti lze zkoumat strukturu příbuzenských vztahů. Pro znázornění vazeb v domácnosti byly vytvořeny následující obrázky (obr. 13–16), které zobrazují podíly osob daného postavení v domácnosti dle pohlaví a věku v obou analyzovaných letech. Muži byli dle poměru k osobě stojící v čele domácnosti řazeni do skupin: hlava domácnosti, syn, příbuzný (např. otec, tchán, zeť, synovec, vnuk), nepříbuzný (schovanec, noclehář, host), podnájemník a zaměstnanec/učeň. Ženy byly dle vztahu k osobě stojící v čele domácnosti rozděleny následovně: hlava domácnosti, manželka, dcera, příbuzná (např. matka, tchýně, snacha, neter, vnučka, teta), nepříbuzná (schovanka, noclehářka, host), podnájemnice, služebná a zaměstnankyně/učednice.

Lze si povšimnout, že u mužů ve věkových skupinách do 24 let převažovali v obou letech synové. Synové tvořili 18 % osob ve věkové skupině 25–29 let v roce 1910 a 30 % v roce 1921. Je tak patrné, že muži začali zakládat rodiny nejčastěji po 25. roce svého života. V obou letech ve všech věkových skupinách od 25 let převažovalo u mužů postavení osoby stojící

v čele domácnosti. Ve věkových skupinách od 10 let se také začínají v obou letech objevovat učni a zaměstnanci. Podnájemníky pak tvořily především osoby ve věku 15–29 let. Osoby příbuzné starší 55 let představovali hlavně otcové či tcháni hlavy domácnosti.

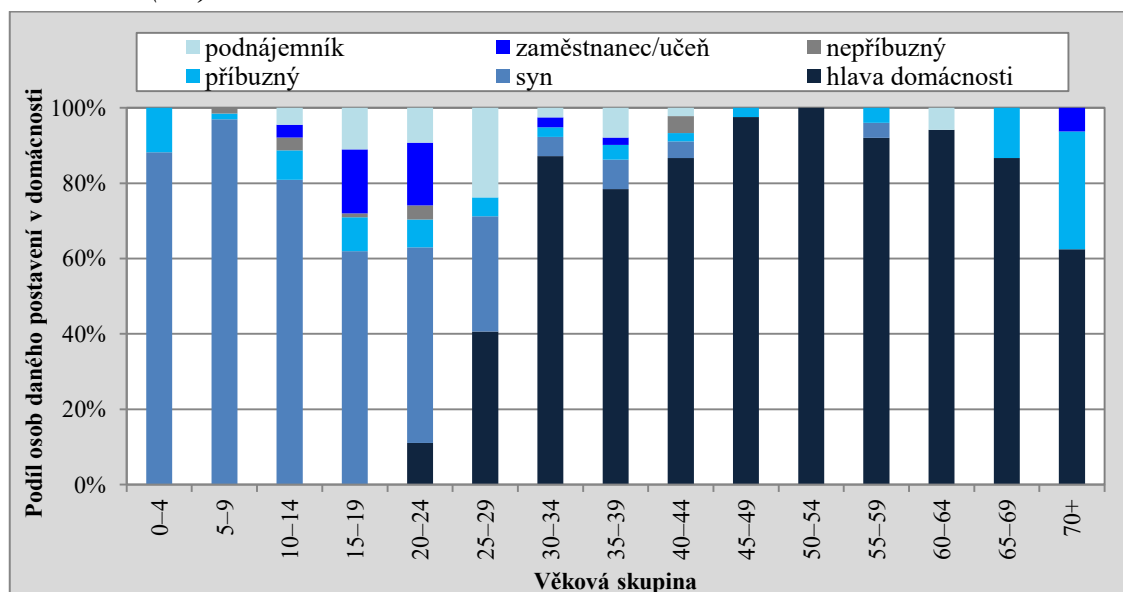
V obou studovaných letech u žen převládaly ve věkových skupinách do 24 let dcery, i když manželkou byla ve věkové skupině 20–24 let již téměř čtvrtina žen v roce 1910 a pětina žen v roce 1921. V mladém věku u žen je také značný podíl služebných. Jedná se většinou o dívky, které ještě nezaložily vlastní rodinu. Nejvyšší podíl služebných byl v obou letech zaznamenán u věkových skupin od 15 do 29 let. V roce 1921 byl oproti předchozímu analyzovanému roku pozorovatelný vyšší podíl služebných ve věku 30–34 let. Při pohledu na podíly žen stojících v čele domácnosti v jednotlivých věkových skupinách lze pozorovat, že se ženy v roce 1921 stávaly hlavami domácnosti již v mladším věku a častěji nežli v roce 1910. Důvodem je ovdovění ženy, která zůstala v domácnosti s dětmi či ve starším věku sama. Např. ve věkové skupině 55–59 let bylo roku 1910 hlavou domácnosti přibližně 17 % žen, roku 1921 již 45 % žen. V obou analyzovaných letech je též zajímavý pohled na věkovou skupinu žen ve věku 70 let a starších, které žily samy a tudíž představovaly hlavy domácnosti anebo s rodinou potomka a byly tak vedeny jako osoby příbuzné.

Obr. 13: Postavení mužů v domácnostech dle vztahu k osobě stojící v čele a dle věku v roce 1910 v Rakovníku (v %)

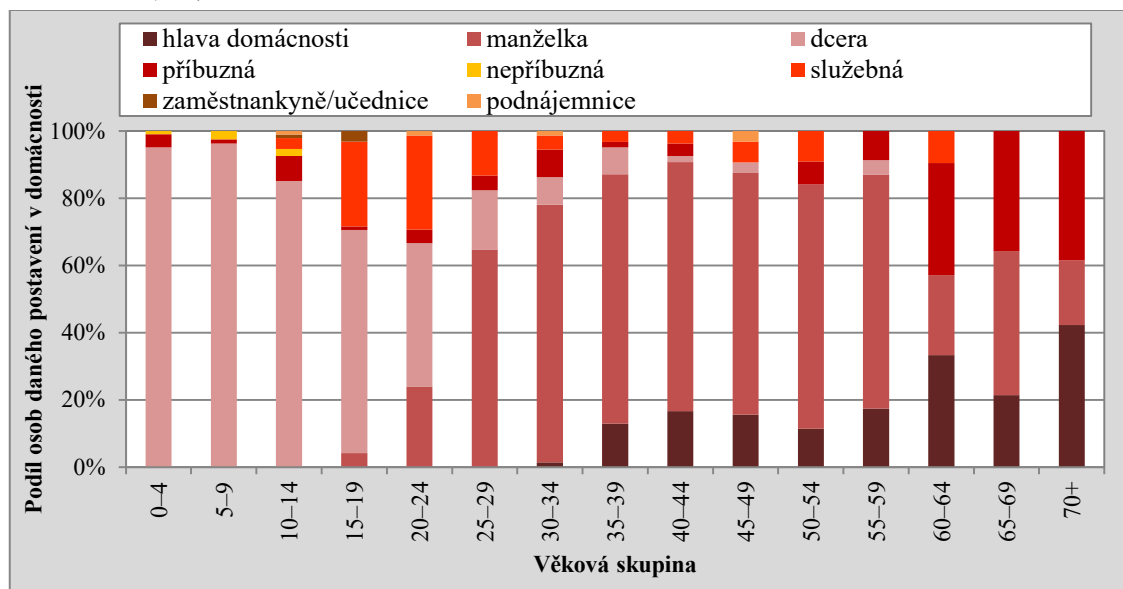
Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Obr. 14: Postavení mužů v domácnostech dle vztahu k osobě stojící v čele a dle věku v roce 1921 v Rakovníku (v %)

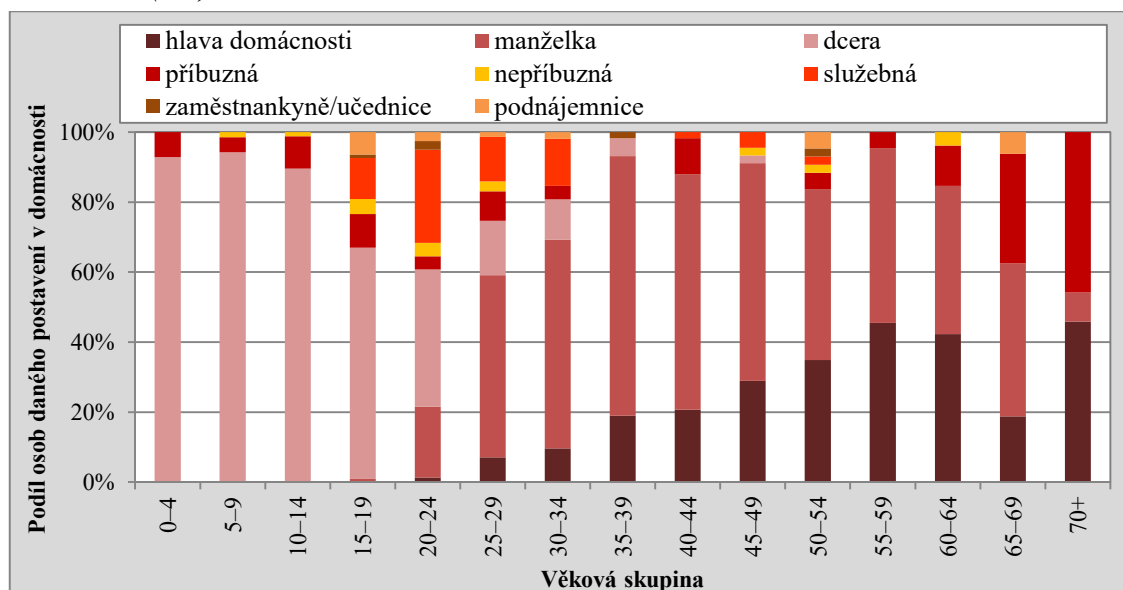
Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Obr. 15: Postavení žen v domácnostech dle vztahu k osobě stojící v čele a dle věku v roce 1910 v Rakovníku (v %)

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Obr. 16: Postavení žen v domácnostech dle vztahu k osobě stojící v čele a dle věku v roce 1921 v Rakovníku (v %)

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní výpočty a zpracování, výběrový vzorek

Lze shrnout, že mezi roky 1910 a 1921 nedošlo k výrazným změnám ve skladbě domácností dle vnitřních příbuzenských vztahů. Nutno však poukázat na zvýšení podílu žen stojících v čele domácností. Počet žen v čele domácnosti se mezi roky téměř zdvojnásobil. Tento fakt lze přičítat především ovdovění žen v průběhu první světové války.

Kapitola 10

Závěr

Cílem předkládané práce byla analýza struktur obyvatelstva, rodin a domácností ve středočeském městě Rakovník na počátku 20. století. Snahou bylo jednak detailněji popsat obyvatelstvo města v období významných společenských (v tom i demografických) změn a také pokusit se zachytit dopady první světové války na obyvatelstvo. Práce byla založena na datech získaných excerpcí ze sčítacích listů z let 1910 a 1921. Pro práci byly vybrány vzorky obyvatelstva. V roce 1910 bylo analyzováno celkem 1787 obyvatel žijících ve 127 domech se 368 byty. Roku 1921 pak bylo studováno 1522 osob, 130 domů a 378 bytů. Excerpovaná data byla přepisována do databáze v prostředí Microsoft Excel. Výsledky byly ilustrovány pomocí tabulek, grafů či map, které byly vytvořeny v programech Microsoft Excel a ArcMap.

Na počátku 20. století představoval Rakovník přirozené centrum okolí a patřil k městům nabízejícím bohaté pracovní možnosti. Výhodná byla především jeho poloha na železniční síti, která jej na konci 19. století spojila jak s městy na severozápadě Čech, tak s Prahou. Důsledky celosvětového válečného konfliktu na počátku 20. století byly patrné i v Rakovníku. Propad úrovně porodnosti způsobil snížení podílu nejmladší složky obyvatelstva ve věku 0–14 let z 32,9 % v roce 1910 na 25,6 % roku 1921. Mezi analyzovanými roky rovněž došlo ke zvýšení indexu stáří z 19,4 na 31,9 osob ve věku nad 60 let na 100 osob ve věku 0–14 let. Ztráty mužů ve válce způsobily výrazné snížení indexu maskulinity v populaci. Roku 1910 v Rakovníku připadalo 104,7 mužů na 100 žen. Roku 1921 již tento počet představoval pouze 89,5 mužů na 100 žen. Zvýšení zaznamenal též ukazatel průměrného věku obyvatelstva. Roku 1910 činila hodnota průměrného věku 26,8 let, zatímco roku 1921 již 29,9 let. Zvýšení tohoto ukazatele lze rovněž odůvodnit sníženou úrovní porodnosti a odvodem bojeschopných mužů do války. V rámci studia obyvatelstva dle rodinného stavu byl roku 1921 zaznamenán zvýšený podíl ovdovělých žen v populaci ve věku 15 let a starších. V roce 1910 bylo vdov 11,4 % z patnáctiletých a starších žen, zatímco roku 1921 bylo ovdovělých již 17,2 % ze všech žen ve věku 15+. Vdovství bylo na rozdíl od roku 1910 evidováno i u mladých žen.

Národnostně byl Rakovník v obou studovaných letech velmi homogenním městem. Roku 1910 uvedlo českou obcovací řeč 99,8 % obyvatel města. V roce 1921 byla evidována česká národnost v 97,5 % případů. S válečným konfliktem jistě souvisí změna postoje obyvatel k náboženství. Patrný byl odklon od katolické církve a vlivem působení sociální demokracie, která měla zejména mezi dělníky značný vliv, také řada osob z církve vystoupila a prohlásila se jako bezkonfesijní. Zatímco roku 1910 bylo 0,4 % obyvatel bez víry, roku 1921 představoval podíl bezkonfesijních osob v Rakovníku více jak 23 % obyvatel. V roce 1910 byla nejhojněji

zastoupena římsko-katolická církev, kterou ve sčítacím listě uvedlo přes 88 % osob. Přes 10 % obyvatel uvedlo víru židovskou (též uváděnou jako izraelskou, izraelitskou). Židovská komunita měla v Rakovníku své dlouholeté kořeny. Sčítání roku 1921 však zachytilo naprosto odlišnou situaci. Římsko-katolické vyznání uvedla přibližně pouze pětina obyvatelstva, zatímco téměř polovina obyvatel Rakovníku se hlásila k v té době nově vzniklé Církvi československé. Odklon obyvatelstva od římsko-katolické církve lze v Rakovníku považovat za velmi dramatický. Izraelské vyznání pak uvedlo 5,8 % populace ve vybraném vzorku.

V rámci analýzy ekonomických struktur obyvatel Rakovníku bylo zjištěno, že podíl ekonomicky aktivních obyvatel představoval roku 1910 38,0 %, roku 1921 pak 39,8 %. Ekonomicky aktivními byli především muži. Roku 1910 tvořili muži 71,1 % z ekonomicky aktivních osob, roku 1921 pak 74,2 %. Za ekonomicky aktivní byly považovány osoby, které měly ve sčítacím archu uveden obor povolání či alespoň postavení v něm. Osoby s vlastním zdrojem obživy tvořily v obou analyzovaných letech 3,6 %. Závislými osobami pak bylo 58,4 % populace roku 1910 a 56,6 % obyvatel v roce 1921.

V obou studovaných letech pracovali muži nejčastěji ve druhém hospodářském sektoru, zatímco ženy v sektoru třetím. V roce 1910 pracovala více jak polovina žen v domácích službách. Do roku 1921 došlo k snížení podílu žen pracujících v tomto odvětví, neboť finanční situace některých domácností se změnila a již nedovolovala zaměstnávat služebnou či hospodyně. Služebné v obou letech zaměstnávaly především židovské domácnosti. Roku 1910 služebné sloužily u židovských domácností v 59,7 %, roku 1921 pak ve 47,1 % případů. Židé v Rakovníku pracovali hlavně jako obchodníci a jejich finanční situace jim umožňovala služebnictvo dále zaměstnávat. Mezi studovanými roky se také zvýšil podíl žen zaměstnaných v prvním sektoru, ze 4,6 % v roce 1910 na 9,0 % v roce 1921.

Na základě informace o místě narození osob ve vybraných vzorcích v obou analyzovaných letech, lze konstatovat, že osoby žijící v Rakovníku v roce 1910 se v téměř 65 % případů narodily v rakovnickém okrese. V roce 1921 bylo v rakovnickém okrese narozeno 66 % osob z vybraného vzorku. Zbýlá část obyvatel Rakovníku pocházela z jiných okresů Čech, Moravy a Slezska a také ze zahraničí. Jak již bylo zmíněno, město naskýtaló mnohé pracovní příležitosti, které přitahovaly především osoby z okresů sousedících s rakovnickým a z Prahy.

Dalším předmětem analýzy byla struktura rodin a domácností. V této části práce bylo využito třídění dle Laslettovy typologie. Služebnictvo, učňové a zaměstnanci majitele bytu byli považováni za součást domácnosti majitele bytu. Naopak podnájemníci a nocleháři za samostatné jednočlenné domácnosti. Bylo zjištěno, že roku 1910 tvořily jednoduché rodinné domácnosti přes 67 % ze všech domácností, roku 1921 pak 59,3 %. Nejčastěji se jednalo o domácnost manželského páru s dítětem/děťmi, které roku 1910 představovaly více než polovinu všech domácností, roku 1921 pak 37,8 %. Mezi analyzovanými roky došlo k nárůstu domácností samotného rodiče s dítětem/děťmi. Samotným rodičem byla častěji žena než muž v obou zkoumaných letech.

Taktéž byl pozorován menší podíl nejmladších dětí (0–6 let) v bytových domácnostech v roce 1921 v porovnání se vzorkem z předchozího sčítání. Opět tak lze doložit nižší úroveň porodnosti v Rakovníku během válečného konfliktu. Zároveň nesmí být opomíjeny nové tendence v demografickém chování obyvatel v prvním a druhém desetiletí 20. století, které

souvisí s procesem tzv. demografické revoluce. S přelomem 19. a 20. století docházelo ke zlepšování životní úrovně obyvatelstva, avšak první světová válka obyvatele českých zemí citelně zasáhla. Vliv válečného konfliktu byl zachycen i v Rakovníku a lze ho přímo dokázat např. nižším podílem dětské složky v populaci vybraného vzorku, zvýšením podílu vdov či snížením podílu mužů. Nepřímo pak lze poukázat na sníženou životní úroveň obyvatelstva, neboť např. výrazně poklesl podíl žen zaměstnaných v oblasti domácích služeb. Je tak možné odvodit, že domácnosti si již nebyly finančně schopné služebné a hospodyně dovolit.

Sčítání lidu, která proběhla v letech 1910 a 1921 představují historický pramen, který poskytl cenné informace o obyvatelstvu Rakovníku a umožnil provedení podrobné analýzy jeho struktur. Mezi studovanými roky došlo ke změnám skladby rakovnického obyvatelstva v mnoha ohledech a pomocí demografických ukazatelů byl taktéž stvrzen dopad první světové války na obyvatelstvo Rakovníku.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- AGROSCIENCE,s.r.o., 2010. *Dějiny Rakovníka* [online]. [cit. 2016-11-12]. Dostupné z: <http://www.dejinyrakovnika.cz/fotogalerie/>
- BARTOŇOVÁ, Dagmar, 2003. Domácnosti podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje*. Roč. 45, č. 4, s. 268–273. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demografie>
- BEDNAŘÍK, Tomáš, 2008. *Rakovnicko*. Praha: Paseka, 104 s. ISBN 978-80-7185-908-6.
- CÍRKEV BRATRSKÁ. *Historie a současnost Církve bratrské* [online]. [cit. 2016-12-10]. Dostupné z: <https://portal.cb.cz/historie-a-soucasnost-cirkve-bratske>
- CULKOVÁ, Michaela, 2011. *Česká republika v historicko-demografických souvislostech*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta.
- ČAPKOVÁ, Kateřina, 2007. Židovská náboženská komunita v českých zemích mezi válkami. *Religio: revue pro religionistiku*. Roč. 15, č. 1, s. 47–68. Brno: Česká společnost pro religionistiku. ISSN 2336-4475. Dostupné z: <http://www.casr.cz/religio.php>
- ČÁŇOVÁ, Eliška, 1992. Složení domácností v Čechách v roce 1651. *Historická demografie*. Č. 16, s. 63–66. Praha: Sociologický ústav ČSAV, 152 s.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2010a. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Historie sčítání. Sčítání lidu v Rakousko-Uhersku (1868–1910)* [online]. [cit. 2016-10-05]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/scitani_lidu_v_rakousko_uhersku_-1868_1910-
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2010b. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Historie sčítání. První Československé sčítání lidu 1921* [online]. [cit. 2016-10-05]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/prvni_ceskoslovenske_scitani_lidu_1921
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2010c. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Historie sčítání. Předchůdci moderních sčítání* [online]. [cit. 2016-10-11]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/predchudci_modernich_scitani
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2010d. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Historie sčítání. Československé sčítání lidu 1930* [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/ceskoslovenske_scitani_lidu_1930

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2010e. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Historie sčítání. Soupis obyvatelstva v letech 1946 a 1947* [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/soupis_obyvatelstva_v letech_1946_a_1947

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2010f. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Historie sčítání. Československé sčítání lidu 1950* [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/ceskoslovenske_scitani_lidu_1950

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2010g. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Historie sčítání. Československé sčítání lidu 1961* [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/ceskoslovenske_scitani_lidu_1961

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2014. *Cizinci v České republice podle dat sčítání lidu* [online]. [cit. 2016-11-30]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20541803/170222-14.pdf/870a2cea-fe98-4b36-b7d0-cacf30b2a395?version=1.0>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2015a. *Demografický obraz zemí Koruny české za první světové války v publikaci ČSÚ* [online]. [cit. 2016-12-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/demograficky_obraz_zemi_koruny_ceske_za_prvni_svetove_valky_v_publicaci_csu

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2015b. *Metodika SLBD 2011* [online]. [cit. 2017-01-31]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/metodika-sldb-2011>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2016. *Demografická ročenka měst – 2006 až 2015* [online]. [cit. 2016-10-29]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-mest-2006-az-2015>

ČORNEJ, Petr, 1999. *Historie českých zemí*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 127 s. ISBN 80-7200-346-1.

ČORNEJ, Petr, Jiřina LOCKEROVÁ a Pavel MAJOR, 1995. *Panovníci českých zemí*. Havlíčkův Brod: Fragment, 63 s. ISBN 80-901070-5-2.

DIMITROVÁ, Michaela, 2007. Demografické souvislosti stárnutí. *Naše společnost* [online]. [cit. 2016-11-09]. Č. 1, s. 24–30. ISSN 2336-1646. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a3964/f11/Dimitrov%C3%A1,%20Michaela.%20Demografick%C3%A9%20souvislosti%20st%C3%A1rnut%C3%AD.pdf

DIVIŠOVÁ, Tereza, 2006. *Struktura rodin a domácností v Berouně v letech 1910 a 1921*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie.

DOKOUPIL, Lumír a Ludmila NESLÁDKOVÁ, 1992. Populační vývoj tzv. starých a nových železářských středisek na Ostravsku na přelomu 19. a 20. století. *Historická demografie*. Č. 16, s. 97–115. Praha: Sociologický ústav ČSAV, 152 s.

FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD, 1978. *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970*. Praha: Federální statistický úřad, 678 s.

- FIALOVÁ, Ludmila, 1993. Demografická situace a vývoj do 1. světové války. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje*. Roč. 35, č. 1, s. 3–5. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demografie>
- FIALOVÁ, Ludmila, 1998. Století demografické statistiky. In: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2.vyd. Praha: Mladá fronta, s. 133–192. ISBN 80-204-0720-0.
- FIALOVÁ, Ludmila, 2002. Domácí služebnictvo v českých zemích na přelomu 19. a 20. století ve světle statistik. *Historická demografie*. Č. 26, s. 147–166. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 222 s. ISBN 80-7330-019-2.
- FIALOVÁ, Ludmila, 2007. Obyvatelstvo České republiky v dlouhodobé perspektivě (2. díl). *Geografické rozhledy*. Roč. 17, č. 2, s. 22–23. ISSN 1210-3004. Dostupné z: <http://geography.cz/geograficke-rozhledy/>
- GYMNÁZIUM ZIKMUNDA WINTRA RAKOVNÍK, 2017. *Historie naší školy* [online]. [cit. 2016-02-03]. Dostupné z: <http://gzw.cz/zikmund-winter>
- HAYWOOD, JOHN, 2001. *Atlas světových dějin*. Bratislava: Slovart s.r.o. 240 s. ISBN 80-7209-249-9.
- HELEŠICOVÁ, Věra a Pavla HORSKÁ, 1983. K otázce struktury městské domácnosti na počátku 20. století. *Historická demografie*. Č. 8, s. 113–131. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 184 s.
- HLADINOVÁ, Hana, 2006. *Struktura rodin a domácností na Smíchově v letech 1910 a 1921*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie.
- HOFMAN, Václav, 2003. *Struktura domácností v Jindřichově Hradci a v Hůrkách v roce 1910*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie.
- HORSKÁ, Pavla, 1992. Rodinná skupina v Československu očima historické demografie. *Historická demografie*. Č. 16, s. 57–61. Praha: Sociologický ústav ČSAV, 152 s.
- HORSKÁ, Pavla, 1998. Nový demografický režim. In: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2.vyd. Praha: Mladá fronta, s. 193–226. ISBN 80-204-0720-0.
- HORSKÁ, Pavla, Milan KUČERA, Eduard MAUR a Milan STLOUKAL, 1990. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 480 s. ISBN 80-7038-011-X.
- HORSKÝ, Jan a Markéta SELIGOVÁ, 1996. *Rodina našich předků*. Praha: NLN, s.r.o., 143 s. ISBN 80-7106-195-6.
- CHESNAIS, Jean-Claude, 1992. *The demographic transition: stages, patterns and economic implications*. Oxford: Claredon Press, 633 s. ISBN 0-19-828659-7.

- CHLUDILOVÁ, Iva, 2003. První a druhá demografická revoluce. *Sociologický webzin* [online]. [cit. 2016-11-10]. Roč. 1, č. 3. ISSN 1214-1720. Dostupné z: http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/104_SOCIOweb_3_2003.pdf
- JEMELKA, Martin, 2004. Populace Šalomounské hornické kolonie v Moravské Ostravě (1890–1930). *Historická demografie*. Č. 28, s. 157–201. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 232 s. ISBN 80-7330-057-5.
- KALIBOVÁ, Květa, 2002. *Úvod do demografie*. 2.vyd. Praha: Karolinum, 52 s. ISBN 80-246-0222-9.
- KAŇÁK, Bohdan, 2007. Stručná historie. *Církev československá husitská* [online]. [cit. 2016-12-07]. Dostupné z: <http://www.ccsch.cz/view.php?id=18>
- KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ, 2008. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada Publishing, a.s., 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila, 1965. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha: Československá akademie věd, 402 s.
- KIRK, Dudley, 1996. Demographic Transition Theory. *Populations Studies*. Roč. 50, s.361–387. Dostupné z: http://shrinking.ums-riate.fr/Ressources/Chap_01/KIR_96.pdf
- KOPAČKOVÁ, Erika, 2008. *Struktura obyvatelstva Čáslavi na přelomu 19. a 20. století*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie.
- KOSCHIN, Felix, 2005. *Demografie poprvé*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 122 s. ISBN 80-245-0859-1.
- KUČA, Karel, 2004. *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. VI. díl: Pro – Sto*. 1.vyd. Praha: Libri, 880 s. ISBN 80-7277-040-3.
- KUČERA, Milan, 1994. *Populace České republiky 1918–1991*. Acta Demographica XII. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 198 s. ISBN 80-901674-7-0.
- MASARYKOVA NEMOCNICE V RAKOVNÍKU, 2009. *Stručná historie rakovnické nemocnice* [online]. [cit. 2017-02-14]. Dostupné z: <http://new.nemorako.cz/historie-nemocnice/>
- MASARYKOVA OBCHODNÍ AKADEMIE RAKOVNÍK, 2017. *Historie školy v datech* [online]. [cit. 2017-02-04]. Dostupné z: <http://moarako.cz/skola/historie-skoly>
- MAŠKOVÁ, Radka, 2010. *Vývoj právní úpravy zániku manželství za života manželů na území českých zemí v letech 1783–1992*. Praha. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta.
- MAUR, Eduard, 1983. *Základy historické demografie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 194 s.

MUSIL, Jiří, 1998. Česká společnost 1918–1938. In: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2.vyd. Praha: Mladá fronta, s. 267–310. ISBN 80-204-0720-0.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, 2016. *Oficiální webová prezentace státního hradu Krakovec* [online]. [cit. 2016-10-04]. Dostupné z: <https://www.hrad-krakovec.cz/cs/o-hradu/historie>

NESLÁDKOVÁ, Ludmila a Lumír DOKOUPIL, 1997. Židovská minorita na Moravě a její služebnictvo v době utváření moderní společnosti (1869–1938). *Historická demografie*. Č. 21, s. 149–174. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 199 s. ISSN 0323-0937.

OFICIÁLNÍ STRÁNKY MĚSTA RAKOVNÍK, 2016. *Základní informace* [online]. [cit. 2016-10-04]. Dostupné z: <http://www.mestorakovnik.cz/>

PAVLÍK, Zdeněk a Květa KALIBOVÁ, 2005. *Mnohojazyčný demografický slovník*. 2. vyd. Acta demographica XV. Praha: Česká demografická společnost, 184 s. ISBN 80-239-4864-4.

PAVLÍK, Zdeněk, Jitka RYCHTAŘÍKOVÁ a Alena ŠUBRTOVÁ, 1986. *Základy demografie*. 1.vyd. Praha: Academia, 732 s.

PETRUSEK, Miloslav a kolektiv, 1996. *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1627 s. ISBN 80-7184-310-5.

PIVOVAR BAKALÁŘ, 2017. *Historie pivovaru* [online]. [cit. 2017-02-14]. Dostupné z: <http://www.pivobakalar.cz/historie-pivovaru.html>

PRINCOVÁ, Ludmila, 2005. *Struktura rodin a domácností ve Žlebech na přelomu 19. a 20. století*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie.

RAKO, 2017. *Historie Rako* [online]. [cit. 2017-02-14]. Dostupné z: <http://www.rako.cz/o-nas/historie-spolecnosti/historie-rako.html>

REGIONÁLNÍ MUZEUM K. A. POLÁNKA V ŽATCI, 2012. *Buštěhradská dráha* [online]. [cit. 2016-10-29]. Dostupné z: <http://www.muzeumzatec.cz/bustehradska-draha.html>

RENNER, Jan, 1902. *Popis politického a školního okresu rakovnického*. Rakovník: Knihkárna Jos. B. Zápotočný v Rokycanech, 388 s.

SELIGOVÁ, Markéta, 1993. Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (panství Děčín-sonda). *Historická demografie*. Č. 17, s. 111–130. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 284 s.

SKARLANDTOVÁ, Eva, 2008. *Skladba obyvatelstva, rodin a domácností na příkladu středočeské obce Roztoky u Křivokláta na konci 19. a počátku 20. století*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie.

SRB, Vladimír, 1978. Obyvatelstvo Československa v letech 1918–1978. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje*. Roč. 20, č. 4, s. 289–316. Dostupné z:

<https://www.czso.cz/csu/czso/demografie>

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V PRAZE, 2009. *eBadatelna* [online]. [cit. 2016-11-29].

Dostupné z: <http://ebadatelna.soapraha.cz/pages/IndexPage?47>

TOUŠEK, Václav, Josef KUNC a Jiří VYSTOUPIL, 2008. *Ekonomická a sociální geografie*.

Plzeň: A. Čeněk, 411 s. ISBN 978-80-7380-114-4.

VANDESCHRICK, Christophe, 2000. *Demografická analýza*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 203 s. ISBN 80-902686-4-1.

VÁŇOVÁ, Růžena, 2011. Školský systém v českých zemích – vývoj a současný stav.

In: *Pedagogika pro učitele*. 2.vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., s. 69–90.

ISBN 978-80-247-3357-9.

VOBECKÁ, Jana, 2006. Analýza: Dějiny osídlení Židů v Čechách a na Moravě do roku 1848.

In: *Demografický informační portál* [online]. [cit. 2016-11-27]. Dostupné z:

http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=364

ŽIDÉ NA RAKOVNICKU A HOLOCAUST, 2010. *Historie Židů na Rakovnicku* [online].

[cit. 2016-12-10]. Dostupné z: <http://www.3zsrao.cz/projekt/021.php>

SEZNAM POUŽITÝCH DATOVÝCH ZDROJŮ

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2015. *Obyvatelstvo – roční časové řady* [online].

[cit. 2016-11-19]. Dostupné z: https://czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 642, sčítací operáty 1910, Rakovník čp. 1–120/I.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 644, sčítací operáty 1910, Rakovník čp. 1–150/II.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 645, sčítací operáty 1910, Rakovník čp. 151–300/II.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 646, sčítací operáty 1910, Rakovník čp. 301–450/II.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 647, sčítací operáty 1910, Rakovník čp. 451–608/II.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 860, sčítací operáty 1921, Rakovník čp. 1–60/I.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 861, sčítací operáty 1921, Rakovník čp. 61–150/I.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 863, sčítací operáty 1921, Rakovník čp. 1–100/II.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 864, sčítací operáty 1921, Rakovník čp. 101–230/II.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 865, sčítací operáty 1921, Rakovník čp. 231–360/II.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 866, sčítací operáty 1921, Rakovník čp. 361–490/II.*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK. *Okresní úřad Rakovník, kniha č. 867, sčítací operáty 1921, Rakovník čp. 491–630/II.*

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Husovo náměstí, Rakovník.....	105
Příloha 2: Kostel svatého Bartoloměje, Rakovník	106
Příloha 3: Vysoká brána, Rakovník	106
Příloha 4: Sčítací list z roku 1910 (1. část)	107
Příloha 5: Sčítací list z roku 1910 (2. část)	107
Příloha 6: Sčítací list z roku 1921 (1. část)	108
Příloha 7: Sčítací list z roku 1921 (2. část)	108
Příloha 8: Ženská populace Rakovníku v roce 1910 dle okresu narození.....	109
Příloha 9: Mužská populace Rakovníku v roce 1910 dle okresu narození	109
Příloha 10: Ženská populace Rakovníku v roce 1921 dle okresu narození.....	110
Příloha 11: Mužská populace Rakovníku v roce 1921 dle okresu narození	110
Příloha 12: Ženská populace Rakovníku v roce 1910 dle věku a místa narození (v %).....	111
Příloha 13: Mužská populace Rakovníku v roce 1910 dle věku a místa narození (v %).....	111
Příloha 14: Ženská populace Rakovníku v roce 1921 dle věku a místa narození (v %).....	112
Příloha 15: Mužská populace Rakovníku v roce 1921 dle věku a místa narození (v %).....	112

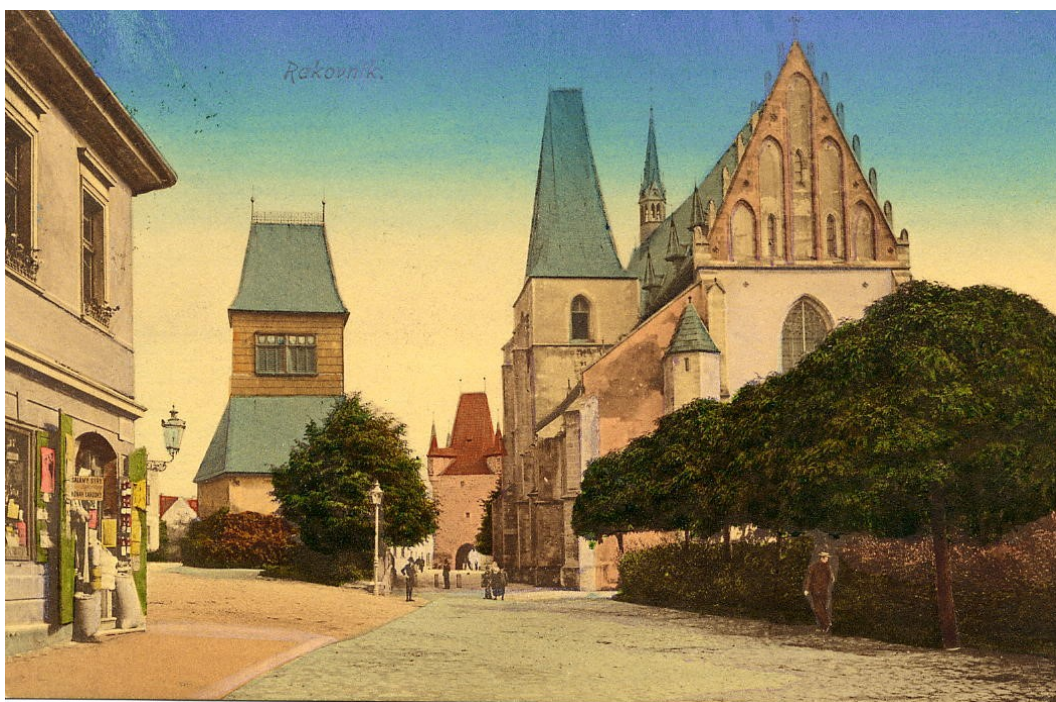
PŘÍLOHY

Přiloha 1: Husovo náměstí, Rakovnk

Zdroj: Agrosience s.r.o., 2010, Dějiny Rakovnka, dostupn z: <http://www.dejinyrakovnika.cz/fotogalerie/>

Příloha 2: Kostel svatého Bartoloměje, Rakovnk

Zdroj: Agrosience s.r.o., 2010, Dějiny Rakovnka, dostupn z: <http://www.dejinyrakovnika.cz/fotogalerie/>

Příloha 3: Vysok brána, Rakovnk

Zdroj: Agrosience s.r.o., 2010, Dějiny Rakovnka, dostupn z: <http://www.dejinyrakovnika.cz/fotogalerie/>

Příloha 6: Sčítací list z roku 1921 (1. část)

Sčítací arch budíž vyplněný připraven k odevzdání od 16. února 1921 v 8 hodin ráno počínaje.

SČÍTACÍ ARCH

pro bytovou stranu (ústav) *Prerovský Hrad, sládek v Rakovníku*

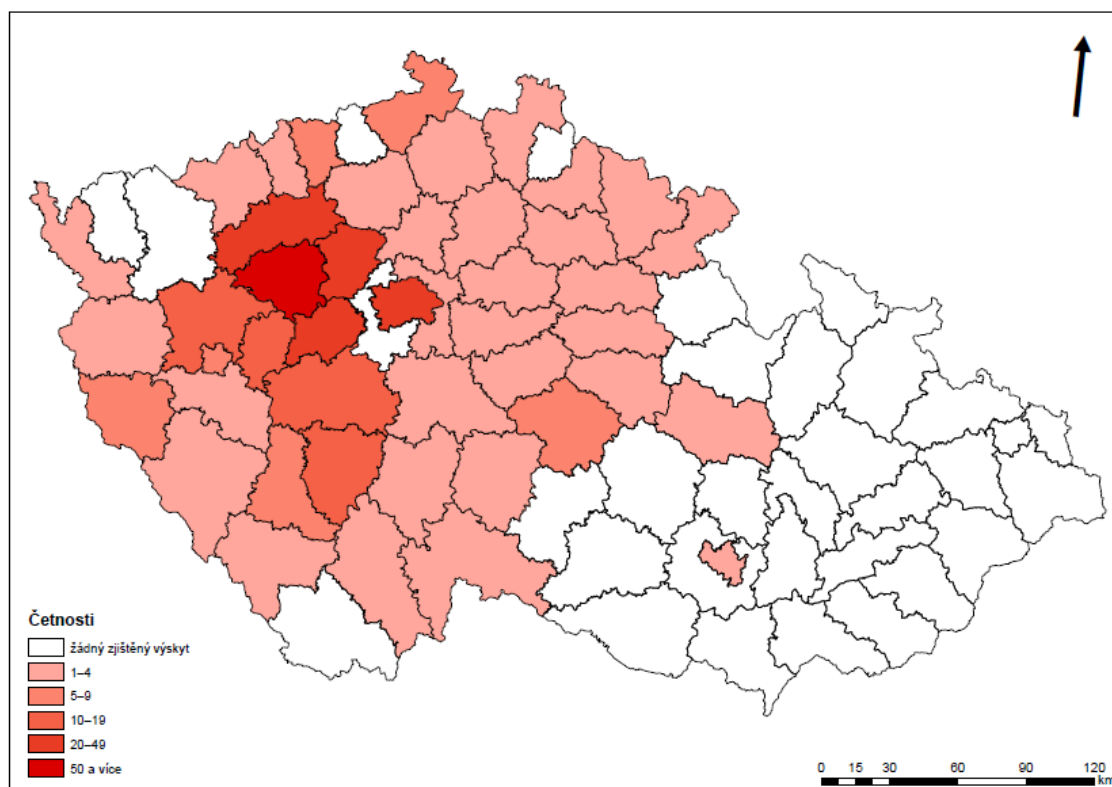
Rodové číslo	Příjmení (jméno rodinné)	Jméno (křestní)	Příbuzenský nebo jiný poměr k majiteli bytu (při podnájem k přednostovi domácnosti)	Pohlaví, zda mužské či ženské	Rodinný stav, zda 1. svobodný -á, 2. ženatý, vdaná 3. ovdovělý -á, 4. souběh roz- vedený -á neb rozloučený -á	Rodný den, měsíc a rok (narozen -a)			Rodíště: a) Rodná obec b) Soudní okres c) Země	Odkud byli zapasáni osoba v obci	Domovská příslušnost (a) Domovská obec (b) Soudní okres (c) Země) aneb státní příslušnost
						dne	měsíce	roku			
1	<i>Prerovský</i>	<i>Jan</i>	<i>manžel bytu</i>	<i>mužské</i>	<i>ženatý</i>	31.	7.	1868	<i>Trčebice</i> <i>Trčebice</i> <i>Moravsko</i>	<i>14</i> <i>17</i> <i>1907</i>	<i>Rakovník</i> <i>Rakovník</i> <i>Čechy</i>
2	<i>Prerovská</i>	<i>Antonie</i>	<i>manželka vdaná</i>	<i>ženské</i>	<i>vdaná</i>	7.	11.	1880	<i>Plasy</i> <i>Královice</i> <i>Čechy</i> <i>Prácheň</i>	<i>15</i> <i>18</i> <i>1900</i> <i>1907</i>	<i>Rakovník</i> <i>Rakovník</i> <i>Čechy</i> <i>Rakovník</i>

Zdroj: SOKA Rakovník

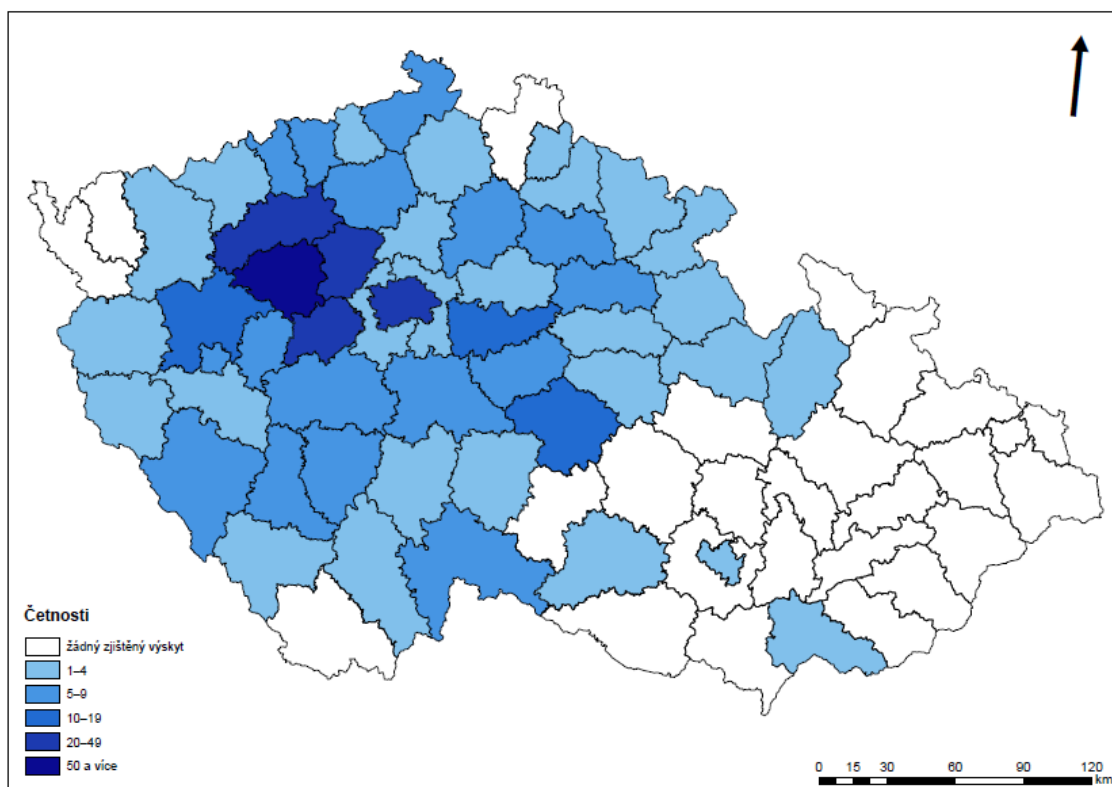
Příloha 7: Sčítací list z roku 1921 (2. část)

Národnost (mateřský jazyk)	Ná- boženské vyznání	Znalost čtení a psaní	Povolání						Poznámka
			Druh povolání	Postavení v povolání	Bližší označení závodu (pod- niku, útvaru, úřadu), v němž se vykonává toto povolání	Druh povolání	Postavení v povolání		
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
<i>česka</i>	<i>česká církev ev.</i>	<i>čísti a psati</i>	<i>řemeslník</i>		<i>vlad</i> <i>domácnost</i>	<i>4</i>	<i>číslo</i>	<i>4</i>	<i>číslo přísl.</i>
<i>česka</i>	<i>česká církev ev.</i>	<i>čísti a psati</i>	<i>služebník reálné</i>	<i>14</i>	<i>Krbín reálné Rakovník</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>82</i>
<i>česka</i>	<i>česká církev ev.</i>	<i>čísti a psati</i>	<i>zářivník obecná škola</i>	<i>6</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>83</i>
<i>česka</i>	<i>česká církev ev.</i>	<i>čísti a psati</i>	<i>žák obecná škola</i>	<i>16</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>84</i>

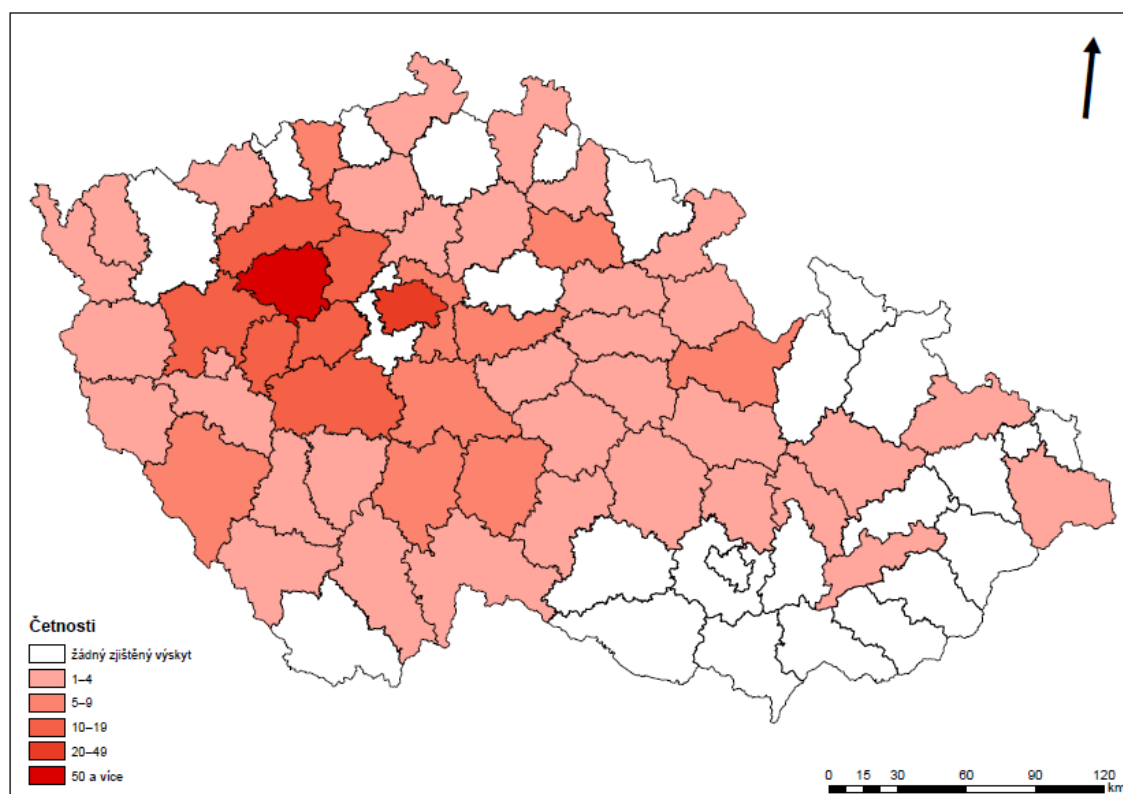
Zdroj: SOKA Rakovník

Příloha 8: Ženská populace Rakovníku v roce 1910 dle okresu narození

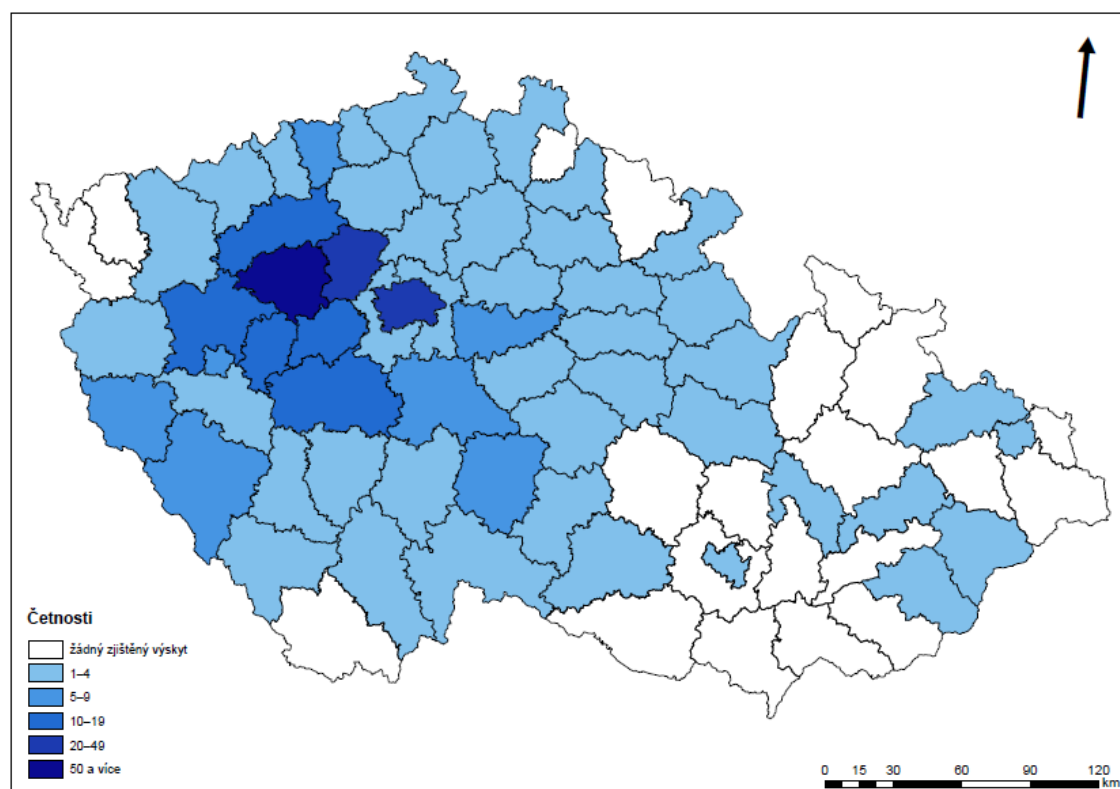
Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní zpracování v programu ArcMap, výběrový vzorek

Příloha 9: Mužská populace Rakovníku v roce 1910 dle okresu narození

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní zpracování v programu ArcMap, výběrový vzorek

Příloha 10: Ženská populace Rakovníku v roce 1921 dle okresu narození

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní zpracování v programu ArcMap, výběrový vzorek

Příloha 11: Mužská populace Rakovníku v roce 1921 dle okresu narození

Zdroj: SOKA Rakovník, vlastní zpracování v programu ArcMap, výběrový vzorek

Příloha 12: Ženská populace Rakovníku v roce 1910 dle věku a místa narození (v %)

Věková skupina	Místo narození			Celkem
	okres Rakovník	ostatní okresy Čech, Moravy a Slezska	zahraničí	
0–4	90,2	8,8	1,0	100,0
5–9	72,0	26,8	1,2	100,0
10–14	67,0	31,9	1,1	100,0
15–19	67,4	30,5	2,1	100,0
20–24	72,0	25,3	2,7	100,0
25–29	64,7	33,8	1,5	100,0
30–34	55,4	44,6	–	100,0
35–39	50,0	50,0	–	100,0
40–44	54,4	45,6	–	100,0
45–49	66,7	30,3	3,0	100,0
50–54	64,4	35,6	–	100,0
55–59	60,9	34,8	4,3	100,0
60–64	31,8	68,2	–	100,0
65+	56,1	43,9	–	100,0
celkem	65,8	33,1	1,1	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní zpracování, výběrový vzorek**Příloha 13: Mužská populace Rakovníku v roce 1910 dle věku a místa narození (v %)**

Věková skupina	Místo narození			Celkem
	okres Rakovník	ostatní okresy Čech, Moravy a Slezska	zahraničí	
0–4	94,4	5,6	–	100,0
5–9	71,0	28,0	1,0	100,0
10–14	70,8	29,2	–	100,0
15–19	56,2	41,6	2,2	100,0
20–24	54,3	44,4	1,2	100,0
25–29	56,5	41,9	1,6	100,0
30–34	64,2	34,0	1,9	100,0
35–39	42,4	57,6	–	100,0
40–44	42,9	57,1	–	100,0
45–49	52,4	45,2	2,4	100,0
50–54	61,1	38,9	–	100,0
55–59	67,6	32,4	–	100,0
60–64	66,7	33,3	–	100,0
65+	69,4	30,6	–	100,0
celkem	63,3	35,8	0,9	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní zpracování, výběrový vzorek

Příloha 14: Ženská populace Rakovníku v roce 1921 dle věku a místa narození (v %)

Věková skupina	Místo narození				Celkem
	okres Rakovník	ostatní okresy Čech, Moravy a Slezska	zahraničí	neuvedeno	
0–4	86,0	14,0	–	–	100,0
5–9	85,7	11,4	2,9	–	100,0
10–14	82,8	16,1	1,1	–	100,0
15–19	69,9	30,1	–	–	100,0
20–24	61,0	39,0	–	–	100,0
25–29	60,3	38,4	1,4	–	100,0
30–34	57,4	40,7	1,9	–	100,0
35–39	56,9	41,4	1,7	–	100,0
40–44	54,2	44,1	1,7	–	100,0
45–49	75,6	24,4	–	–	100,0
50–54	59,1	38,6	–	2,3	100,0
55–59	69,6	30,4	–	–	100,0
60–64	55,2	44,8	–	–	100,0
65+	51,2	48,8	–	–	100,0
celkem	67,0	32,0	0,9	0,1	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní zpracování, výběrový vzorek**Příloha 15: Mužská populace Rakovníku v roce 1921 dle věku a místa narození (v %)**

Věková skupina	Místo narození			Celkem
	okres Rakovník	ostatní okresy Čech, Moravy a Slezska	zahraničí	
0–4	97,1	–	2,9	100,0
5–9	79,1	16,4	4,5	100,0
10–14	78,0	18,7	3,3	100,0
15–19	72,0	28,0	–	100,0
20–24	67,9	32,1	–	100,0
25–29	51,5	48,5	–	100,0
30–34	71,4	28,6	–	100,0
35–39	51,9	48,1	–	100,0
40–44	50,0	50,0	–	100,0
45–49	43,8	54,2	2,1	100,0
50–54	60,6	39,4	–	100,0
55–59	48,1	51,9	–	100,0
60–64	50,0	50,0	–	100,0
65+	58,8	41,2	–	100,0
celkem	65,0	33,9	1,1	100,0

Zdroj: SOkA Rakovník, vlastní zpracování, výběrový vzorek